

NC-8.6.2. p. 94 tot p. 200 (106 p.)

Steekproef 15.-- De veelduidigheid van het tekstfenomeen. (94/110)

Wij gaan dit hoofdstuk zeker niet ten volle ontwikkelen (dat zou overigens niet eens kunnen). Maar wij gaan wel de veelduidigheid even suggereren door een opsomming van enkele voorname theorieën.

Het begrip ‘corpus’. - Eén van de betekenissen van de term ‘corpus ‘ (= letterlijk ‘lichaam’) is “een beperkte verzameling teksten”. Wie als ‘eindwerk’ (= verhandeling) enkele boeken en/of artikels moet doornemen, heeft zodoende een ‘corpus’ te verwerken. Dat is het gegeven.

Het gevraagde - denk aan de structuur van wiskundige vraagstukken - is: vanuit welke perspectief (gezichtshoek) kan men zo’n stel teksten bestuderen? Althans wil men dat zo wetenschappelijk mogelijk doen.

Literatologische hulpwetenschappen.-- De overgeleverde ‘retoriek’ en in de enge (vooral Aristotelische) zin en in de Laatantieke brede zin is de laatste decennia verrijkt met een hele reeks hulpwetenschappen.-- Wij gaan daarvan heel even een ‘smaakje’ geven.

De taalwetenschap (linguïstiek).-- Deze vakwetenschap is ongehoord uitgebreid geworden.-- Enkel dit. Charles Bally (1865/1947; leerling van F.de Saussure (1857/1913; de semioloog)), in zijn, *Le langage et la vie*, Genève/Lille, 1952-3, 13s., heeft het over de traditionele retoriek en de ermee gepaard gaande taalwetenschap. -

(1) Tot ongeveer 1800 - zegt hij - bestudeerde men de taal nooit om haarzelf. Immers, of het nu om grammatica of om retoriek (eng of breed) - voegen wij daaraan toe “om dialectiek” - ging, steevast wou men, d.m.v. taalonderwijs;;

- a. een logische vorming geven,
- b. leren schrijven en spreken met ‘stijl’;
- c. vooral literaire cultuur bijbrengen d.m.v. “de grote klassieke schrijvers”.

Men herkent hierin - tot 1800 - duidelijk het ideaal van de Deuterosophistiek (E.R. 88). Wat op de enorme nawerking (‘onthaal’) van de Laatantieke Sofisten wijst. Reden waarom wij er zo lang bij stil stonden.

(2) Vanaf 1800, echter, verandert er veel.-- Bally, met alle blijvende eerbied voor die ‘klassieke’ traditie, merkt op: de onderwaardering van de dagelijks gesproken taal. (In het Frans klinkt de minachting sterker door: “le langage vulgaire”).

Volgens Bally is, echter, die taal “la seule véritable parce que la seule originelle”. (o.c., 13). Bally is hier duidelijk ‘taalpopulist’.

Men kan immers discussieren over wat nu “de enig ware taal” zou zijn: is er niet eerder een veelheid van taalgebruiken, waaronder de volkse taal waarin wat men heet “het gemene verstand” (le sens commun, common sense) aan het werk is?

Bally gaat door: Bally heeft alle eerbied voor het standpunt van zijn leermeester de Saussure. Maar hij verwijt de inspirator van het Structuralistisch benadrukken van de semiologie (tekentheorie) diens eenzijdig-rationalistische taalopvatting.

Drie dingen worden daar onderdrukt:

1. Het sprekend subject (ik, gij, wij zijn de taalgebruikers),
2. De hele situatie waarin gesproken wordt (ik, gij, wij zijn b.v. leerkrachten met kinderen waarop wij, na de puberteit, zo goed als geen vat meer hebben) en die de woorden die wij gebruiken begrijpelijk maken kan,
3. De niet-logische zijde van het concreet-singuliere spreken (E.R. 31: kosmische communicatie; E.R. 51: suggestie): een neuroticus spreekt anders dan een psychisch gezonde.

Dit alles verwijt Bally in naam van de natuurlijke taal, voor zover deze niet ‘literair’ en ‘artistiek’ is en in het werkelijke leven gesitueerd, niet zozeer geschreven maar gesproken wordt.

Besluit.-- De recentere literatologieën doen er goed aan Bally’s standpunt ernstig op te nemen, willen zij niet in een eenzijdig taalbegrip vervallen.

Terloops: *Inexpressionisme*, Germano Celent, Parijs, 1989, heeft het o.m. over de Italiaanse kunstcriticus Celent (*Arte povera*, *Inexpressionisme*), die het populisme in de kunst begunstigt: “kunst en dagelijks leven vloeien in elkaar over”. Wat Bally juist inzake taal beweerde.

Twee basishulpwetenschappen.-- De fenomenologie enerzijds en de tekenleer (semiologie (de Saussure), semiotiek (Peirce)) anderzijds beheersen - elk op zijn wijze - vele literatologen. Voorbeelden.--

1. Fenomenologische methode: R. Lanigan, *Speech Act Phenomenology*, The Hague, 1976 (kritiek op de Taalanalyse van Austin, Searle, Grice; opbouw van een fenomenologische beschrijving);

Analecta Husserliana, Poetics of the Elements in the Human Condition, No. XIX (handelt fenomenologisch b.v. over de zee als element binnen ons menselijke bestaan).

2. Semiotisch-semiologische methode: R. Scholes, *Semiotics and Interpretation*, Yale University Press, New Haven / London, 1982 (in het spoor van Todorov, Genette, Barthes e.a.; verwezen zij naar zijn *Structuralism in Literature*, Yale, 1974).

Opm.-- Verwezen zij naar de Cursus Logica en Methodologie, waarin sprake over twee basismethoden, Fenomenologie (Husserl) en Formalisme.

Opm. - Deconstructie.-- J. Derrida (1930/...) is de centrale figuur van deze 'afbouwfilosofie'. Hij heeft enorm veel geschreven over alle mogelijke onderwerpen. Vernoemen wij: *De la grammatologie*, Paris, 1967.

Derrida is een Structuralist die Nietzsche en Heidegger, die radicaal willen afrekenen met de grote Westerse traditie - vooral dan het Platonisme (en het Platoniserend Christendom), op zijn 'grammatologische wijze verder uitwerkt.

Bibl. st.-- H. Servotte e.a. (red.). *In het licht van de letter (Zes oefeningen in deconstructie)*, Leuven, 1988 (werk beïnvloed door Derrida, P. De Man, Ph. Lacoue - Labarthe e.a.);

Chr. Norris, *Deconstruction (Theory and Practice)*, London/New York, 1982 (het Deconstructie heeft groeiende aanhang in de USA);

J. Llewelyn, *Derrida on the Threshold of Sense*, London, 1986 (een grondige inleiding);

M. Lisse, Le motif de la déconstruction- et ses portées politiques, in: Tijdschr.v.fil. 52 (1990): 2 (juni), 230/250.

Opm.-- J. Kuin, inl./vert., T.S. Eliot, *De functie van de kritiek*, Kampen, 1989 (een werk dat de tegenvoeter van 'afbouwend' lezen en schrijven vertegenwoordigt).

Opm.-- Individuologie.-- Bibl. st.-- R. Mortier, *L 'originalité, (Une nouvelle catégorie esthétique au Siècle des Lumières)*, Genève, Droz, 1982.

Het begrip 'singulier' (individueel, verenigd) vindt één van zijn toepassingen in het begrip 'oorspronkelijk(heid)'. Is 'oorspronkelijk' al wat niet zijn oorsprong vindt in iets anders. Reeds in de Griekse Oudheid kent men de problematiek daarrond.

In het Westen, na de Middeleeuwen, komt een Modern begrip 'oorspronkelijkheid' op ('autonoom denken') - de strijdkreet van de Moderniteit - behelst "zijn oorsprong in zichzelf vinden").

Mortier onderzoekt oorspronkelijkheid zoals de XVIII-d' eeuwse Verlichte geesten deze opvatten op het gebied van kunst en letteren.

Opm. Indien het waar is dat teksten en kunstwerken 'origineel' zijn, dan besluiten wij daaruit dat er een op het singuliere afgestemde methode behoort te bestaan. Groupe Mu (J. Dubois Centre d' études poétiques, Université de Liège), Paris, 1970-1, 1982-2, vrl. 145/147 (Approche du phénomène de l'ethos : généralités), redeneert als volgt:

“Indien een tekst iets ‘absoluuts’ (versta: singuliers) is, d.i. van de rest onafhankelijk en - in zijn uniciteit (‘Einmaligkeit’) - niet met welke tekst ook vergelijkbaar, dan is zo’n tekst voor een zgn. ‘universele’ (versta: concordistische, assimilistische (alle kloven en verschillen gladstrijkende) methode onvatbaar, -- maar dan is zo’n tekst wel vatbaar voor een op het singuliere afgestemde ‘intuïtieve’ methode.

Opm.-- Dit is analoog met het standpunt der ‘geesteswetenschap’ (in de lijn van Bentham, Ampère, Mill, Hegel, Schleiermacher ontwierp Wilhelm Dilthey (1833/1911; *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883)) het begrip ‘Geisteswissenschaft’.

Later werd dit hersticht door W. Windelband (1848/1915) en H. Rickert (1863/1936; *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft* (1916).

Van Windelband is de tweeledigheid ‘idiografisch’ (individuologisch) ‘nomothetisch’ (algemeen) afkomstig. M.a.w.: volgens Groupe Mu is de idiografie de methode om teksten in hun singulier karakter te vatten.

Applicatief model : De film ‘Zelig’.

Bibl. st ..-- J. Botermans, *Een volstrekt unicum voor allen*, in: *Spectator* (Gent) 05.11.1983, 39. Zegt steller:

“(1) Het wordt vervelend maar ik moet opnieuw een superlatief gebruiken: Woody Allen’s *Zelig* is een volstrekt unicum. (...). De overgrote meerderheid (inzake filmaanbod) is plat commerciële rommel, met daartussen nu en dan een uitblinkertje en een zeldzaam hoogtepunt.

Zelig is dus uniek. En een enorm succes in de Verenigde Staten.

Aan de basis een geniale vondst: hoewel het personage nooit bestond en zelfs, als frappante karakterneiging, alle demonstratieve individualiteit schuwt en vlucht, toch een personage vol leven wekken en zijn authenticiteit (opm.: het feit dat hij schijnbaar echt bestond) en bestaan met allerhande middelen eigen aan de filmkunst ‘bewijzen’.

(2) 1 Wat is daar nu bijzonder aan? Speelfilmpersonages zijn toch altijd verzinsels tenzij het om een biografie gaat. Daar zit het hem juist: *Zelig* is een (valse) biografie in de gedaante van een (valse) documentaire,-- over iemand die nooit bestaan heeft.

(2) 2 Maar waarvoor gij u gaat interesseren dermate dat het scenario uiteindelijk wat mager lijkt. Daardoor schuilt het unieke vooral in de vorm. Zo is *Zelig* meer een curiosum.

Naar de vorm is *Zelig*, een soort tv- enquête: brokken oude film van allerlei herkomst, stukken journaal om het tijdperk te situeren, getuigenissen van mensen die *Zelig* gekend hebben, beoordelingen door gerenommeerden (opm.: vermaarden) die hun mening over hem geven en hem als verschijnsel nader zoeken te bepalen.

Allemaal gefantaseerd, want, hoe geloofwaardig hij ook gaat lijken, Zelig (Woody Allen zelf) bestond niet”.

Opm.-- Terloops: Zelig is als temperament en karakter een soort kameleon: hij verandert van gedaante volgens de mensen met wie hij verkeert.

Ch. S. Peirce zou zeggen: zijn mening is die van anderen (“authority method”). Zich in de menigte verliezen, niet opvallen,-- meteen meelopen met de anderen,-- heel bijzonder: de mening delen van wie men individueel ontmoet. ‘Conformisme’ kan men ook zeggen.

In die zin is Zelig een satire (bespottelijk maken) van een wijdverbreide menselijke neiging : meelopen, als kuddedier, met de anderen.

Dieptepsychologisch: Zelig wordt ‘gedreven’ (drijfveergedrag) door de on- en onderbewuste drang om bij anderen te allen prijze geliefd over te komen.-

“Een kneedbaarheid door demagogen (versta : volksmenners) aller slag altijd al zo handig misbruikt”. (J. Botermans, a.c.).

Besluit.-- Een paradox: van een zo weinig mogelijk individueel mens een zo individueel mogelijk kunstwerk maken;

Allen Stewart Koenigsberg, bijgenaamd “Woody Allen” (werd geboren in Brooklyn, N.Y. 01.12.1935) weerspiegelt zich enigszins in Zelig: is hij niet gekend als uitstekend comicus, maar in het schuchter-ingewikkelde genre?

Epistemologie.-- Bibl. st.. Käte Hamburger, *Wahrheit und ästhetische Wahrheit*, Stuttgart, 1979.

Th.W. Adorno (1903/1969; tot in 1933 prof in Frankfurt (Frankfurter Schule)), in het spoor van Hegel, stelt dat literatuur bepaald wordt door het waarheidsgehalte. Maar wat bedoelt men met de term ‘waarheid’, wanneer het gaat over de ‘waarheid’ van een tekst, vooral een kunsttekst? Ziedaar de vraag die Hamburger tracht te beantwoorden.

L. Verbeeck, *De literatuur naar de letter (Wijsgerige beschouwingen bij Umberto Eco's De naam van de roos*, in: Tijdschr.v.fil. 47 (1985):1 (maart), 15/41;

Th. Van Veldhoven, *Teken, waarheid, macht (Over De naam van de roos, van Umberto Eco)*, in: Tijdschr.v.fil. 47 (1985) 1 (maart), 42/70.

Eco, de befaamde semioticus, schrijft boeken waarin ‘fictie’ (ingebeelde werkelijkheden allerhande) in maniëristische stijl een sterk aandeel heeft. Naar aanleiding daarvan begint Verbeeck met op te merken dat:

1. kinderen als kunst- en literatuurgenieters “het ware” duidelijk de voorkeur geven : “Zou Winnetoe echt bestaan hebben?”.

2. terwijl volwassenen fictie lijken te bevoordelen. Laat ons verbeteren: “Fictie is eerder een zaak van sommige volwassenen : letterlijk betoverd door louter ingebeelde ‘werkelijkheden’ (de ontologische betekenis van ‘werkelijk’ als ‘niet-niets’ komt hier zeer sterk door), zoeken sommige tijdgenoten bij voorkeur ‘ijlhoofdige werken’ op.

Twee uitersten.

1. M. Collot, *La poésie moderne et la structure de l' horizon*, PUF, 1988, verwijt het literaire Structuralisme - behalve de verwaarlozing van de persoon die kunst scheidt (“het subject”) en van de geschiedenis waarin de persoon zich beweegt - ook de verwaarlozing van “la référence”, de ‘referentie’, d.i. de verwijzing naar de werkelijkheid (buiten het kunstwerk).

Geven werken de werkelijkheid weer, dan beweert de Structuralist dat dit stevast op ‘verdraaiing’ van de werkelijkheid neerkomt (en dus een illusie is).

Suggereren werken dezelfde werkelijkheid, dan worden zij door de Structuralist afgeschreven als ‘verdraaiende’ afschrijving van vorige teksten (en dus als ‘intertekstualiteit’). Kunst, inzonderheid literatuur is een vorm van ‘délirer’, ijlen, d.i. ijlhoofdigheid.

Opm.-- J. Derrida, de deconstructionist, vertegenwoordigt daarin een uiterste: o.m. in zijn *Marges de la philosophie*, Paris, 1972, beweert hij dat de hele Westerse traditie aan logocentrisme lijdt.

De ‘mimesis’ de weergave van werkelijkheid, verraadt stevast het geloof aan ‘logos’, d.i. denken, spreken en schrijven als waarheidsgetrouw weergevend taalgebruik. Wat dient ‘afgebouwd’ te worden.

2. ***M. Foucault***, *Parrèsia* (Vrijmoedig spreken en waarheid), Amsterdam, *Crisisonderzoek*, 1, 1989, vertegenwoordigt dan het andere uiterste. Eind 1983 gaf deze (Post)Structuralist, aan de University of Berkeley (Cal.), colleges over ‘parrhèsia’, vrijmoedig spreken (zoals het in de Grieks-Latijnse Oudheid gebeurde).

Iemand of een groep, van de waarheid overtuigd, ondanks het eraan verbonden gevaar, voelt het als plicht aan ‘kritiek’ uit te oefenen, desnoods in het aangezicht van een absoluut despoot.

Merkwaardig: J. Foucault zelf wou zo’n waarheidsgetrouw spreker zijn. Wel doelgericht, nl. als vrijmoedig bekritiseerder van een door machtsverhoudingen ‘verdraaide’ samenleving.

Esthetica.-- ‘Esthetica’ d.i. de theorie omtrent het schone (en de kunst), werd, als terminus technicus, ingevoerd door Al.G. Baumgarten (1714/1762; ll. van de Rationalist Christian Wolff) in zijn *Aesthetica*, 2 Bde, 1750/1758.

Van in 1735 reeds in zijn *Meditationes de nonnullis ad poema pertinentibus* gaat Baumgarten uit van de vooropstelling van een eigen vak dat het schone als schone behandelt.

Bibl. st.-- O. Pöggeler, *Die Frage nach der Kunst (Von Hegel zu Heidegger)*, Freiburg/ München, 1984 (een boek dat mogelijkheden en zin in onze huidige tijd van alwat kunst is, aan de hand van Hegel (Winckelmann, Creuzer), Schopenhauer, Hölderlin (Heidegger), Paul Celan (Van Gogh, Brancusi) verduidelijkt, o.m. inzake bouwkunst);

F. Koppe, *Grundbegriffe der Aesthetik*, Frankf.a.M., 1983.

Koppe: a. bekritiseert grondig de esthetica ‘s van Positivism, Formalisme, Structuralisme, Materialisme, Psychoanalyse,

b. ontwerpt een eigen esthetica: in het spoor van Dewey (maar met meer oog voor het eigenlijk esthetische) ziet Koppe ‘kunst’ in het feit dat de noden van het dagdagelijkse leven niet in de dagdagelijkse taal vertolkt worden maar in een niet-alledaagse sfeer overgedragen worden. Wat het dagdagelijkse tekort heeft, dat ‘meer’ biedt kunst.

Appl. model: metaforiek.

Bibl. st.-- Paul De Man, *Allegories of Reading (Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust)*, Yale Univ. Press, New Haven/London, 1979.-

Navolger van Derrida, die in de USA de meeste weerklank vindt, behandelt De Man de overdracht (metafoor) in literaire en wijsgerige teksten. Wat velen opvalt, is dat hij ook de traditionele tekstlezingmethode ruim bewaart.

Opm.-- Sedert R. Jakobson (1896/1962; Russisch Formalist) staan de tropen - metafoor, metonymie - centraal:

H. Osterwalder, T.S. Eliot: *Between Metaphor and Metonymy (A Study of His Essays and Plays in terms of Roman Jakobson's Typology)*, Bern, Francke, 1978. Het werk gaat over de vernieuwing inzake methodologie in de dramaturgie (= studie van het drama).

De triade “psychologie/ sociologie/ culturologie”.

Men kan kunst en tekst ook zien vanuit psychologisch (gebeurlijk Psychoanalytisch), sociologisch en culturologisch standpunt.-

Bibl. st.-- T. Todorov, *Mikhtine et le principe dialogique*, Paris, 1981.-- Bakhtine bekritiseert het Structuralisme dat taal en taalgebruik als systeem - op - zich overbenadrukt.

Hij stelt in de plaats een menskundige drieledigheid:

a.1 de stem die spreekt (d.i. de persoon, het 'subject' of 'ik')

a.2. de stem tot wie gesproken wordt (d.i. de persoon - in - samenleving) en

b. de 'stem' (in de overdrachtelijke zin) waarbinnen men spreekt (d.i. de cultuur die het leefkader vormt). Met andere menskundigen (o.m. mens en geesteswetenschappers) stellen wij deze drieledigheid voorop.

Psychologie.-- Wij kiezen lukraak, tussen de grenzeloos vele studies ter zake, een paar voorbeelden.

Lou Andreas-Salomé, *Friedrich Nietzsche*, Amsterdam, Arbeiderspers, 1987.

Lou Salomé (haar man heette Andreas), van Russische afkomst, leert in 1882 - via Paul Rée - Nietzsche persoonlijk kennen. Met beide mannen doorleefde zij - de mannenhaatster - een soort kuise liefdesverhouding.

Vanuit die ontmoeting (E. RH. 30) beschrijft zij de teksten van Nietzsche als afbeelding van diens persoonlijkheid: net als een Zenon van Elea (+/- -500), ll. van Parmenides, wiens leer hij fel verdedigde, verdedigde Nietzsche de ene of andere stelling, terwijl hij ze even hardnekkig confronteerde met een of andere tegengestelde stelling (de ene perspectief - om Nietzsche's taal te gebruiken - roept, via contrast, de andere op). Ziedaar één van de psychische neigingen van Nietzsche.

Opm. - Derridianen worden onwel van die methode. Maar wie zal betere kennis ('cognitie' in de zin van bezit van degelijke informatie) bezitten: Derrida die zich vastpint aan de in zijn ogen verdachte tekst (de tekst op zich is reeds niet van de persoon die hem schrijft) of Lou die Nietzsche zeer persoonlijk kende? Misschien zou Derrida kunnen doen als Nietzsche: de tegengestelde mening even fel trachten te verdedigen als de zijne.

Psychoanalyse.

Bibl. st.-- John E. Jackson, *Passions du sujet (Essais sur les rapports entre psychoanalyse et littérature)*, Paris, Mercure de France, 1990.

S. Bonzon, *Essais: Jackson et la littérature sur le divan*, in: Journal de Genève 19.01.1991, ziet in het boek twee soorten psychoanalyse aan het werk:

a. het belichten - doorheen de beslissing tot schrijven - van de waardebestrekkingen (begeerten, verwachtingen) aan het werk binnen de lotsbestemming ("le destin") van de schrijvende;

b. het belichten van de 'tekens' (aanduidingen), binnen de tekst zelf, waarin de schrijvende zichzelf ergens prijsgeeft met zijn drift, eenzaamheid, gebeurlijk met zijn haat e.d..

Seksuologie.

Bibl. st.-- Phyllis Trible, *God en sekse-gebonden taalgebruik*, Hilversum, Gooi en Sticht, 1988.

In de USA behoort dit werk tot de klassiekers. Trible, prof aan het Union Theological Seminary, N.Y., wil in dit boek - met behulp van de retoriek (o.m. de stilistiek) - het Oude Testament bevragen omtrent resten van vrouwelijk taalgebruik. "Man en vrouw schiep Hij (Jahweh) hen" (Gen 1:27) is het motto. De metafoor 'baarmoeder' (meermaals op God toegepast) wordt uit de doeken gedaan. Boeken als het Hooglied en Ruth,-- ja, het Paradijsverhaal komen 'feministisch' ter sprake.

Sociologie.-- P. Bourdieu, *Ce que parler veut dire*, Paris, Fayard, 1982.

Niet zozeer de woorden zelf, zoals Austin en andere taalkundigen voorstaan, maar vooral het sociaal systeem waarbinnen gesproken wordt - met de heersende machtsverhoudingen - beheersen, als basisvooropstellingen het spreken van een 'subject' en het horen, resp. beluisteren bij een partner of een publiek. -- Wat natuurlijk buiten de tekst situeert.

Appl. mod.: Ernest Mandel, *Meurtres exquis*, Paris, 1987.

Uitgangspunt: de Marxistische sociologie. Mandel is de theoreticus van de IV- de Internationale. Steller van een *Traité d' économie marxiste*.

Thema: de 'polar' (detectiveroman), waarvan hij én het succes én de ontwikkelingsgang nagaat. De politieroman wordt ook wel geheten "het opium van de nieuwe middenklassen".

Inderdaad: het begon met struikroversverhalen, ging verder met whodunit en de Serie Noire USA - stijl,-- tot en met de sociologische detectiveverhalen sinds 1968.

Doorheen het fenomeen 'polar' leest Mandel door tot hij de 'hypothese' erin aan het werk ontdekt. Deze vooropstelling is, volgens Mandel, het gevoel eigen aan de middenklassen dat de burgerlijk-kapitalistische maatschappij een ondoorzichtig mysterie is.

Wie b.v. ontwaart de mechanismen die de olieprijs doen stijgen - en - dalen? Wat schuilt er in het feit dat ons dagelijks brood plots heel wat duurder wordt?

Slotsom: de middenklasser weet zich verward in een onontwarbaar leefmidden.

Opm.-- In de polar ontmoet m.a.w. de middenklasse een model van het origineel (de samenleving).--

Terloops: Mandel verwijst naar Ernst Bloch (1885/1977; *Das Prinzip Hoffnung; Pacifist*).-- "Er is niets verwonderlijks aan het feit dat ontwikkelde mensen a.h.w. bezeten zijn door geheimzinnige geschiedenissen : functioneert tenslotte de hele bourgeoisie maatschappij niet als een groot mysterie?". Aldus redeneert Mandel.

Het Sovjet - Socialistisch Realisme.

Sociologie als literatologische hulpwetenschap is één. Sociologisme is twee: de sociologist stelt voorop dat de sociologische ‘wetenschap’ (deze ontaardt, dan, tot ideologie) alles inzake letteren en kunst kan ‘verklaren’. M.a.w.: de sociologie wordt in sociologisme “over het paard getild”.

Bibl. st.-- L. Trotzki, *Literatuur en revolutie*, Amsterdam, Arbeiderspers, 1982;
H. Siegel, *Sowjetische Literaturtheorie (1917/1940)*, Stuttgart, Metzler, 1981.

Lev Trotzki (1879/1940; revolutionair theoreticus) schreef, in 1923, het boek over ‘socialistische’ literatuur en kunst: felle kritiek op wat voorging; Marxistische theorie. Alle kunst heeft als opdracht “de werkelijkheid” (= realisme) weer te geven vanuit socialistische perspectief (= socialistisch realisme). Een basisboek in de Sovjet-Unie van, indertijd.

Siegel’s werk bespreekt de ontwikkeling van sociologisme naar doctrinair-autoritair Leninisme-Marxisme. Dit in de lijn van mannen als G. Plechanof, V. Vorosfskij, A. Bogdanof.

Maatschappijkritiek.

Nieuw Links stichtte maatschappijkritiek, waarbij de term ‘kritiek’ niet neutraal maar New Left, Gauchisme, weerspiegend is.

Bibl. st.-- Cl. Hülsenbeck e.a., *Het rode boekje voor scholieren*, Utr./Antw., 1970.-
- Basis: het Anti-Autoritarisme. Waarvan volgend voorbeeldje, o.c., 22/29 (Gezag).

Scène 2. Gezag op school.

Sprekers: onderwijzer(es), leraar/lerares, hoofd der school, directeur.

Zwijgers: leerlingen.-- “Ik heb je niets gevraagd”. “Doe je dat thuis ook?”. “Nee, jij gaat daar zitten!”. “Dat doe je ergens anders maar niet hier, vriend!”. “Jullie zijn gast in mijn lokaal!”. “Raap jij dat brood eens op”. “Jullie zouden veel beter kunnen zijn dan 2B”. “Ga jij d’r maar uit”.

Zo vertrekken ‘kritische’ leraren, die “Alle macht aan het volk” willen. Het is duidelijk dat kunst en letterkunde doorheen dat ‘democratische’ stramien geperst dienen te worden.

Opm.-- Wie enigszins PC (= Politically Correct), de doctrine eigen aan de PCP (= Politically Correct Persons) in de USA, van de laatste jaren, volgt, weet dat het Gauchisme tot even autoritaire ‘maatregelen’ komt, eens dat het b.v. aan een universiteit “de macht” in handen krijgt.

Appl. model.-- Stephan Thernstrom, prof aan Harvard sedert 25 jaar, de meest gewaardeerde specialist in de USA inzake geschiedenis der rassenverhoudingen, besliste zijn cursus ‘*Peopling of America*’ op te geven.

Wat verweet met hem? Enkel dit (verweten hem de PCP): hij gebruikte termen als ‘Indiaan’ (wat als ‘racistische’ term geduid werd) en ‘Oosters’ (wat gold als ‘imperialistische’ term).

Besluit.--- De ‘contestanten’ van de Zestigerjaren - de Hippies en de Yippies - hebben, ondertussen “de macht” veroverd aan universiteiten, heten zichzelf ‘PC’ en ‘PCP; en verguizen, in het spoor van Foucault, Lacan en Derrida, “the Great Books” (= Platon, Augustinus, Rousseau, zelfs Homeros) die tot nog toe de basiswerken uitmaakten voor de ‘freshmen’ (de eerstejaarsstudenten).

Semanalyse.-- Julia Kristeva (een Boelgaarse; 1941/ ...) in haar *Sémiotikè (Recherches pour une sémanalyse)*, Paris, 1969, scheidt een variatie op de tekenleer (Peirce’s semiotiek; de Saussure’s semiologie). De semanalyse duidt het fenomeen ‘tekst’ als een arbeidsproduct. Denken, spreken en schrijven is ‘arbeid’ (een Marxistische term).

Bibl. st.-- Paul Claes, *Het netwerk en de nevelvlek (Semiotische studies)*, Leuven, Acco, 1979 (een werk waarin het Structuralisme ter sprake gebracht wordt maar ‘kritisch’ (Greimas’ verhaaltheorie b.v. wordt aangevallen),-- met als vooropstelling Kristeva’s semanalyse).

Appl. model: fenotekst/ genotekst.-- Deze systeemie (tegenstellingspaar) beheerst de semanalyse,

a. Fenotekst.-- Wat wij, aan de oppervlakte, vernemen al lezend is slechts ‘phenotexte’ (een uitdrukking uit de biologie (fenotype)). Hij is het resultaat van de ‘arbeid’ van een subject (persoon, ik) - in - communicatie en - interactie met anderen.

b. Genotekst.-- Denk aan de erfelijkheidslere met haar term ‘genotype’. - De tekst, in zijn ‘diepte’ (een Structuralistische term), is de ‘ware’ tekst. Immers de persoon denkt, speelt en schrijft steeds als lid van een sociale klasse (marxisme) en bewogen (bewust) of gedreven (onbewust) door de on- en onderbewuste lagen van de ziel (Freudisme).

Gevolgen.

1. Iemand kan, als lid van een klasse en o.g.v. on- of onderbewuste strekkingen, bewust verzwijgen of verdraaien.

2. Iemand verdraait on(der)bewust de werkelijkheid waarover hij/zij het meent te hebben.

Semanalyse “leest tussen de regels” (doorheen de ‘oppervlakte’ leest zij de ‘diepte’).

Culturologie.

Het derde lid van de triade.-- ‘Cultuur’ is een term die draait rond ‘opvoeding’ (‘paideia’ zou W. Jaeger zeggen),-- met de noodzakelijke en voldoende opvoedingswaarden.

Bibl. st.-- M. Bakhtine, *L'œuvre de Francois Rabelais et la culture populaire au Moyen Age et sous la Renaissance*, Paris, Gallimard, 1982-2.

M. Bakhtine (1895/1975) heeft het over de teksten van Rabelais, voor zover deze zich geïnspireerd heeft door de komische volkscultuur der Middeleeuwen. Deze volkse cultuur uitte zich in teksten (gezegden) en handelingen allerhande,-- o.m. om zich af te zetten van de heersers van die tijd. Lachen, gewoon en op vieringen - carnaval, zottenfeesten, ezelsfeesten, charivari - , tot in het grof-lachende (het groteske) toe,-- om de tragiek van het leven al lachend te neutraliseren,-- ziedaar één kentrek.

Bakhtine beweert dat men Rabelais pas echt verstaat, indien men van die populistische cultuur uitgaat.

Opm.-- Culturologische literatologie van die aard herinnert aan b.v. Franz Boas, Edward Sapir, Benjamin Whorf die taal-en-cultuur ‘ineen’ zagen.

Het is toch overduidelijk dat zonder inzicht in cultuurcontext van een kunstwerk of een tekst (boodschap) dat kunstwerk of die tekst(boodschap) in hoge mate onuitgesproken, ja, niet ontleedbaar blijven.

Denken wij b.v. aan Eindspeel van S. Beckett (Nobelprijswinnaar): Hamm en Cloy, beiden ‘burnt out’ (uitgeblusten; hun levenseinde zat al van meet of aan in hun levensbegin), leven in “de leegte” (versta: de absolute doel- en zinloosheid), die op hun dood uitgeeft. Staat zo’n toneelspeel niet ‘model’ voor het ‘origineel’ dat meer dan één tijdgenoot vertegenwoordigt?

Paranormologie.-- Paranormologie (H. Bender) heeft het over dingen die noch normaal noch abnormaal zijn. Zij passen noch in het traditioneel Bijbels noch in het Verlicht-Rationalistische levens- en wereldbeeld.

Schreef Elle (USA/Canada) 1991: *August, Mystics in Our Midst, Modern Mystics* (pp. 54/64) niet: “When did the occult become so ordinary?” (Wanneer werd het occulte (het paranormale) zo ‘gewoon’?).

En schreef Michel Danthe, *Culture ésotérique*, in: *Journal de Genève* 15.12. 1990, niet: “Het esoterisme (opm.: de belangstelling voor het occulte) fascineert sommige mensen en maakt anderen razend kwaad. Vaak ook laat het Rationalistische geesten onverschillig.

En toch de esoterische traditie is aanwezig doorheen vele culturen, - - om te beginnen de onze”.

Bibl. st.-- Eugenio Garin, *Moyen âge et Renaissance*, Paris, Gallimard, 1990;
Fuad Rouhani, trad., *Le livre divin*, Paris, Albin Michel, 1990.

Het eerste boek behandelt de overgangstijd tussen Middeleeuwen en Renaissance : Garin stelt vast dat “een formidabele explosie van esoterische teksten” zichtbaar is. Hadden magie, astrologie en alchemie een hoofdbelang in de loop van de ‘duistere’ Middeleeuwen, zij komen aan het licht - het volle licht, overigens - gedurende de beginnende Moderniteit. De magie wordt zelfs gemeengoed van alle grote denkers en wetenschappers van die overgangstijd,-- als teken van “de goddelijke macht de mens eigen”.

Het goddelijk boek is een meesterwerk van de Perzische mystiek (versta: het paranormale type van contact met het goddelijke en/of de godheid).

Het scenario: een welwillend vader ontbiedt zijn zes zonen en vraagt hen wat zij het liefst van al zouden hebben. De volmaaktste maagd, uitblinken in magie, een wonderdadige kelk, het levenselixir, het Salomonszegel, meesterschap in de alchemie zijn de vurigste wensen. De vader: “Dit alles zijn plat-materiële goederen. Zij verraden echter, als karikatuur ervan, een onuitroeibare geestelijke dorst die pas in de Godsmystiek gelest wordt.

Opm.-- Hoe omstreden ook, de paranormologie (en de sterkere graad ervan, het occultisme) vat een gedeelte van de werkelijkheid. In die zin is zij ‘objectief’.

Wie zou occultistisch (en mystische) teksten kunnen echt begrijpen - ‘lezen’ - zonder echt gedegen paranormologisch-occulte kennis van zaken? Dit is des te meer dringend, nu sedert een paar decennia vooral, een golf van occulte bewegingen, denkbeelden, figuren zien opdagen, die alle samengevat worden in de term ‘Nieuw Tijdperk’ (New Age, Nouvel Age).

Dit verantwoordt ten volle de paranormologie (plus occultisme) als hulpwetenschap inzake een serieus gedeelte van de kunst (er bestaat ook esoterische kunst) en de letteren.

De chaologie.-- Wie kent niet de naam van Prigogine, kopstuk aan de ULB inzake wanordetheorie? Wie weet niet dat, intussen, het begrip ‘wanorde’ (liefst deterministisch of minstens beperkt) zich in allerlei cultuurdomeinen begint te doen gelden?

Teksten - wetenschappelijke eerst, niet-wetenschappelijke daarna - verschijnen, met de regelmaat van een klok: zij vooronderstellen kennis van wanorde-in-orde.

Juist één *bibliografische steekproef*: *Délires chaos*, in: Actuel No. 133/134 (juillet / août 1990, 148/159, 242).

Wanorde in de pers, in de kunst (de muziek o.m.), in de tekenverhalen en de schilderkunst,-- in de wetenschappen, in de onooglijkste ogenblikken van ons dagdagelijks leven. Ziedaar de themata van het artikel. Met illustraties.

A.c., 159.-- “De wetenschap koesterde lange tijd wantrouwen t.o.v. schoonheid: een ‘goed’ wetenschapper moest in dorre formules opgaan;-- vooral mocht hij niet toegeven aan artistieke intuïties. De wanordeleer heeft deze vooroordelen volkomen met de grond gelijk gemaakt.

In *Chaos*, New York, 1987, geeft James Gleick de verbazing weer van de baanbrekers der chaologie toen zij op het scherm van de ordinator de psychedelische spiralen, de beroerende plantenwildgroei, het vuurwerk en de galaxieën van punten zagen opdagen.

Al die vorsers, door parameters (opm.: factoren) te wijzigen, door kleuren om te vormen - tastenderwijze - zo’ n beetje op goed valle het uit -- erop uit orde aan te treffen in wanorde,-- zij allen ontdekten dat zij ergens kunstenaarszielen waren.

Oshri gaat nog verder: “De kunstenaar en de vakwetenschapper koesteren analoge methoden: beiden zijn zij scheppende geesten”. Wat verder: “Jaren lang was Oshri een teleurgestelde: als kind had hij moeten kiezen tussen twee ‘passies’, tekenen en wiskunde.

Hij koos tekenen maar op computerscherm. -- Zegt Oshri: “Wij bereiken heden het trefpunt tussen wetenschap en kunst,-- dankzij de ordinator.

Ik heb een ontwerp ontwikkeld omtrent die ontmoetingsgeschiedenis: *Pieces of Mind*. Het is een animatiefilm waarin ik de menselijke geest opvat als een fraktaal voorwerp met zijn ‘streken’, zijn grenslijnen, zijn schommelingsgebieden”.

Kunst als orde in chaos.

Bibl. st..-- L. Zonneveld, *Olga scheidt orde in chaos*, in: Panacea (Magazine voor bewust gezonder leven) (Lage Vuursche) 2 (1990): 40 (juli), 63.

Kunstenares Olga van Rhede is schilderes. Behalve dat zij kunstenaar is ziet als rijpings- en bewustwordingsgebeuren, legt zij in haar werken een bedoeling: “het scheppen van orde als een artistiek tegengeluid in deze jachtige maatschappij”. Lijden en overdrijvende drukte overwint zij door “beschouwende houding”.

Geschiedwetenschap.—Tot nog toe zagen wij tekst (kunst) als synchronisch gegeven. Nu kijken wij even in diachronische perspectief.-- Vooreerst een metabletische toelichting.

Bibl. st.-- G. Shapira, trad., Edeltraud Danesch/Othmar Danesch, *Le monde fascinant de la flore alpine*, Zurich / Munich, 1981.

Het werk heeft het, o.c., 12/19 (*Les premiers botanistes des Alpes*) over de wijziging in de mentaliteit. Wat, in simpele woorden gezegd, het object van de metabletica (Van den Bergh) is.

De Renaissance - aldus stellers - wijzigt "de kijk":

“un regard nouveau” doet zich voor. Gevolg: de eerste beschrijving van Alpenbloemen dateert van Johann Müller (Rellikon, Aargau). In een lang gedicht - herinneren wij ons eraan dat een Parmenides van Elea de eerste ontologie ook in dichtvorm neerschreef - geeft hij de beklimming van de Stockhorn (1536) weer.

Hij vernoemt er b.v, de gentiana lutea (de gele gentiaan, -- op de alpages, de Alpenweiden, boven de 1.000 M. hoogte), waaruit men nu nog een de befaamde digestieve drank maakt), het veratrum album (in het Duits : Weisser Germer), de nigritella nigra (= n. angustifolia; Duits : Schwarzes Männertreu; Frans: orchis vanillé).

Conrad Gesner (°1516 Zürich) maakt de eerste tekeningen. Gesner was een Humanist. Hij schreef een verhandeling over plantkunde: *Descriptio montis fracti* (letterlijk: Beschrijving van de gespleten berg). Met de toelating nl. van de burgemeester Nik. von Meggen, beklom hij in 1555 de Pilatusberg, wiens top gespleten is. Hoogte: 2.132 M..

Het metabletische fenomeen.

1. Er gold nl. lange tijd een beklimmingsverbod: onderaan in de bergtop - aldus de mythe - bevond zich het stoffelijk overschot van Pilatus, de Romeinse landvoogd. “Indien iemand een steen smeedt in het meer en, meteen, de eeuwige rust van de ‘heilige’ stoorde, dan zou een sneeuwstorm de hele omgeving vernielen” luidde de mare. -

2. De mentaliteitswijziging.-- Gesner onderwierp - de Antieke Mileziërs gelijk - de mythe aan een ‘rationeel’ onderzoek. “Ik wil wel aannemen met graagte dat Pilatus nooit op die plaats gekomen is en zelfs, indien hij er ooit kwam, dat hij, na zijn dood, niet over het vermogen beschikt om goed of kwaad te stichten onder de mensen” zei Gesner. “De mythe berust op geen enkele rationele grond”. Aldus Gesner, die het dan ook aandurfde de berg te beklimmen.

Historische semiotiek (semiologie).

B. Mojsisch, Hrsg., *Sprachphilosophie in Antike und Mittelalter*, Amsterdam, Grüner, 1986 (Bochumer colloquium 02/04.06.1982);

U. Eco, *Semiotics and Philosophy of Language (Advances in Semiotics)*, Bloomington, Ind., Indiana University Press, 1984;

id., *Latratus canis*, in: Tijdschr.v.filos. (Leuven) 47 (1985): 1 (maart), 3/14.-

Wat wij zo-even zagen inzake Alpenplanten, nl. een mentaliteitswijziging, dat zien wij b.v. ook in de tekenleer: -

Volgens Eco ziet het er o.m. als volgt uit: vanaf het Corpus Hippocraticum (Hippokrates van Kos (-460/-377; stichter bij uitstek (hij was verre van alleen) van de 'wijsgerige' geneeswijze, die de plaats van de mythische geneeswijze innam)) tot de Stoa (stichter: Zenon van Kition (+/- -336/-264)) - aldus Eco - maakt men een onderscheid tussen taaltheorie, die de woordelijke tekens behandelt ('onomata', nomina), en de tekentheorie, die de natuurlijke tekens bespreekt ('semeia', signa).

Reeds de Pythagoreïzerende Alkmaion (= Alkmeon) van Kroton (-520/-450; geneesheer) maakte onderscheid tussen 'aithanesthai', directe kennis (waarneming), en 'xunienai', indirecte kennis in de zin van wat ervaren wordt, begrijpen.

Verborgene dingen - aldus Alkmaion - kennen wij slechts indirect via 'tekmeria' tekens, symptomen. - De tekenleer t/m de Stoa vat de theorie der natuurlijke tekens in een analoge zin op: "indien ziekte, dan symptoom; welnu, symptoom, dus ziekte"; "indien vuur, dan rook; welnu, rook, dus vuur:"

Zo luiden de redeneringen inzake tekens in de natuur. Maar de woordtekens hebben een andere structuur: zij verwijzen naar toedrachten (gegevens) een beetje zoals een definitie verwijst naar het gedefinieerde. "Indien woord, dan het erdoor betekende" en "indien het door een woord betekende, dan het woord".

In zijn *Semiotics and the Philosophy of Language* heeft Eco trachten aan te tonen - zegt hij in *Latratus canis*, 5 - dat pas sinds Sint Augustinus van Tagaste (354/430; grootste kerkvader van het Westen), uitdrukkelijk gewild door hem, de eerste algemene tekenleer ontstaat.

De signa, tekens, omvatten, bij Augustinus, zowel de natuurlijke als de woordelijke tekens. Maar de wijze waarop zij in de menselijke geest geduid worden, blijft zweven: zowel redenering als gelijkwaardigheid (een definitie bestaat uit een model dat volkomen samenvalt met het origineel) blijven onduidelijk.

De Postmoderne breuk.

'Postmoderniteit' betekent het feit dat een zekere mentaliteit ontstaat - reeds einde XVIII-de eeuw, met de Sturm und Drang - waarbij men de zin en waarde van de moderniteit (sinds de Renaissance) in twijfel trekt.

Wat, weerom, een metabletisch fenomeen is. Het Postmoderne aanvoelen van zichzelf, de natuur (de kosmos) en de medemens is anders dan dat van een Galilei of een Descartes of een Locke, die in de "zin van de (cultuur)geschiedenis" geloofden als het werk van de rede (daarvandaan de term 'Rationalisme') die in de wetenschap (vandaar de term 'Sciëntistiek' of 'Sciëntisme') en in de toegepaste wetenschap (daarvandaan de term 'Technicisme') de grondslagen legde van de vooruitgang (daarvandaan de term 'Progressisme').

O. Guitard, trad., Jerrold Seigel, Paris-Bohème (1830/1930), toont ons in de Parijse (en internationale) bohème, d.i. een aantal esthetiserende nietsnutten die een 'alternatieve' samenleving en cultuur willen, een verdere aanloop tot Postmoderniteit. Inderdaad: de bohémien(ne) wil alles behalve arbeiden zoals iedereen in het Moderne bestel moet doen, wil hij 'bestaan' ("aan zijn bestaan komen").

Wat volgt, nl. allerlei 'alternatieven', behoudt ergens deze "grote weigering", typisch voor de Postmoderniteit.-- Deze negatieve definitie is, overigens, bijna de enige die algemeen geldt. Want de Postmodernen, in hun/haar Anarchisme, gaan in de meest verscheidene richtingen uiteen.

De 'Nieuwe Roman'.

"Le roman nouveau" is voldoende bekend. Enkel dit erover.

a. De traditionele roman - als verhaal - bevat een levensloop die 'zinnig' is. Er is een 'intrige' (knoop, d.i. waar de spanning in het verhaal volop begint) die, mettertijd, op een ontknoping uitloopt. Daarin erkennen wij een continu tijdsverloop, in de volgorde van de werkelijke levensloop. De ruimte waarin het scenario (het gebeuren) zich afspeelt, is continu. De psychologie is er de overheersende perspectief in.

b. De 'nieuwe' (zeggen wij: Postmoderne) **roman** - als verhaal - omvat fragmenten (brokstukken) van een of andere levensloop (cfr 97: Zelig), vertoont noch knoop of verwickelingen of ontknoping als samenhangend geheel (meteen is het tijdsverloop ook 'verbrokkeld'),-- speelt zich af op discontinue plaatsen,-- vertoont fragmentaire duidingen (die de traditionele romanpsychologie vervangen).-- Een metabletisch gegeven.

Steekproef 16.-- Letterkundige typologie. (111/115)

Er zijn soorten teksten, kunstwerken.-- Dit uiterst klaarblijkelijke feit belet niet dat er soms heftige discussies oplaaien indien het erom gaat die soorten - types, 'genres' - te definiëren.-- Daarom eerst een logische definitie van 'type'.

Bibl. st.-- Ch. Lahr, *Logique*, Paris, 1933-27, 606s..-

'Typologie' betekent:

a. de studie van de soorten van gegevens (b.v. planten) binnen een systeem of verzameling,

b. de opsomming (met of zonder uitleg) van de soorten.

Uitgangspunt: singuliere gegevens - enkelingen - die op gelijkenis/ samenhang (gemeenschappelijke eigenschappen) en vooral op verschil/ onsamenhangendheid (soortelijke of specifieke verschillen/ kloven) onderzoekbaar zijn.

Praktisch: **a.** types bestaan altijd samen binnen eenzelfde verzameling (systeem) en veronderstellen elkander;

b. toch sluiten zij elkander steeds ook weer uit.

Grondslag: de inductie. Uit de vastgestelde gelijknissen-en-verschillen, samenhangen-en-kloven (= summatieve of samenvattende inductie) besluit men tot veralgemening (= amplificatieve inductie).

Nu is de summatieve inductie steevast een statistische inductie: binnen éénzelfde verzameling (systeem) zijn de gegevens nooit nul of honderd procent dezelfde, maar zijn er percentages.

Amplificatief-analogische inductie.

'Analogie' betekent "gedeeltelijk gelijk (samenhangend) gedeeltelijk verschillend (onsamenhangend).

In de Antiek-Griekse taal: deelidentisch.

Ch. Lahr, *Logique*, 608/611 (L' analogie) merkt op dat de term 'analogisch' metonymisch toepasselijk is op één type inductie.

Appl. model.

a. Vastgesteld feit (= steekproef): de planeet Mars lijkt op de Aarde (ronde vorm, aswenteling).

b. Kennisuitbreiding (= amplificatie): zoals de aarde een atmosfeer heeft, zo ook heeft - wellicht (hypothese) - Mars een dampkring.

M.a.w.: als inductieve act is 'analogie' een redenering die

1. o.g.v. vastgestelde gelijknissen (samenhangen)

2. besluit tot andere, (nog) niet vastgestelde gelijknissen (samenhangen).

Toepassing.-- Men leest een tekst en merkt er een aantal eigenschappen van op - b.v. sterk gevoelsgeladen ('lyrisch' genre) -. Men valt op gelijksoortige teksten die ook lyrisch zijn. Men vergelijkt met andersoortige teksten die - blijkbaar - niet lyrisch zijn -

b.v. een tekst uit een wiskundeboek -. Men besluit tot het bestaan van minstens twee types van teksten. Dat is inductie.

Maar - en hier begint het eindeloos gediscussieer tussen 'specialisten' - volgt nu de analogische inductie: deze lyrische tekst heeft b.v. als kentrekken a. verering van de minnegodin Afrodite, b. partnerschap binnen een 'lesbische' gemeenschap, c. binnen de lesbische verhoudingen toch een rechtstreekse voorbereiding op een goed huwelijk (terloops: dat zijn de hoofdeigenschappen van de gedichten van de Antiek-Griekse dichteres Sappho (-650/-550) die in Mytilene een school openhield).

Welnu, een volgende tekst blijkbaar van lyrisch-erotische aard ligt hier voor mij; dus zal hij (wellicht (hypothese)) dezelfde kentrekken vertonen. - Nu weet iedereen wel dat b.v. in onze tijd een sacraal-erotische denk- en leefgemeenschap zoals Sappho ze stichtte, niet meer bestaat en dat 'lyrisch-erotische' poëzie andersoortig zal zijn.

De moeilijkheid der literatologische inductie.

Welke (tekst of corpus van) teksten zal men nu nemen om ze als 'Typisch' - typisch lyrisch b.v. - te bestempelen? Antiek-Griekse of actuele? Al naar gelang van de keuze zal de definitie gebeurlijk grondig verschillen. Dat is de reden waarom dat definiëren en tegendefiniëren nooit eindigt.

Slotsom: wij geven enkele hoofdzaken. Verliezen wij ons niet in eindeloos hypergesofistikeerd vitten, dat in hoge mate op willekeur berust.

Bibl. st.-- Käte Hamburger, *Die Logik der Dichtung*, Stuttgart, 1957-1;

P. Cadiot, trad., Käte Hamburger, *Logique des genres littéraires*, Paris, Seuil, 1986 (Franse vertaling van vorig werk).

Terloops: de term 'logica' betekent hier a. toegepaste logica en wel b. op de indeling (= typologie) in genres toegepaste logica.

Hamburger, gesteund op uitsprakentheorie, onderscheidt twee hoofdtypes, het fictionele (= mimetische) - epos, verhaal, drama, film - en het lyrische, met gemengde types. Haar werk blijft een monument .

J.-M. Schaeffer, *Qu'est-ce que un genre littéraire?*, Paris, 1989 (werk dat zeer terecht de nadruk legt op de veelheid (en tegenspraak) van de vooropstellingen die het definiëren beheersen).

Meer als woordenboek bruikbaar: Br. Réauté/ M. Laskar, éd., Henri Benac, *Guide des idées littéraires*, Paris, Hachette, 1988.

Minder algemene werken: H.G. Tan, *La matière de Don Juan, et les genres littéraires*, Leiden University Press, 1976

(het thema 'Don Juan is aantrefbaar in verschillende types van teksten, vooral in het toneel, minder in de roman);

H. Servotte e.a., *Hedendaagse Britse literatuur (Roman, poëzie en toneel sinds 1945)*, Leuven / Amersfoort, Acco, 1989.

Wezenlijk letterkundige en niet-wezenlijk letterkundige types.

Een handboek: J. Gob, *Précis de littérature Française*, Bruxelles, 1947.

Na inleidende begrippen (vakwetenschappelijke, wijsgeriger 'esthetische' (versta: belletristische) teksten) en een uiteenzetting over taalvaardigheid (vinding/ schikking/ vormgeving (= Aristotelisch-eng opgevatte retoriek), poëzie, steloefeningen (beschrijving, verhaal,-- verhandeling)) brengt steller de types van tekst ter sprake.-

Hij onderscheidt - o.i. zeer terecht - twee hoofdtypen van letterkundige teksten.

-- a.-- De wezenlijk 'letterkundige' teksten,

d.i. teksten die men tot "belles lettres" (en dus belletristisch van aard) kan rekenen. Daarin overheerst het esthetische element: het gaat, in hoofdzaak en in de eerste graad, om schoonheidservaren. Zo: beschrijving (b.v. een dichterlijke beschrijving van een mooi landschap), verhaal (denk aan de novelle, de roman),-- lyriek (een gevoelsgeladen gedicht b.v.), drama (b.v. een toneel van Aischulos).

-- b -- De toevallig (accidenteel) literaire teksten,

d.i. teksten die pragmatisch, d.i. onder oogpunt van beoogd resultaat, niet in eerste instantie schoonheidservaren bedoelen: didactische teksten (= uiteenzettende teksten,-- praktisch: verhandeling), waaronder o.m. de wijsgerige en de geschiedwetenschappelijke teksten even behandeld worden, alsook de tekstkritiek. Steller voegt daaraan een opmerking toe over de satire en de pers. -

Besluit.-- Beslissend hier is niet, zoals bij Käte Hamburger, een theorie omtrent de uitspraken, maar het al of niet aanwezig zijn van een esthetische bedoeling.

Als vooropstelling van typologie is dit evenwaardig aan b.v. Hamburger's vooropstelling,

Appl. model.-- Niets beter dan een singuliere tekst.

Bibl. st.-- J.-G. Lossier, *Poésie.-- Sur les pas de Sappho in: Journal de Genève* 22.06.1991.-- Wij halen gewoon steller aan.-- "Ver van haar geboortestreek, le Valais (Duits: Wallis, in Z.-Zwitserland), vindt Pierrette Micheloud haar vaderland waar het Helleense Licht schijnt,-- in een dichtbundel vol van geuren van rozen, mirre en melisse.

Het gaat over de landschappen van Sapfo. (...)” -- Steller heeft het over Pierrette Micheloud, *Elle, vêtue de rien*, L’ Harmattan.-- In halfdichterlijke taal gaat hij verder: “Tussen een vrouw en de natuur is de band dermate sterk dat enkel een vrouw uit de volheid van de uren “de druppel eeuwigheid” kan puren. Bijna blij doorleeft zij de smart die haar ziel doorvaart “zoals een bergwind op de eiken neerstrijkt”. Dit vers van Sapfo plaatst P. Micheloud aan het begin van een hoofdstuk om duidelijk te maken waar haar inspiratie vandaan komt”.

Twee uittrekseltjes.

Sous l’ aile de ton épaule - Ma tête enivrée - D’ ambrosie. Douceur - De laisser l’ heure couler - Rivière limpide.

Onvertaalbaar. (haar de gedachte is blijkbaar de volgende: “Ik rust onder uw schouder dronken van ‘ambrosia’. Ik laat de tijd vloeien als een heldere rivier: zo zacht voel ik alles aan.

Opm.-- ‘Ambrosia’ is het voedsel der godheden zoals de nectar haar drank is,-- volgens de Griekse mythologie.

Lossier haalt een tweede versje aan: être, rayonner - Notre ascendance divine. Je suis là guettant - La plus infime percée - De cette présence d’ être. J’ allume de force - Les pierres sous l’ eau muette.

Gedachte

1 : onze goddelijke afkomst uitstralen dankzij ons wezen zelf; gedachte

2: ik kijk scherp toe in de richting van de doorbraak van die zijnsaanwezigheid; gedachte

3: ik voel mij ertoe genoopt de stenen onder het stilzwijgende water aan te steken.

Eindcommentaar: een heidense levensbeschouwing.

Zegt Lossier: “De wezenskern is een passie die de geliefde (‘l’ aimée’) overal zoekt als een verrukte. Zij loopt ineen met afgunst,-- de afgunst die Sapfo indertijd in één van haar oden uitsprak.

Het poëtische erin ontspringt aan een “dageraad die zich situeert in een tijd voordat het leven er was”.

De zinnebeelden worden in het kader van Sapfo’s Afrodite religie ineen verwerkt. De beeldspraak is die van Sapfo die ook in een volslagen heidense wereldbeschouwing aarde, zee en hemelruim tot één geheel verbond.

Intertekstualiteit.-- Vroeger zei men ‘traditie’: Micheloud in haar lesbische poëzie hersticht archaïsche poëzie in huidige taal.

Definitie.-- Een strikt wetenschappelijke definitie geven van lyriek achten wij zo goed als onmogelijk. Waardoor? Doordat lyriek behoort tot de werkelijkheden die wel enigszins fenomenaal zijn (voor zover lyriek tot uitwendig waarneembaar gedrag wordt),-- ja, zelfs rationeel zijn (onze geest is wanneer hij gemoed is, tevens rede en verstand), maar in hoofdzaak transempirisch (niet-direct zintuiglijk waarneembaar) en zelfs trans-rationeel (de louter aardse rede en verstand schieten te kort).

Toch is een benaderende omschrijving - dankzij opsomming van noodzakelijke en voldoende kentrekken - mogelijk zo dat de wezensvorm (= dat waardoor lyriek van de rest verschilt) duidelijk(er) wordt.

1. Kentrek 1.-- Subjectiviteit.

‘Subjectief’ heet lyriek voor zover zij uitgaat van iemand die zichzelf, de omgeving en de medemensen betreft op zichzelf als gemoedbegaafd wezen.-

Kentrek 2.-- Gevoelsreacties.

‘Lyrisme’ is een term die, sedert de Romantiek (einde XVIII - de eeuw en later) en het Symbolisme (midden XIX-de eeuw en later), omvat de levendige uitdrukking van gevoelsreacties. Zo b.v. passies (driften als liefde, haat, begeerte, afgunst, nijd), sterk doorleefde gemoedsreacties als geestdrift voor een ideaal, woede om een onrecht, rouw om een gestorvene. Maar ook ingetogen meditatie over b.v. de zin of zinloosheid van het leven.-- Tot daar de inhoud, de stof.

2. De verwoording.

Ofwel versvorm ofwel proza. Op minstens één voorwaarde: esthetische verwoording. Met F. Koppe, *Grundbegriffe der Aesthetik*, Frankf.a.m., 1983 (E.R. 100), omschrijven wij ‘esthetisch’ als niet-alledaags. Als niet-banaal. Tenzij het banale opzettelijk iets ‘niet-alledaags’ suggereert.

De concretere vormen zijn legio. Ter illustratie van verwoordingvorm het volgende.

a. De ode, sinds Pindaros van Kunoskefalai (Boiotië; -518/-438; Antiek Grieks lyricus), is een lied, al of niet begeleid van muziek (de lier b.v.) met als themata de viering van een godheid of een held(in) of van lotgevallen.

b. De elegie is een zachtzinnig, vaak weemoedige reactie op themata als liefde en dood.-- Maar er zijn, natuurlijk, talloze varianten,-- tot en met de Pop-liederen en de straatliedjes.-- Tot daar de vormgeving.

Slotsom.-- Een type bepaalt men voor zover men inhoud (thematiek + gemoedsreacties daarop) en vormgeving (verwoording in niet-alledaagse taal) kan opsommen.

Steekproef 17.-- Teksttype: wetenschappelijke retoriek. (116/120)

“Wetenschappelijk onderzoek steunt op controleerbare, verifieerbare feiten die intersubjectief - o.g.v. dialoog - toetsbaar en discussieerbaar zijn.

Literatuur zou daarvan een tegenpool zijn: fictie hoeft zich niet te bekommeren om waarheid of onwaarheid, objectiviteit, efficiëntie. Interpretaties zijn er altijd persoonlijk gekleurd”.

Aldus leidt J. Gerits zijn boekbespreking van Hugo Brandt Corstius e.a., *Forensen tussen literatuur en wetenschap*, Utr./Antw., Veen, 1990, in. Het werk in kwestie handelt over een aantal vakwetenschappers die tegelijk literatoren zijn. Zij zeggen hun zeg over de verhouding tussen wetenschap en letterkunde. “Doet men iets anders als men wetenschap bedrijft, dan als men kunst bedrijft?” luidde de vraag. Sommigen herleiden beide activiteiten tot hetzelfde of bijna; anderen - de meesten - maken een helder onderscheid.

Zo zegt Hélène Nolthenius (1920-2000) (hoogleraar muziekgeschiedenis en romanschrijfster): “Wetenschap is mijn beroep. Schrijverschap mijn roeping. Dezelfde stof is nu eens aanleiding tot het schrijven van een wetenschappelijk essay, dan weer van een novelle”.

Zo ook Hella Haasse, die biografieën schrijft waarin de feiten controleerbaar zijn en het geheel dat de tekst erover uitmaakt, toch ‘fictioneel’ is: er is wel degelijk verschil tussen een wetenschappelijke en een ‘letterkundige’ (belletteristische) biografie.

De mening van G.-G. Granger (1920/ 2016.).

Granger is overtuigd Verlicht-Rationalist, die in zijn *Pensée formelle et sciences de l' homme*, Paris, 1967, 21/24 (*Rhétorique et contenus*), het volgende tracht waar te maken.

1.-- Wetenschappelijk taalgebruik

Dit is radicaal onderscheidbaar van ‘retorisch’ taalgebruik; dit laatste sluit zich op “in een heelal van woorden” (o.c.,21).

2.-- Wetenschappelijke arbeid

Deze arbeid gebruikt taal niet enkel als verstandhoudingsmiddel tussen vakwetenschappers, maar ook als duidingsmiddel tussen wetenschappers en de waargenomen gegevens zo dat de objecten uit de waarnemingswereld ‘maniables’ (hanteerbaar, beheersbaar) worden.

Retoriek, daarentegen, gebruikt taal enkel als beïnvloedingsmiddel tussen subjecten,-- als was het maar om bij spreker en toehoorder een esthetische ervaring te wekken.-

Besluit.-- Wetenschap is meer dan woorden, ‘mooie’ woorden: zij is zakelijk, ook in haar communicatie.

Wetenschappelijke retoriek 1.

“Doet men iets anders als men aan wetenschap doet, dan wanneer men aan retoriek doet?” is de vraag. Het antwoord is een restrictief antwoord: ja en neen.

Het eerste type van retoriek in de wetenschap is het wetenschappelijk onderwijs. Met name: het onderwijs in wetenschap.

Appl. model: meetkunde.-- De leerkracht komt de klas binnen. Toont - ostensieve of deiktische methode - b.v. een metalen vierkant. Tekent een vierkant op het bord. Spreekt de naam ‘vierkant’ uit. Laat het metalen vierkant rondgeven van leerling tot leerling, zo dat het bekeken, ja, gehanteerd wordt. “Hanteerbaar” gemaakt.-- Wat is er nu aan het gebeuren? Retorisch gesproken twee dingen.

A. Inzake duidingsmiddelen.

‘Duiden’ (interpreteren) is a. een gegeven (lieft in de ontologische zin) b. afzonderen uit de totaliteit van al wat is (“het zijn”),-- om het van een naam te voorzien en het ‘hanteerbaar’ te maken.-- Zo b.v. het meetkundig begrip ‘vierkant’, eens goed gedefinieerd, geeft aanleiding tot het invoeren van een berekeningsformule “zijde x zijde” (de oppervlakte). Meteen wordt het vierkant rationeel hanteerbaar.

B. Inzake verstandhoudingsmiddelen.

Het in omloop gebrachte metalen vierkant, de tekening op het bord, het woord ‘vierkant’, -- de berekeningsformule,-- dit alles zit gevat in het verstandhoudingsproces dat de les over het vierkant is, tussen leerkracht en leerlingen.

Zo leren de leerlingen duiden zoals de leerkracht duidt,-- via dat verstandhoudingsproces. Het begrip ‘vierkant’, met het complex van dingen die ermee samengaan (metonymisch) en erop gelijken (metaforisch), is in de geest van de leerlingen gedrongen: de ‘boodschap’ (informatie omtrent het vierkant) is “erin gegaan”.

Wetenschappelijke retoriek 2.

Niet enkel onderwijs in wetenschap is door en door retorisch gestructureerd - en is dus een teksttype apart : ook wetenschapsarbeid is, minstens gedeeltelijk, retorisch.

a.-- Subversieve wetenschappelijke retoriek.

Bibl. st.-- M.A. Finocchiaro, *Galileo and the Art of Reasoning (Rhetorical Foundations of Logic and Scientific Method)*, Dordrecht, Reidel, 1981.

Het werk van Galilei - *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, ptolemaico e copernicano* - wordt grondig besproken,-- o.m. Galilei ‘s begrip “wetenschappelijke revolutie”.

Het is alsof Galilei, uitgaande van zijn ‘hypothese’ inzake ‘rationeel’ te werk gaan, hypothese die, behalve echte rationaliteit (basis van echte, zgn. Moderne wetenschappelijkheid) een sterke dosis ondermijnd - opruiende doelstelling omvat, ‘retoriek’ vooropstelden.

Niet verwonderlijk: leerde George Sarton ons niet dat Galilei, uit pure vooringenomenheid tegen de toenmalige astrologie zoals hij ze verstaan had, niet eens wilde .. onderzoeken - ja, onderzoeken (wat de onschuldigste van alle methodes is) - of de maan op de getijden al dan niet invloed had.

Slotsom: een Granger, als Verlicht-Rationalist, lijkt zulke feiten niet eens te weten.

b.-- Retoriek binnen de fasen van een wetenschappelijke revolutie.

Thomas Kuhn (1922/1966) - met Karl Popper, Imre Lakatos en Paul Feyerabend wel één der ‘grote’ epistemologen van onze tijd (cfr A. Chalmers, *Wat heet wetenschap?* (Over aard en status van de wetenschap en haar methoden), Meppel / Amsterdam, 1981, 114/127 (*De paradigma's van Kuhn*) - beschrijft in zijn *De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Meppel, 1976-2, 135, het begrip ‘paradigma’.

Vertaald: schoolvoorbeeld van wetenschappelijke werkwijze. “Als wij de omvangrijke experimentele literatuur (...) overzien, dan ontstaat het vermoeden dat er zoiets als een ‘paradigma’ (opm.: van het Antieke Grieks ‘paradeigma’ toonbeeld) ook aan de waarneming ten grondslag ligt.-

Wat een mens ‘ziet’, hangt af 1. zowel van het object waarnaar hij kijkt 2. als van wat hij heeft leren zien o.g.v. zijn vroegere visueel-conceptuele ervaringen.

Bij afwezigheid van zo’n training bestaat er alleen - met de woorden van William James (1842/1910; Amerikaans Pragmatist) - “een bloeiende, zoemende verwarring”.

De grote godsdienstpsycholoog die James was, verwoordt hier schitterend - in een metafoor - wat Granger ‘onhanteerbaarheid’ heet.

Van bloeiend-zoemende verwarring naar hanteerbaarheid

a. Wat Kuhn vergeet, is dat de eerste die ‘ziet’ wat er te zien is, zonder voorafgaand paradigma heeft gezien en in een begrip vastgelegd.

b. Maar kom: wij houden ons aan diegene die pas ziet nadat er waren die voor hem zagen.

Appl. model.-- Een leerkracht leert wat een camera obscura, het gesloten kastje binnen een fototoestel (metonymisch: het fototoestel zelf), is.

Zonder het visueel aspect (een camera zien), zonder het conceptueel (= begrippelijk) aspect dat erbij hoort, doordat de leerkracht het object met de term “camera obscura” aanduidt, ‘ziet’ (ervaring van minstens één exemplaar) en ‘begrijpt’ (formulering van het algemene begrip) de leerling(e) eigenlijk “een bloeiend-zoemende verwarring” een onverwerkt” en “onhanteerbaar” ding,-- b.v. een kastje.

Verstandhoudingsproces.

De lerende ziet een voorwerp, vat het algemene begrip ervan. Door de term - de naam (zou Platon zeggen) - in te voeren in de taalschat van de lerenden, situeert de leerkracht het fenomeen “camera obscura” in het taalsysteem.

Meteen groeit tussen de lerenden en de andere taalgebruikers mededuiding en verstandhouding. Alle taalgebruikers zeggen hetzelfde woord uit, eens dat zij geconfronteerd worden met het gegeven.

Slotsom.-- Het leerproces is het feit dat een gegeven, van naam voorzien en verduidelijkt in een begrip, dankzij duidings- en verstandhoudingsmiddelen ingang vindt in de geest van onwetenden. De leerkracht heeft de studerende een paradigma bijgebracht.--Wat reine retoriek is. Van leerkracht naar lerenden.

Kuhn's model.

Het geval van de camera obscura is model. Nu het origineel: de retoriek tussen vakwetenschappers onderling. O.c., 36.-- “Te eniger tijd - tussen 1740 en 1780 - waren elektriciteitstheoretici voor het eerst ertoe in staat de grondslagen van hun vakgebied zonder meer te aanvaarden.

1. Vanaf dat ogenblik stortten zij zich op meer concrete en verborgen problemen, en meldden zij - steeds meer - in artikelen gericht tot andere elektriciteitstheoretici hun resultaten i.p.v. in boeken gericht tot de ontwikkelde wereld in het algemeen”.

M.a.w.: wat de eerste gezien en in begrip had vastgelegd, een nieuw paradigma, wordt nu door overredingsmiddelen (duidings- en verstandhoudingsmiddelen) doorgegeven zo dat het ingang vindt bij denkgenoten.--

2. “Als groep bereikten zij - zo gaat Kuhn verder - wat

- a. sterrenkundigen in de Oudheid,
- b. bewegingsonderzoekers in de middeleeuwen,
- c. fysisch-optici einde XVII-de eeuw,
- d. historisch-geologen begin XIX-de eeuw bereikten.

Met name: zij hadden een paradigma geproduceerd dat bewees ertoe in staat te zijn het onderzoek van de hele groep te leiden.

Behalve met de hulp van “wijsheid achteraf” is het moeilijk een ander criterium (opm.: onderscheidingsmiddel) te vinden dat zo duidelijk een vakgebied tot wetenschap uitroept”.

Meteen formuleert Kuhn, onuitgesproken, dat een paradigma, eerst ingang - “het moet erin gaan” - moet vinden, voordat de wetenschappers als groep er een schoolvoorbeeld van te werk gaan, kunnen in vinden én ... dat dit geschiedt door voor denkgoten te schrijven om ze te overtuigen. Wat reine retoriek is.

Besluit.-- Granger begaat een terminologische fout. Hij verwacht “holle retoriek” - ‘hol’ in de zin van “zo goed als geen echte informatie bevattend” (wat in termen van communicatiewetenschappers ‘redundantie’, “overtollige informatie” heet) - met “retoriek-zonder-meer”. Immers een term kan driedig met waardeoordelen geladen worden :

Melioratief, neutraal, pejoratief.

Deze differentiaal had Giger uit zijn Rationalistische vooroordelen kunnen redden.-
- Wij gebruiken stelselmatig de term ‘retoriek’ in deze cursus neutraal zo dat zo nu eens goede dan weer slechte retoriek aantrefbaar wordt. Bij Granger kan er enkel slechte wetenschappelijke retoriek vastgesteld worden, doordat hij de term pejoratief gebruikt.

Toepassing van de ABC - theorie.

“Indien A en B, dan C” zo klonk het E.R. 49.-- Toegepast: A is een object, een verschijnsel. Zo b.v. het waterrad van Lorenz. B is het paradigma, d.i. de vooropstelling in de geest zo dat A begrijpelijk wordt. In dit geval het begrip ‘chaos’ (“deterministische wanorde” zegt men ook). C is het begrijpen van A dankzij (als toepassing van) B.

Hier: het waterrad van Lorenz draait in éénzelfde richting... totdat het plots - onvoorspelbaar, onberekenbaar - in omgekeerde richting draait.

Nu weet men dat Lorenz dit model van het origineel, de weerkundige fenomenen als minstens gedeeltelijk onvoorspelbaar (want onderhevig aan ‘vlindereffecten’ (kleine oorzaken, grote gevolgen)) wou verduidelijken bij ... ongelovige collega’s. Hij wou zijn paradigma, dat tegen het algemeen aanvaarde determinisme indruiste, doen ingang vinden langs een omweg (een afbeelding, een model)

Dat was retoriek in de echte zin: geruggesteund door duidings- en verstandhoudingsmiddelen een fenomeen, verduidelijkt dankzij een begrip, ja, dankzij een mechanisch model, het waterrad, doen ‘zien,’ en ‘inzien’ door andere wetenschappers.

Besluit.-- Indien niet pejoratief misduid is de term ‘retoriek’ het juiste woord voor dergelijke communicatieprocessen.

Steekproef 18.-- Teksttype : wijsgerige retoriek. (121/125)

Het is klaarblijkelijk dat - behalve in wetenschappen - in de wijsgerige teksten de retorische inslag - ook daar - minstens even sterk aanwezig is.

Denken wij aan het feit dat vele wijsgeren zich niet zomaar tot denkgelovigen richten doch tot het ruimere publiek. Dat ruimere publiek is dan niet gespecialiseerd. Wat insluit dat de teksten waarin de filosofen zich tot dat gehoor richten, ‘vulgariserend’ zijn. Wat overigens ook het geval is wanneer - zoals wel meer gebeurt - hetzij wetenschappers hetzij vulgarisatoren ‘wetenschap’ in het brede publiek verspreiden.

‘Vulgariseren’ betekent dat men:

1. over een origineel - hetzij de authentieke wetenschappelijke hetzij de authentieke wijsgerige teksten -

2. in termen van een model -- een gemakkelijke leesbare tekst - spreekt.

Vooraf in wetenschappelijke vulgarisering - maar ook en steeds meer in wijsgerige vulgarisatie - kan het model nogal wat van het origineel verschillen. Als het er zelfs niet een karikatuur van wordt.

Vulgarisering is een zeer verspreide vorm van “doen ingang vinden” en dus van retoriek. Retoriek die zich op de rand van wetenschappen en filosofieën bevindt.

Staan wij nu stil bij de retoriek binnen het eigenlijk wijsgerige bedrijf. Met name: in het onderwijs in wijsbegeerte en in de wijsgerige communicatie tussen denkenden.

Bibl. st.: Sam. IJsseling, *Retoriek en filosofie (Wat gebeurt er wanneer er gesproken wordt?)*, Bilthoven, 1975 (een basiswerk);

id., *Mimesis (Over schijn en zijn)*, Baarn/ Schoten, 1990 (waarin de verhouding “wijsbegeerte/ retoriek”, in de vorm van grondproblemen (fictie, illusie, spiegel en voorbeeld, intertekstualiteit, duiding (hermeneutiek), context), weerom ter sprake komt).-

R. Harvey, transl., *Michel Meyer, From Metaphysics to Rhetoric*, Kluwer Acad. Publ., 1989 (na de ineenstorting van het linguisticisme - denk aan de rage der Structuralisten - van de Zestigjaren, komt de retoriek (als nieuw paradigma?));

M. Charles, *L’arbre et la source*, Paris, Seuil, 1985 (Charles is directeur van het tijdschrift *Poétique* en steller van *Rhétorique de la lecture*; “la source” betekent “de kommentaar”, “l’arbre” betekent de retoriek).

Ziedaar enkele werken terzake. Er zijn er steeds meer.

Het Therapeutisch Positivismisme.

Centrale figuur in het ‘taalpositivisme’ is Ludwig Joseph Wittgenstein (1889/1951). Geboren in een gezin in Wenen. Studeert mechanica in Berlijn (1906), in Manchester (1908). In Manchester interesseert hij zich voor luchtvaartkunde.

Ontdekt de vraag naar de grondslagen van de wiskunde (bestudeert Frege en Russell). In 1921 verschijnt zijn eerste werk *Tractatus Logico-Philosophicus*. 1920/1926: onderwijzer in ... enkele lagere scholen in Neder-Oostenrijk.

In 1929 herneemt Wittgenstein zijn wijsgerige studies in Cambridge. Wordt er prof in wijsbegeerte (1930/1936; 1939/1947). Zijn tweede groot werk, *Philosophical Investigations* verschijnt in 1949.

Dit curriculum vitae zegt iets over persoon en ziel.

Recent werk over Wittgenstein: Dan. Nicolet, *Lire Wittgenstein (études pour une reconstruction fictive)*, Paris, Aubier;

G.-G. Granger, *Invitation à la lecture de Wittgenstein*.

Terloops: de werken die het lezen van Wittgenstein willen ‘vergemakkelijken’ - denk aan ‘vulgarisering’ - nemen al maar door toe. - Reden: o.m. wat H. De Dijn, *De Schepping van Wittgenstein*, in: *Onze Alma Mater* : 44 (1990): 4 (nov.), 328/345 schrijft:

“De *Tractatus* is de gecondenseerde uitwerking van een originele en omvattende filosofische visie. De tekst is kort maar uitermate moeilijk. Het is niet verwonderlijk dat er onder de commentatoren verregaande meningsverschillen bestaan,-- ook betreffende de meest belangrijke passages”. (A.c., 330).

“Samengevat komt de algemene strekking van de *Tractatus* hierop neer:

a. alle behandelbare filosofische problemen dienen door taalanalyse uitgebannen te worden

b. over de diepere vragen dient men het zwijgen te bewaren”. (Ibid.).

Bertrand Russell reageerde op het werk: Wittgenstein bevestigt wat hijzelf als ‘waarheid’ aanvoelt,-- zonder logisch strenge argumenten -- waarop Wittgenstein antwoordt: “Argumenten zouden de schoonheid van de waarheid bederven, zoals een bloem besmeurd wordt door modderige handen”.

M.a.w.: de Wittgenstein van de *Tractatus* voert esthetica in.

Ander aspect: “Wittgenstein was meestal ontoegeeflijk tegenover studenten die, naar zijn gevoel, domme of oppervlakkige opmerkingen maakten. Hij was er zich toch tegelijk van bewust dat zijn toehoorders hem dikwijls niet begrepen: “Ik laat mijn leerlingen fragmenten zien van een enorm puzzellandschap waarin zij zich onmogelijk kunnen oriënteren”.

“Wittgenstein was ontoegeeflijk en veeleisend tot in de alledaagse contacten, waarvan men dikwijls uitgeput wegging. De meesten die van hem hielden, vreesden hem ook. Met collega's zocht hij niet veel contact. Hij verkoos het gezelschap van jonge, mannelijke studenten. De filosofische artikels van het toonaangevende tijdschrift *Mind* vond hij minder interessant dan bepaalde populaire misdaadverhalen. (...)

Nu pas - veertig jaar na zijn dood - begint men in bredere kringen enigszins de diepte en radicaliteit van zijn denken te appreciëren”. (A.c., 333w.)

En rond 1930 begint Wittgenstein te beseffen dat zijn *Tractatus* voor verbetering, ja, herziening vatbaar was: hij ontdekte dat er, behalve het hyperstrenge wiskundig-logische en empirische taalgebruik, nog andere taalgebruiken waren. Zo b.v. de alledaagse taal van jan en alleman.

Toelichting.-- Wij verachten nu eenmaal niet de gewone mens in naam van de hyperintellectueel zoals Wittgenstein. Daarom maken wij zijn probleem bevattelijk.

1. Het begrip ‘begin’ en ‘einde’. Ik kan vragen naar het begin en het einde van b.v. een les. Feitelijk doet men dan het volgende:

a. er is een tijds kader, nl. het officiële uur-systeem dat als een zelfstandig denkkader fungeert;

b. daarin situeren wij begin en einde van allerlei dagelijkse activiteiten en gebeurtenissen.

2. Het begrip “begin en einde van het heelal”. -- Beschikken wij ook over een tijds kader waarin wij het begin en het einde van het heelal kunnen situeren? Waarop Wittgenstein antwoordt aangezien er geen tijds kader is dat het heelal omvat (wat hij tracht waar te maken), is de vraag naar “begin en einde van het heelal” een zinloze vraag en dus niet toegelaten.

Paradigma.-- Wittgenstein veralgemeent dit geval tot alle gevallen van wijsbegeerte inzake grondproblemen. Het zinloze spreken is het schoolvoorbeeld.

Slotsom.-- Wat vele denkers eeuwen lang wel zinvol hebben gevonden, dat vindt Wittgenstein zinloos. “Het is paradoxaal dat deze eenling - niet bereid tot welke toegeving dan ook tegenover een publiek - met grote minachting voor de academische filosofie - vandaag niet alleen een centrale figuur is in het hedendaagse filosoferen maar zelfs een breed publiek lijkt aan te spreken”. (A.c., 328).

Niet verwonderlijk: Wittgenstein stelt zich welbewust buiten “de grote stroom van de Europese en Amerikaanse beschaving”.

Retoriek.

1. Wittgenstein verwittigt zelf:

“Dit boek is voor hen geschreven die welwillend staan tegenover de geest waarin het geschreven is. Deze geest is - geloof ik - een ander dan de geest van de grote stroom van de Europese en Amerikaanse beschaving. De geest van deze beschaving is de schrijver vreemd en onsympathiek (...).

Ik schrijf dus voor ‘vrienden’ die over alle hoeken van de wereld verstrooid zijn”. Aldus het voorwoord van *Philosophical Investigations* (1949).

M.a.w.: Wittgenstein kent de beperktheid van zijn retoriek:

a. bij de traditionele mens, in Europa en de USA/Canada, vindt zijn woord geen ingang;

b. bij geestesgenoten vindt het wel ingang. Daarop is zijn retoriek afgestemd.

2 Dat is de reden van:

de afwezigheid van traditionele argumentatie en de aanwezigheid van esthetische beïnvloeding: “Wittgenstein was zich scherp bewust van de verwantschap tussen zijn “filosofisch redeneren” en een esthetisch “laten zien”.

G.E. Moore, *Wittgenstein's Lectures in 1930/1933* (in zijn *Philosophical Papers*, London, 1959, 315) zegt: “Al wat esthetica doet, is uw aandacht trekken op iets, de dingen nevens elkander plaatsen. Waaraan Wittgenstein toevoegde: “Hetzelfde soort redenen werden waargemaakt (...) in de filosofie”. (De Dijn a.c., 338).

Therapie.-- Dat is dan een schets van ‘therapeutisch’ Positivism: zij is een geneeswijze zo dat zij alle wijsgerige problemen - versta: van traditionele aard - ‘oplost’. Hij was ervan overtuigd dat hij als een arts bij een zieke staat die in zijn geest is aangetast door ... het traditionele denken.

Slotsom.-- Wittgenstein wil een wisseloplossing. Zoals de hele Tegencultuur, zoals het Postmodernisme. Zoals alle alternatieven. Maar wel op zijn zeer individuele en aartsmoeilijke wijze.

Een analogon.-- Manfred Thiel, *Der Nihilismus (Heidegger und die Sophistik)*, Heidelberg, Elpis, 1986, is een uittreksel uit M. Thiel, Karl Jaspers (*Deutschlands Weg in der Emanzipation*), Heidelberg, 1986.

Het werk geeft de controverse (twistgesprek) weer tussen twee Existentiëlen, Heidegger en Jaspers (1883/1969): “Heidegger eist voor zich een totaal nieuwe denkstijl op (...). Ik, integendeel, leef als iemand die de ‘philosophia perennis’(de traditionele filosofie) tracht waar te maken”. Ook, Heidegger is aartsmoeilijk, want anti-westers op radicale wijze.

Een tweede analogon.

P. van Tongeren, red., *Nietzsche als arts van de cultuur (Diagnoses en prognoses)*, Kampen, 1990.

Als denker-niet-als-de-anderen zag Nietzsche blijkbaar zichzelf als ‘cultuurarts’: de traditionele cultuur sinds Platon en het Christendom was, in zijn ogen een verziekte cultuur.

Ziektetekens: behalve de genoemde cultuurfactoren ook het Boeddhisme, zelfs de democratie en de wetenschap, vooral het nihilisme (zoals hij dat verstaat).

Net als een Wittgenstein: eerst niet aanvaard in de traditionele middens, wordt Nietzsche wel aanvaard door het Nationaalsocialisme,-- door het Existentialisme, het Structuralisme (Deconstructionisme inbegrepen).

M.a.w.: een Postmoderne verworvenheid. Negatief: “de grote weigering” (van al wat Westers is) - cfr. E.R. 110 -; positief : ‘misarchie’ (om Nietzsche’s term zelf te gebruiken : minachting voor al wat gezag is).

De vier grote cultuurterreinen - wetenschap, kunst, ethiek en religie - komen ter sprake. Men heeft gesproken van “een Nietzsche-hausse van bijna wereldwijde omvang” net zoals voor Wittgenstein.

Opm.-- De cultuurartsen komen meer en meer op: H. Veldhuis, *Geen begrip voor de ander (De kritiek van Emmanuel Levinas op de Westerse filosofie, in het bijzonder op het denken van Husserl en Heidegger)*, Utrecht, Faculteit der Godgeleerdheid Rijksuniversiteit, 1990.

Husserl en zelfs Heidegger trekken, volgens Levinas, het Antiek-Griekse denken nog verder door, niettegenstaande schijn van het tegendeel. De Bijbel met de transcendente (allesoverstijgende) God staat achter Levinas’ kritiek, natuurlijk.

R. Burggraeve, *Mens en medemens, verantwoordelijkheid en God (De metafysische ethiek van Emmanuel Levinas)*, Leuven / Amersfoort, Acco, 1986.

Levinas (1905/1995), in zijn *Totalité et infini*, The Hague, Nijhoff, 1961, klaagt de miskennis van de medemens - ‘l’ autre’ - aan in het Westerse denken, Husserl en Heidegger inbegrepen. Hij bestempelt dit als “het geweld bij uitstek”.

Opm. - Retoriek.-- J. Van de Wiele, *Boekbespreking*, in: Tijdschr.v.filos. 50 (1988): 4 (dec.), 726v., zegt: Levinas is ‘stijfhoofdig’, ‘eigengereid’. Meer nog: “Wij hebben de indruk dat Levinas’ filosofie opvalt door een soms irriterende logofilie (...). In werkelijkheid staat men alleen voor de voortstuwende vloed van de retoriek”. (A.c., 727).

Steekproef 19.-- Teksttype : theologische retoriek. (126/131)

‘Kerugma’, in het Antieke Grieks is “iets met luide stem verkondigen”. “Kerugmatische theologie” is dan ook “verkondigende theologie”. Indertijd sprak men van “gewijde welsprekendheid”. De Bijbel immers, leert ons dat “het woord van God” en inzicht (informatie, ‘licht’) én kracht (energie, levenskracht) is. Wie ‘verkondigt’ neemt deel aan Gods zelfopenbaring in inzicht en kracht.

Sören Kierkegaard (1813/1855; Deens Protestants godsdienstfilosoof) heeft - in de context van het verwordene Christendom - de “gewijde sprekendheid” hersticht.

Weliswaar is hij het meest gekend door zijn onthaal na 1918, waaruit het Existentialisme ontstond. Doch dit interesseert ons hier slechts matig.

Bibl. Hans Friemond, *Existenz in Liebe nach Sören Kierkegaard*, Salzburg/München, Pustet, 1965;

R. Jolivet, *Introduction à Kierkegaard*, Abbaye S. Wandrille, 1946;

H. Redeker, *Existentialisme (Een doortocht door filosofisch frondgebied)*, Amsterdam, 1949, 47/64 (Kierkegaard);

A.C. Overboom, *De enkeling van Kierkegaard meer dan een zoeker naar zichzelf*, in: Tijdschr.v.fil. 48 (1936) 3 (sept.), 416/448.

S. Kierkegaard zag zich, behalve met het ontaarde Christendom, vooral op wijsgerig gebied geconfronteerd met

a. de estheticistische vorm van de Romantiek (einde XVIII-de eeuw en later) die zich aan de dagdagelijkse - ‘werkelijke’ - taken onttrekt om te verwijlen in een schijnwereld door kunstenaars-zonder-enige-levensinzet geconstrueerd,

b. met de gedachtenconstructies van het Moderne denken, vooral dan dat van Hegel met zijn Absoluut Idealisme,-- geestesconstructies die de individueel-concrete mens verwaarlozen.

Slotsom.-- Beide existentiële, d.i. zijn inzet in het praktische leven behelzende vooropstellingen vormen de achtergrond van zijn existentieel-christelijke retoriek, waarin de individuologie (E.R. 96) haar Kierkegaardiaanse toepassing krijgt: louter algemeen-logisch behoort de mens tot de soort ‘mens(heid)’, doch individueel logisch is de mens telkens weer één enkel individu, de enkeling. En wel als enkeling - te midden van een van God vervreemde werkelijkheid - geconfronteerd met wat God, via de Bijbelse openbaring van hem verwacht.

A.-- De achtergrond.

De eigen basisvooropstelling van Kierkegaard is dat de mens die wij telkens weer individueel zijn, 'existeert'. 'Existentie' is hier niet zonder meer begrepen in de Platonische zin van "feitelijk bestaan" gesteld tegenover 'zijnswijze' (existentie/essentie). Ook (zeker) niet in de zin van J.-P. Sartre, bij wie 'existentie' gesteld wordt tegenover 'essentie' (waarbij 'essentie', zoveel betekent als 'onwerkelijk ideaal').

'Existeren' is als mens,-- als feitelijk bestaand mens dan, zichzelf vormen in de strijd om het ware leven. In die zin 'existeert' God niet (want Hij moet niet zijn weg zoeken); ook het dier 'existeert' niet (want het is gedreven door instinctieve zekerheden). Enkel de mens 'existeert'. - De wijsgerig-theologische menskunde (antropologie) staat hiermee centraal in het Kierkegaardisme.

"De mens - om het in Kierkegaard's taal te zeggen - is een verbinding van oneindigheid en eindigheid,-- van wat tijdelijk is en wat eeuwig is,-- van vrijheid en noodzaak". (Friemond, o.c., 12).

Of nog: "De mens is geest. Wat is 'geest'? Geest is zichzelf zijn. Zichzelf zijn is een verhouding die zich tot zichzelf verhoudt". (O.c., 12). M.a.w.: doordat de mens, als enkeling, over zichzelf nadenkt terwijl hij zich in het leven voor iets inzet, is hij een reflectief wezen.

Introspectieve denkvorm.-- Overboom, a.c., legt er de nadruk op: de ingekeerdheid - introspectie, reflectie - bij Kierkegaard staat centraal maar zij is steeds grondig ingebed in een verhouding, tot de medemens en tot God. Wat alles is behalve 'individualisme' (wat oppervlakkig ingelichten over Kierkegaard telkens weer menen).

B.-- De existeerwijzen.-- Volgens Kierkegaard kan de mens op verschillende wijzen 'existeren'.

B.1.-- De 'esthetische' (= genotzuchtige) existentie.

Wij zagen het al: sommige Romantici vluchtten in een schoonheidsschijnwereld. Voor de hedonistische op - gebeurlijk verijnd - genieten afgestemde mens is het leven, met de anderen en al wat de wereld te bieden heeft, 'waarde' voor zover het leven, de anderen, al wat de wereld biedt, "aangenaam overkomen" (Friemond, o.c., 43/77 (*Das ästhetische Stadium*)).

De verleiding is groot, bij ieder mens, om te vluchten in die 'onwerkelijke' (van de werkelijkheid vervreemde) existeerwijze.

B.2.-- De 'ethische' (eigenmachtig-ethische) bestaanswijze.

Let goed op: Kierkegaard veroordeelt niet het gewetensvolle gedrag (inhoud van moraal). Wel het eigenmachtig-gewetensvolle gedrag.

De in Kierkegaardiaanse zin 'ethische' mens acht het leven, de anderen en al wat de wereld biedt, 'waardevol', voor zover dit "in geweten" verantwoordbaar is, ook al komt dit niet aangenaam over. Hoog plichtsbesef is de kentrek.-- Cfr Friemond, o.c., 77/104 (Das ethische Stadium).

B.3.-- De religieuze mens.

Kierkegaard mengt, in hoge mate, algemeen religieus en Christelijk-religieus. Dit onderscheid geldt zeker tot op zekere hoogte:

a. de niet-Bijbelse godsdiensten praktiseren 'religie', d.i. letten met eerbied op buitenaardse machten (wezens, krachten, processen), maar zonder de inbreng van enige Bijbelse aard;

b. de Bijbelse religie, echter, stelt voorop, zuivert uit en vooral verheft op bovennatuurlijk vlak alwat de Heidense religies omvatten. Kierkegaard, als filosoof (en niet als allereerst theoloog), let vooral op God en op wat de Bijbelse God oproept inzake 'existeren'.

De Bijbels - religieuze mens acht 'waardevol' al wat zijn Godsverhouding als enkeling-voor-God in de hand werkt.-- Cfr Friemond, o.c.1 105/140 (*Das religiöse Stadium*).

Ter vergelijking.-- Denk maar niet dat Kierkegaard alleen staat met zijn drie 'stadia' (versta : existerpeilen).

a. B. Halda, *La pensée de Maine de Biran*, Paris / Montreal, 1970.-- Maine de Biran (1766/1824), met zijn begrip "ik wil" één der voorlopers van het (Franse) Existentialisme, doorliep zonder het vooraf te beseffen de "drie stadia". Eerst leefde hij tamelijk genieterig ('esthetisch stadium'); daarna ontwaakte in hem de wil om gewetensvol te leven ('Stoisch-ethisch stadium'); tenslotte raakte hem Gods genade ('mystisch stadium').

b. P.-L.. Landsberg, *Die Welt des Mittelalters und wir (Ein geschichtsphilosophischer Versuch über den Sinn eines Zeitalters)*, Bonn, Cohen, 1925, 105/120 (*Eine christliche Weltanschauungspsychologie*). Landsberg (1905/1944; Personalistisch denker), in het spoor van St.-Augustinus, Pascal en Kierkegaard, onderscheidt drie grondhoudingen:

- a.** Epikoereïsme (Montaigne), een genieterige filosofie;
- b.** Stoa (Epictetus), een hautaine moraliserende denkwijze,
- c.** patroniserend christendom (Platon, Jezus), een overschrijding. van beide vorige existerwijzen.

C.-- Kierkegaard's retoriek.

Centraal staat de taak “in de Christenheid weerom het Christendom in te voeren”, zoals hij zelf zegt.

C.1.-- De retorische structuur.

Hoe het Christendom - de reine Bijbelse boodschap - weerom ingang doen vinden in de Christenheid, d.i. de mensen van zijn leefmidden - het Kopenhaagse milieu -, in wier midden veel schijnchristendom, veel ‘heidendom’ en ontaarding aanwezig was?

Directe en indirecte communicatie.

Cfr. Friemond, o.c., 24/26 (Die indirecte Mitteilung).

1. Direct mededeelbaar zijn enkel “objectieve waarheden” (de resultaten van objectief onderzoek, - ‘systemen’, zoals het Hegeliaanse). Hier heerst reine logica en het logisch mededelen.

2. Een waarheid, echter, voor dewelke ‘ik’ - ‘gij’, ‘wij’ - leven, van dewelke men leeft, is slechts indirect mededeelbaar. Dat is een existentiële waarheid, d.i. een objectieve waarheid voor zover ik wil dat zij in mijn praktisch leven - mijn ‘existeren’ - een actieve rol speelt.

Zodra iemand zo’n levenswaarheid in “objectieve termen” - louter koel redenerend - uitsprekt en tegelijk tracht ingang te doen vinden - wat ‘mededeling’ is in Kierkegaard’s taalgebruik - verliest zo’n waarheid haar ‘existentieel’ karakter.

De ‘naaste’ - de Bijbelse term voor ‘medemens’ - , indien hij/zij zich de Bijbelse waarheid wil eigen maken op individueel doorleefde en ‘gemeende’ manier, behoort tot dezelfde of althans gelijkaardige levenshouding (keuze, inzet, ‘engagement’, betrokkenheid) te komen.

M.a.w.: iemand ziet dat een medemens waarlijk - ‘echt’ (authentisch) - Christelijk leeft en, meteen, ‘stichtelijk’ is (d.i. tot echt Christelijk bestaan aanleiding geeft); hij/zij komt daarvan onder de indruk en wordt meteen tot een kiezen voor of tegen gedwongen; in het beste geval leert hij/zij op zijn/haar beurt, op individuele wijze, Christelijk leven.

C.2.-- De retorische methode.

Cfr. Friemond, o.c., 26/31 (*Die Methode Kierkegaards*).-- Existentiële mededeling vergt een eigen methode.

a.-- Psychologisering.-- Friemond, gesteund op de teksten en de context, verwerpt de pogingen om Kierkegaard gewoon psychologisch - o.m. psychoanalytisch - te duiden. Het is nodig: “Er is ternauwernood een biografie van Kierkegaard die van dergelijke tendensen vrij is”. (O.c., 27).-

Zo b.v. Pierre Mesnard: hij kenmerkt Kierkegaard in zijn aanval op de Deense staatskerk (zinnebeeld van verworden Christendom) als “een gestoorde persoonlijkheid” (aldus H.B. Vergote, *Sens et répétition (Essai sur l'ironie kierkegaardienne)*, Paris, Cerf, 1982).

b. -- Sociologen

Zij vatten wel een of ander facet van Kierkegaard's persoonlijkheid-in-samenleving, maar dat is zeer ontoereikend.

Opm.-- Mesologische duiding.-- ‘Mesologie’ betekent “studie van het leefmidden”. De zo-even aangehaalde Vergote legt daarop alle nadruk: zonder het Kopenhaagse midden is Kierkegaard gewoon niet te begrijpen.

Zelfs figuren met hoge waarde als Jean Wahl en Pierre Mesnard misduiden Kierkegaard - Wahl op zijn Duits, Mesnard psychologisch - doordat zij hem buiten zijn leefmidden duiden.-- Dit wijst erop hoe pover b.v. de Structuralistische thesis “de tekst en enkel de tekst” (en dan nog louter semiotisch-semiologisch) kan uitvallen.

c.-- Faseologizing.

‘Faseologie’ is “de studie van de fasen (stadia) die iets doorloopt”. Friemond klaagt een aantal Kierkegaardduiders aan die menen dat men in Kierkegaard's leven en geschriften fundamenteel onderscheidbare fasen kan bloottrekken.

Kierkegaard zelf is uitdrukkelijk : “(...) Wat ik als schrijver in waarheid ben,-- dat ik ben en dat ik geweest ben een religieus schrijver,-- dat mijn totale activiteit als schrijver het christendom betreft, nl. een christen te worden (...)”.

Ziedaar Kierkegaard's eigen typering van zijn niet-evoluerend schrijverschap.-- Friemond: hij schreef doorlopend esthetische en wijsgerige werken die hun neerslag vonden in stichtelijk-religieuze werken. Als men te allen prijze van ‘ontwikkeling’ (het slagwoord der faseologen) wil spreken, dan “van minder echt geloven naar echter geloven”. Tot daar de verkeerde duidingen.

Nu de structuur van de retoriek.

(A) *Vaststelling.*-- Kierkegaard: “De meerderheid van de Christenheid is “een ongehoord zinsbedrog”. Met name: de meerderheid van de feitelijke Christenen ‘meent’ (beeldt zich in) “Christen te zijn; terwijl zij in de grond - in het beste geval - ethisch (gewetensvol) heidendom praktiseert

(B) *Reactie.*-- Niets behoort zo voorzichtig aangepakt te worden als zelfbedrog (o.m. inzake al of niet echt Christen zijn). Ziedaar de vooropstelling bij uitstek.

Verder past hij Socrates' methode toe: hij zoekt de feitelijke, verworden Christenheid op daar waar zij te vinden zijn,--

in Kopenhagen zelf. Socrates ging ook de agora op om o.m. de Sofisten aan te treffen daar waar zij actief waren.

(1) Kierkegaard oefent zichzelf in het ware Christendom in: zonder zelf het Christendom te beleven, geleidelijk meer - men is niet reeds een Christen, maar men wordt het -, kan hij niet toonbeeldig werken.

(2) In het spoor daarvan past hij de indirecte methode toe: indien men immers een waanchristen direct aanvalt, dan versterkt men hem in zijn waan, ja, men verbittert hem.

Kierkegaards werken.-

(1) de esthetische (en wijsgerige) werken dienen om gelezen te worden. Leest men ze graag, dan trekt men de aandacht.

(2) De stichtelijke werken dienen ertoe om de gewekte aandacht met de God van het christendom te confronteren. Om zo tot keuze op te roepen.

Pragmatiek.-- Of dat opzet nu lukt of niet, is onvoorspelbaar. Immers men heeft geen directe greep op de vrije wil en inzet van de 'naaste'. Bekering tot God is alleszins een logische aangelegenheid: de aangesprokene moet verstaan met zijn verstand wat de boodschap is. Bekering tot God is echter meer: de hele geest - rede en verstand, maar ook gemoed en vooral wil - moet beamen wat het verstand begrepen heeft.-

Slotsom: er is geen sprake van 'irrationalisme'.

Het gevaar van de ijdelheid.-- "Om echt de naaste te kunnen helpen, moet ik zelf tot een dieper inzicht gekomen zijn dan hij. Het eerst behoort men te begrijpen wat hij begrijpt. Doe ik dat niet, dan dient mijn dieper inzicht tot niets.(...).

Alle echt hulp verlenen (...) begint met een soort vernedering: wie helpt, behoort zich eerst en vooral kleiner te weten dan degene die hij wil helpen. Hij behoort te begrijpen dat 'helpen' niet 'heersen' is maar 'dienen'. (Friemond, o.c., 31).

Opm.-- Dit behelst niet dat de Antiek-Griekse retoriek waardeloos is.

Bibl. st.-- J. Smit, *De brief aan de Galaten*, Boxtel/ Leuven/ Brugge, 1989.-- Steller beweert dat Paulus hierin de *Retorica ad Herennium* toepast (een Antiek werk). De vormgeving van Paulus' brief is die van een politieke rede.

Paulus tracht volgende kwestie ingang te doen vinden: "Hoe krijgen de Christenen uit de Heidenen mét de Christenen uit de Joden (die dankzij de goddelijke beloften aan Abraham voorsprong hebben) aandeel aan Gods beloften?"

Steekproef 20.-- Verhandelingsleer 1 (tekstbehandeling), (132/134).

De volgende steekproeven hebben één doel: leren een verhandeling (b.v. een eindwerk, een scriptie) opstellen.

Zoals in het voorgaande gedeelte gaan wij inductief te werk, d.i. d.m.v. steekproeven.- Het is zoals M. Canto, éd., Platon, Euthydème, Paris, 1989, 181, zegt: er is het 'legein', lezen-, van een tekst en er is 'surtgrafestha'; een tekst zelf opstellen. Wanneer men, echter, een verhandeling opstelt, -- of liever voorbereidt, dan doet men de twee tegelijkertijd. Men leest, met verstand, en men stelt de eigen tekst, met brokjes, op.-- Dat is niet steeds gemakkelijk. Daarom een voorbeeldje.

De methodische uiteenzetting van een leerstelsel.

Het gebeurt dat men - hetzij als geheel hetzij als onderdeel - een doctrine moet uiteenzetten,-- Overbekend is, sedert de roes van Structuralisme, het werk van drie leerlingen van Ferdinand de Saussure (1857/19131, die de taal als systeem van tekens in omloop in een samenleving analyseerde. Ch. Bally/ A. Secnehay/ A. Riedlinger, publ. *Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique*, Paris, 1916-1, 1931, 7/11 (*Préface de la première édition*), legt uit hoe, na de dood van hun meester, drie leerlingen methodisch, de getuigeresten, van het levende onderwijs van hun prof tot een echt boek uitbouwden.

De methode.

De werkwijze is de beredeneerde vergelijking.

1.-- Het gegeven en het gevraagde (gezochte).

De Antieke Griekse wiskundigen pasten reeds stelselmatig deze tweeledige 'gemeenplaats' toe. De Saussure was gestorven voordat zijn werk was uitgegeven. Het 'corpus', d.i. de totale verzameling (resultaat van summatieve inductie) of inventaris van de teksten, bestond, in 1913, uit zeer schaarse nota's.

"Men was ertoe genoopt zijn toevlucht te nemen tot de door studenten - gedurende drie reeksen conferenties aan de Universiteit van Genève (1906/1907; 1908/1909; 1910/1911) - opgetekende nota's". Tot daar het gegeven.-- Nu het gevraagde. De taak was: o.g.v. het corpus een getrouwe weergave opstellen van de leer van de Saussure,-- zowel in de onderdelen als in het geheel(het systeem).

2 -- De uitwerking.

De (werk)hypothese of vooropstelling was: in de beschikbare teksten (corpus) steekt een streng systeem.--

De methodische vergelijking - toepassing van de comparatieve methode - der beschikbare teksten moest het systeem blootleggen.

2.1. De inhoud.

“Wat gingen wij met deze materialen aanvangen? Een eerste tekstkritische arbeid drong zich op voor iedere cursus en voor ieder detail ervan. Men behoorde alle versies te vergelijken om tot de gedachte door te dringen,-- een gedachte waarvan wij slechts echo's en dan nog soms tegenstrijdige echo's bezaten. Want de Saussure behoorde tot het type van mensen dat zich voortdurend vernieuwt”. -

2.2. De vorm(geving).

De uitgevers stellen daarop de vraag naar de stijl (stilistiek). -- “En daarna? De tekstvorm eigen aan mondeling onderwijs - vaak in strijd met de vorm eigen aan het boek - stelde ons voor de grootste problemen”.

Vier mogelijke omgevingen.-- Zoals het Structuralisten past, ontwerpen Saussure's studenten - voordat zij uitwerken - een verzameling van mogelijks tekstvormen. Met name:

- a. alles in de oorspronkelijke (onbewerkte) vorm uitgeven,
  - b. juist één cursus publiceren,
  - c. de oorspronkelijke tekstgedeelten (waarin de Saussure van de andere linguïsten verschilt) eruit halen,
  - d. uit de totaliteit van het corpus - de persoonlijke nota's van de Saussure inbegrepen - zelf een nieuwe tekst opstellen.
- Ziedaar de a-priorische mogelijke keuzen.

De empirische keuze uit de som der mogelijkheden.

Stellers lichten toe. Wij staan bij hun overwegingen stil omdat dit een aspect is dat eigen is aan zo goed als alle verhandelingen.

a. Alles in de oorspronkelijke tekstvorm publiceren.-- Ondoenlijk. De herhalingen, onvermijdelijk in een losse uiteenzetting, -- de overlappingen (waardoor tekstgedeelten voor een deel identisch zijn),-- de wisselende verwoordingen,-- dit alles zou aan zo' n publiceerwijze een ongelijksoortig uitzicht gegeven hebben”. (O.c . 9). M.a.w.: stijleenheden zou er niet geweest zijn.

b. Zich tot juist één cursus beperken.-- En dan nog : welke van de drie? In dat geval laat men de rijkdom in de andere cursussen schieten.-- Zelfs de derde, de meest volledige en definitieve, zou geen volledig beeld geven van theorieën en methodes van de Saussure. (Ibid.).-- M.a.w.: het hele systeem zou er niet in aanwezig zijn.

c. Bepaalde, bijzonder oorspronkelijke tekstgedeelten uitgeven. -

“Hoewel dit ons aanvankelijk toelachte, bleek weldra dat deze werkwijze de gedachte van onze meester zou verminken. Want men kwam enkel met fragmenten over de brug. En dit van een constructie waarvan de draagwijdte pas blijkt wanneer zij er in haar geheel is”. M.a.w.: weerom het systeem (en niet de brokstukken ervan).

d. Een reconstructie van de samenhang: van alle gedeelten.

“Deze uitweg is, naar wij geloven, ook rationeler:

i. op basis van de derde cursus

ii. een reconstructie - bedoeld als weergave van de samenhang (‘synthese’) - opstellen

iii. doch zo dat gebruik gemaakt werd van de totaliteit van alle beschikbare tekstmaterialen,-- de erg schaarse nota’s van de Saussure zelf inbegrepen”. M.a.w.: het is een herdenken geworden waarin zeker een persoonlijk-individueel element meespeelt (wat in iedere weergave het geval is).

“Wij waagden ons aan een herschepping die des te hachelijker was naarmate zij, tegelijk, een volslagen weergave moest zijn van de gedachte van de Saussure.

Uit dergelijk vergelijkings- en reconstructiewerk ontstond het boek”. (Ibid.).

Opm.-- Het Structuralisme dat uit de semiologie van de Saussure ontstond, hebben wij even aangeraakt, E.R. 29.

Bibl. st.: H. Aarsleff, *From Locke to Saussure (Essays on the Study of Language and Intellectual History)*, London, Athlone Press, 1982;

P. Wunderlich, *Saussure -Studien (Exegetische und wissenschaftsgeschichtliche Untersuchungen zum Werk von F. de Saussure)*, Tübingen, G. Narr, 1981;

M. Frank, *Was ist Neostrukturalismus?*, Frankfurt, 1984.

Aarsleff’s boek geeft de geschiedenis van de taaltheorieën weer vanaf J. Locke (1632/1704; de grote Verlichter), Leibniz, Condillac, Herder, Humboldt, Wilkins, Bréal, Taine, Wordsworth tot de Saussure. Daaruit blijkt de beslissende betekenis van Et. (Bonnot de) Condillac (1715/1780; *Traité des sensations* (1754), Sensualistisch denker, beïnvloed door J. Locke).

Het Angelsaksische Empirisme steekt daarachter (in discussie met b.v. Leibniz). De nadruk ligt op het feit dat de taal de vooropstelling is van menselijke kennis en cultuur.

Meteen moet daaruit blijken dat onze menselijke kennis, wanneer zij zich in taal uit, maatschappelijk bepaald is. Meteen blijkt ook dat de Saussure o.m. en vrl. Taine overschrijft ... zonder dat hij hem ook maar één keer vermeldt. Wat toch te denken geeft omtrent de grote stichter van het Structuralisme.

Steekproef 21.-- Verhandelingsleer 2 (topiek (gemeenplaatsenleer)) (135/137).

Bibl. st.: R. Barthes, *L'aventure sémiologique*, Paris, 1985, 142s. (*Les lieux communs*),-- 143ss..(*Les lieux spéciaux*);

E.A. Curtius, *Europäische Literatur und Lateinisches Mittelalter*, Bern, 1948; G.u.I, Schweikle, *Metzler Literaturlexikon*, Stuttgart, 1984, 442f. (Topos).-- 'Topos' in het Antiek-Grieks, betekent "plaats waar men iets aantreffen kan". In de retoriek en dialectiek heet het dan 'gemeenplaats' (Lat.: "locus communis").

Ontwikkeling.

a.1. In de heuristiek (E.R. 09) of vindingsleer betekent 'topos', (gemeen)plaats, "een algemeen of particulier gezichtspunt dat als vooropstelling dient om gedachten (argumenten) te vinden".

Opm.-- In Aristoteles' *Topiek* treft men zo achtentwintig voorbeelden aan: om een model (stelling) te bewijzen maakt men b.v. de omweg van het tegenmodel of zoekt men iets dat erop lijkt (tweede model), - wat een eindeloos aantal malen kan toegepast worden.

a.2. Deze Antieke methode groeit in de Latere Oudheid, in de Middeleeuwen, in de Moderne tijden (Renaissance) uit tot wat men nu 'cliché's' heet. Dit zijn vooraf gegeven modellen van gedrag (o.m. tekstvorming). Zo b.v. "De wereld is slecht", -- wat een eindeloos aantal malen herhaalbaar is,

Opm.-- A.C. Zijderveld, *De tirannie van het cliché*, Deventer, 1982 waarin een sociologische analyse gemaakt wordt van het cliché als cultuurfenomeen: "Een cliché is een traditionele vorm van menselijke expressie welke – ten gevolge van het feit dat het in het maatschappelijk leven steeds weer gebruikt wordt - zijn oorspronkelijke, vaak ingenieuze betekenisverloren heeft". Denken wij aan stopzinnen als "Soort zoekt soort" of, in het Frans, "Les extrêmes se touchent". -- Als men wil: de versleten vorm van gemeenplaats (de pejoratieve betekenis).

b. De Verlicht-Rationalisten van de XVIII-de eeuw, o.g.v. hun traditiekritiek en vernieuwingsdrang, maken de gemeenplaats belachelijk.

b.1. Toch blijven de mensen de gemeenplaatsen meestal gebruiken, om reden van haar waarde, en worden nieuwe gemeenplaatsen ingevoerd (zoals b.v. "Men manipuleert ons", in Nieuwlinkse middens). -

b.2. De literatologie (vanaf Curtius (1948)) en, breder, de kuiturologie actualiseert en hersticht de studie van de gemeenplaatsen.

Alle in een samenleving heersende tradities in allerlei cultuursectoren - tekstuele en extratekstuele - zijn object van analyse. Zeggen, wij: “gevestigde of zelfs geijkte gewoonten”.

Kunt gij u een psychoanalyticus voorstellen die niet als gemeenplaats gebruikt “het Oedipuscomplex” of “het Es, het Ich, het Ueber-Ich”? Ieder vak heeft zijn gemeenplaatsen die tot gevestigde gewoonte geworden zijn. Luister naar de positief wetenschapper: ‘Welke zijn de feiten’ Die stopzin is er altijd.

Universele en particuliere gemeenplaatsen.

a. De algemene topoi

Deze behoren tot de ontologie. Denk aan de modaliteiten: “noodzakelijk/ niet - noodzakelijk/ noodzakelijk niet (onmogelijk): Deze illustreert het tegenstellingspaar “zijn(de) / niet-zijnde (niets)”. Zijn(de) op zijn beurt is altijd het koppel “existentie/ essentie” (feitelijkheid/ wijze van zijn).

Dat is zo sedert Platon. Deze transcendentale, alomvattende gemeenplaatsen heetten “topoi koinoi” (loci communissimi).

b. De particuliere gemeenplaatsen

Deze behoren tot de onderdelen van de werkelijkheid. -- Men heette ze “eide of idia” (species, propria).-- Zo b.v. heeft de economie, de politiek, de psychoanalyse, enz. haar eigen gemeenplaatsen.

Zo zal een traditioneel theoloog als volgt redeneren: de H. Schrift is de eerste gemeenplaats, de Kerkvaders de tweede (minder gezag), de theologie de derde (nog minder gezag). Daar zoekt hij zijn argumenten. Dat zijn de ‘vindplaatsen’. Zo zal men op het gerechtshof redeneren: “Laat een misdaad onbestraft: er komt een hele reeks misdaden van”.

Oorspronkelijkheid als herstelling van gemeenplaatsen.

Kijk naar mensen die origineel willen doen of zijn: bij nader toezien ziet men dat zij een - gebeurlijk versleten - patroon actualiseren (op singuliere wijze waar maken)

Bibl. st.: F. Brunetière, *Histoire et littérature*, 3 t., Paris, 1893/1898.

Brunetière (1849/1906), in t. 3 (*Théorie du lieu commun*), zegt: “Ik breng hier het paradox naar voren dat de gemeenplaats uitgerekend de voorwaarde zelf is van de vindingrijkheid inzake letterkunde (...). Ik heb het over de roman, het toneel, de poëzie: niets ontstaat uit het niets (...). Verscheidene mensengeslachten moeten eerst van hetzelfde begrippengoed geleefd hebben opdat het door een meesterlijke hand zou gevormd kunnen worden. De oorspronkelijkheid bij uitstek bestaat er niet in iets uit het eigen wezen te trekken, maar wel in het feit dat men op wat gemeengoed is, het eigen stempel drukt (...).”

Creatief (vindingrijk) te werk gaan is niet iets vinden buiten de gemeenplaats: het is die gemeenplaats door herstelling vernieuwen”.

Opm.-- Verwijzen wij hier naar J. Kristeva, *Sémiotikè (Recherches pour une sémanalyse)*, Paris, 1969 : wij hernemen, of slaafs of origineel, wat anderen voor ons reeds hebben gezegd. M.a.w.: iedere tekst verwijst naar vorige teksten,-- is ‘intertekstueel’ begrijpelijk.

Opm.-- “Men kan zeggen dat de toonkunst - in haar ontwikkeling en geschiedenis - in grote mate berust op het principe van de variatie.-

De toondichter gaat scheppen met een gegeven - het thema - dat zelf al een schepping is.

Eigenlijk is het thema al een variatie op de stilte (aanwezig in de eventuele pauzen) of op de twaalf noten van de toonladder.

Het ene uiteinde van de variatiekunst is het “da capo” (het eenvoudig herhalen van een thema). Het andere zijn de variaties zonder thema (de “creatio ex nihilo” (het uit het niets scheppen)), zoals Webern deed in zijn opus 27 (*Variaties voor piano*)”. (J. van Ackere, *Wat zij van hun thema maakten (De kunst van de variatie)*, in: *Streven* 1982: jan., 338).

Men kan de gemeenplaats zien als een thema waarop eindeloze variaties mogelijk zijn”. “Men zou ook over de variaties op eenzelfde thema in de beeldende kunsten, kunnen spreken. Zo b.v. over de verschillende versies van het laatste avondmaal (bij Tintoretto),-- over de reeksen op het motief “la cathédrale of “les meules” bij Monet.

Over de variatievormen in de literatuur, zie o.m. H. Petri, *Literatur und Musik (Form- und Strukturparallelen)*, Göttingen, 1964.

Verder: R. Queneau, *Exercices de style*, J. Weinheber, *Variationen*, F. Chabrin, *Paroles tissées* (met muziek van Lutoslauski). Of nog: de variatiestructuur in de kortverhalen van D. Buzzati (*Sette Piani (Zeven verdiepingen)*, *I Sette Messageri* (De zeven boden), *Crescendo*), waarin elke afgescheiden alinea een variatie is op het motief van de eerste (geklop op de deur)”. (Id., 351).

Zoals steller terecht zegt éénzelfde thema brengt de verschillende temperamenten tot uiting: “Op hetzelfde thema van Schumann - geplukt uit zijn *Bunte Blätter* - schrijven zijn echtgenote en zijn vriend beiden variaties”. (A.c., 339).

Steekproef 22.-- Verhandelingsleer 3. (thematiek / thematologie). (138/139).

De duiding van de opgave.-- “Bene currunt sed extra viam” zei ooit S. Augustinus (“Zij lopen goed, maar buiten de piste”). Dat gebeurt als men teksten opstelt zonder eerst goed én het gegeven (dat waarover men van meet of aan beschikt) én het gevraagde (het gezochte) voor de geest te hebben gebracht.

Iemand krijgt b.v. van een prof als onderwerp “Jean-Jacques Rousseau”. Onmiddellijk rijst de vraag :”Wat heeft de prof erbij gezegd?”

Zo b.v.: **a.** hij heeft er niets bij gezegd (dan hebt gij een gegeven maar bepaalt gij zelf de taak, het gezochte);

b. hij zei erbij: “Ga na welke rol de gevestigde samenleving bij Rousseau speelt in de opvoeding van het kind”. In dat geval is uw taak al bepaald en het gevraagde verduidelijkt.

Tot daar wat men kan heten: “de opgavehermeneutiek” (de duiding van de taak), het zo juist mogelijke vatten van onderwerp en taak.

Opm.-- P. Brunel e.a., *Qu’est-ce que la littérature comparée?*, Paris, 1983, 115/134 (Thématique et thématologie), onderscheidt tussen de thematiek, als methode, en de thematologie (vertaling van het Duitse Stoffgeschichte of zelfs Motivgeschichte, d.i. de studie van de themata).

Appl. model.-- P. Brunel, dir., *Dictionnaire des mythes littéraires*, Ed. du Rocher, 1988, is een encyclopedisch werk over een aantal telkens weer terugkerende thema ‘s in de bellettrie.

Zo b.v. heeft M.-J. Bénéjam-Bontemps, in o.c., 1188/1207, het over Satan in de letterkunde (“*Satan, héros romantique*”).

Brunel noemt dergelijke themata ‘motieven’. Doch daarmee bevinden wij ons in - de studie van de gemeenplaatsen onder de thema ‘s.

Opm.-- Elisabeth Frenzel, *Motive der Weltliteratur*, Stuttgart, Kröner, 1988;

id., *Stoffe der Weltliteratur*, Stuttgart, 1961, heeft het over verhalen (legenden, mythen, -- romans) die vaak hernomen worden: ‘verhaalmotieven’ zijn gegevens die regelmatig opduiken. Zo b.v.: het bepalen van de ware identiteit van een vondeling, de bedrieger die zelf bedrogen uitkomt (harmonie der tegengestelden), de spanning tussen verliefdheid en klasseverschil.

Macro- en microthematiek.

K. Bertels/ D. Nauta, *Inleiding tot het modelbegrip*, Bussum, De Haan, 1969, 86v., trekt de aandacht op het schaalverschil inzake geschiedeniswetenschap.

L. Fèvre verbreedde vlak voor Wereldoorlog II (1939/1945) de al te zeer op de louter politieke geschiedenis gerichte geschiedwetenschap tot “histoire des mentalités” (mentaliteitsgeschiedenis).

Fernand Braudel (1902/1985; “le pape des historians”), een leerling van Fèvre, nam deze verbreding van het thema ‘geschiedenis’ op in een nog breder kader:

- a. micro- geschiedenis (“wat met het uur of de dag evolueert”),
- b. middellange geschiedenis (een ontwikkeling over decennia),
- c. lange geschiedenis (“van Homeros tot Goethe”).

Men ziet het thema variëren!

F.R. Ankersmit, *Twee vormen van narrativisme*, in: Tijdschr.v.Filos. 50 (1988): 1 (maart), 40/81 (cfr. zijn *Narrative Logic*, The Hague, 1983), trekt de aandacht op Carlo Ginzburg’s “*micro-storie*”: men besteedt aan ogenschijnlijk onbelangrijke details ongebruikelijk veel aandacht met als doel dat als “echte geschiedschrijving” voor te schotelen.

Dat gaat naar de monografie toe. Zo in C. Ginzburg, *De kaas en de wormen*, Amsterdam, 1981.

Opm.-- Denken wij aan W. Windelband (1848/1915; NeoKantiaans axioloog), *Geschichte und Naturwissenschaft* (1894), met zijn begrip ‘idiografie’ (het singuliere overvloedig uit de doeken doen).

Jacques Derrida, bekend o.m. om zijn *Grammatologie* (1967), is bekend om zijn klein thematische studies: aan b.v. een - in een omvangrijke tekst gesitueerde - detailtekst (een voetnota b.v.) besteedt hij ongebruikelijk veel aandacht om zo “echte textuologie” te demonstreren.

Besluit.-- Inductivisme.-

Het detail - een kleinschalig iets -

a. lijkt (metaforisch) op andere details (alle gelijke details) en behelst veralgemening,

b. hangt samen met de rest (metonymisch) (geheel de context) en behelst veralgeheling. Zo werpen details een licht (metaforisch door gelijkenis, metonymisch door samenhang) op wat buiten die details ligt.

Maar dat is inductie: de details zijn steekproeven in verzamelingen en systemen.

Zoals Ankersmit zegt: microthematiek a. in de plaats van en b. in het kader van macrothematiek maakt dat omvangrijke thema’s gebeurlijk grondig anders gezien worden.

Door zich in te graven in één dag Wereldoorlog aan het front aan de IJzer (1914/1918) kan een historicus een grondig verschillend licht werpen op het geheel van de Eerste Wereldoorlog en op de verzameling van de beide Wereldoorlogen. - Het thema, wat gegeven is, is dus doorslaggevend.

Steekproef 23.- Verhandelingsleer 4. (problematiek/problematologie). (140/141).

Beginnen wij met de achtergrond.

M. Meyer, *Logique, langage et argumentation*, Paris, 1982;

id. *De la problématique (Philosophie, science et langage)*, Liège-Bruxelles, 1986, behandelt de taal. De systechnie “vraag/ antwoord” is de vooropstelling bij uitstek waarop Meyer de nadruk legt : dat is de problematologische taalduiding.

C.J. Macmillan/ J.W. Garrison, *A Logical Theory of Teaching, I (Erotetics and Intentionality)*, Kluwer, 1988, legt de nadruk op het wezen van leeractiviteit: iets aan een andere bijbrengen is “op vragen die de hoorders (zouden moeten) stellen omtrent een thema, antwoorden”. Dat heet ‘erotetiek’ (van het Antiek-Griekse ‘erotao’, ik (onder)-vraag), theorie omtrent het vragen.

Eigenlijk is een tekst, o.m. een ‘verhandeling’ een antwoord op vragen die gesteld worden of zouden moeten gesteld worden.

Bibl. st.: M.Roustan, *La dissertation littéraire*, Paris, s.d., 5/42, heeft het uitvoerig over de problematiek, d.i. de vragen die oprijzen (of zouden moeten oprijzen) n.a.v. het thema.

P.R. Bize/ P. Goguelin/ R. Carpentier, *Le penser efficace, I (Le fonctionnement mental)*, bevat een hoofdstuk “*Les étapes préparatoires de la problématique*” en II (*La problématique*) - Paris, 1982 - verraaft een nieuwe term: ‘problematie’.

De probleemstand.

“Status quaestionis”, Fr.: “l’ état de la question”, is de stand van het probleem dat het thema oproept.

Een methode. Hoe rijzen vragen op in onze geest? O.m. en vooral door naar anderen te luisteren.

Herodotos van Halikarnassos (-484/-425), door en door beïnvloed door de Mileziërs (Thales e.a.), gaat democratisch te werk: “Hij, de geestdriftige, ofschoon niet naïeve vereerder van het democratische Athene, laat iedereen die iets omtrent het thema te zeggen heeft, aan het woord,-- zonder dat hij ergens sympathie of antipathie laat merken”. (D. Teuffen, *Herodot*, Wien / München, 1979, 65).

Platon van Athene gaat op dezelfde democratische wijze te werk: denken wij aan zijn inventaris der (gangbare) meningen omtrent de gerechtigheid (= gewetensvol leven), in zijn *Politeia* (zoals A. Henderickx, *De rechtvaardigheid in De Staat van Platon*, in: Tijdschr. v.Filos. 7 (1945): 1/2, 19/34 (vrl. 32), uiteendoet).

Daar komen alle meningen ter sprake, ook die meningen welke Platon grondig zal verwerpen. Zo bouwt men een problematiek op, leert men vragen ontdekken.

Model.-- J. Kellerhals, dir., *Figures d'équité (La construction des normes de justice dans les groupes)*, Paris, 1988.

Gegeven: de rijkdommen van een groep worden op rechtvaardige wijze verdeeld.

Gevraagd: welke zijn de vooropstellingen - "les normes" - van zo'n billijke verdeling?

De redenering is de volgende: indien A (vooropstellingen), dan B (rechtv. verdeling); welnu, als lemma (werkhypothese) B; dus A.

Wat in Platonische taal "analytische methode" heet,-- taalgebruik van Jevons - Lukasiewicz "reductieve methode".

Het werk geeft vier antwoorden op die vraag;-

a. Het Relativisme. Methode : men vergelijkt de feitelijke vooropstellingen die de verhandeling beheersen.

Besluit: zij zijn dermate onderling verschillend dat zij louter 'betrekkelijk' (relatief) zijn, nl. afhankelijk van situaties (algemene regels zijn er niet).

b.1. Het Economisme. De belangen van de enkelingen en de groepen worden in cijfers berekend, waaruit een zo gerechtig mogelijke distributieve rechtvaardigheid voortvloeit.

b.2. Het Functionalisme. De 'functies' (= dat waartoe de rijkdommen tenslotte dienen) beheersen het uitvinden van de verdeelregels.

b.3. Het Interactionisme. Dat is de eigen hypothese van Kellerman, prof aan de Universiteit te Genève. De 'factoren' van belang bij het verdelen worden als "op elkander inwerkend" (interactief) opgevat. M.a.w.: zij vormen een systeem waarbij geen enkele factor mag bevoorrecht of onderschat worden.

Doch die factoren zijn talloos het statuut (geslacht, ras), sociale status (rijk, arm), gevoel (misprijzen, eerbied), aard der economische waarden (geld, diensten, bescherming), doelstellingen (ieder het zijne (= harmoniemodel), competitiviteit van de groep), groepstype (gezin, beroepsgroep) begunstigen (bevordering van talent, beloning van inspanningen), verdeelprocédés (democratisch beraad, beroep op buitenstaander, gezagdrager),-- enz.,

Opm.-- Eigenlijk is dit een problematologisch boek.-- Ch. Widmer, *Ethique (Justice pour un, justice pour tous)*, in: *Journal de Genève* 28.01. 1989, zegt: "In feite leidt het boek ons nergens heen: het let vooral op alle schakeringen van de feiten".

M.a.w.: drie theorieën worden, als ontoereikend weerlegd en de eigen theorie is oeverloos. Gevolg: het boek komt neer op een nieuwe probleemstand.

Steekproef 24.-- Verhandelingsleer 5 (thematiek : types). (142/144).

Bibl. st.: O. Willmann, *Abriss der Philosophie*, Wien, Herder, 1959-5, 10.

De Middeneeuwse Scholastiek (800/1450) onderscheidde twee hoofdtypen van onderwerpen, nl. opgaven die uit een woord of een stel woorden bestaan (begrippen) en opgaven die uit een zin of zinnen bestaan (oordelen). Waarin men de logica ontwaart, die begrippen en oordelen (waaronder redeneringen) behandelt. Men kan ook spreken van antepredicatieve en predicatieve opgaven (predicaat = gezegde in een zin).

A.-- Antepredicatieve themata.-- “Quaestio simplex de uno vocabulo” (= één vocabulum).

Zo b.v. ‘Arbeid’. “Het spreekwoord”.

Het gegeven is ‘simplex’, enkelvoudig. Maar des te omvangrijker, want

a. al wat ‘arbeid’ is en het geheel van de arbeid (verzameling en stelsel) zijn thema of

b. al wat spreekwoord is en het geheel van al wat spreekwoord is (verzameling en systeem) komen ter sprake.

Het gevraagde is het bestaan en de zijnswijze (essentie en existentie) van het gegeven.- Niet gemakkelijk! -Tot daar de themata die één begrip omvatten.

Opm.-- De Scholastische verwoording vermeldt niet uitdrukkelijk samengestelde begrippelijke themata.

1. Zo b.v.: “Arbeid en vrije tijd” of “Arbeid, vrije tijd en spel”. Het voegwoordje ‘en’ betekent niet dat men eerst een verhandeling maakt over b.v. ‘arbeid’ en daarna een over “vrije tijd”. Het gaat over de verhouding tussen arbeid en vrije tijd. Wat een harmologisch (= betrekkingkundig) onderwerp is: de betrekking tussen arbeid en vrije tijd (weerom tweeledig: gelijkenis en verschil (verzameling met deelverzamelingen); samenhang en onsamenhangendheid (systeem met subsystemen)).

2. Zo ook: “Arbeid of vrije tijd”. “Of arbeid of vrije tijd”. Hier is de betrekking: niet de twee tegelijk! Ook: “Arbeid én vrije tijd;” “Leren én zich ontspannen”. Hier is de betrekking: de twee tegelijk! Of nog: “Geen arbeid”. “Geen arbeid en/of vrije tijd”. Dit is het negaat (ontkenning) dat verwijst naar een kader waarin de ontkenning te situeren is (wat weerom een betrekking is).

Als men dus een verhandeling krijgt die .... zo’n thematiek omvat, denke men goed na wat juist verwacht wordt (het gevraagde zit ergens in het gegeven).

Opm.-- Het voegwoordje ‘als’. “De arbeid als arbeid” betekent “de arbeid als zodanig” of nog “de arbeid als dusdanig”.

Dit is de lusvormige of reflexieve ‘betrekking’ (totale identiteit van iets met zichzelf). Zo’n thema vraagt het ingaan op wat het wezen - de wezensvorm - van de arbeid is, d.i. dat waardoor arbeid zich afzet tegen wat niet arbeid is,-- dat waardoor arbeid verschilt van de rest.

Opm.-- Het voegwoordje ‘als’. Nemen wij “De arbeid als broodwinning”. Of: “Arbeid als gezondheidsfactor”. -- Hier is de ‘als’ niet reflexief, maar restrictief: men heeft het niet over arbeid in, zijn geheel doch over arbeid voor zover men dankzij arbeid z’n brood verdient of zich gezondheid verwerft.

Een titel van een boek.-- Tzvetan Todorov, een in Frankrijk levend Bulgaar, schreef *Nous et les autres, (La réflexion française sur la diversité humaine)*, Paris, 1989.

De nauwkeurige analyse van de titel is maar mogelijk door de lezing: de verhouding (betrekking) tussen de Fransen en “de anderen” is thema, voor zover deze ‘anderen’ ‘anders’ zijn, d.i. een ander cultuursysteem huldigen. Meer precies: “In hoever kunnen de Fransen degenen die anders zijn, integreren?”

“*Zo de vader, zo de zoon*”. -- Dit is schijnbaar een antepredicatief thema, maar eigenlijk is het een zin: “Zoals de vader is, zo is de zoon”. Wat een predicatief thema is.

Terloops: het vertalen in andere zinnen is een mogelijke analyse: “De invloed van (het gedrag van) de vader is zo dat diens gedrag een gelijkend gedrag bij de zoon sticht”.

Eigenlijk is de bedoeling breder: “Zo de moeder, zo de zoon of de dochter”. M.a.w.: men wil zeggen: “Zo de ouders, zo de kinderen”. Men vernoemt het deel, maar bedoelt het geheel (wat een troep is : metonymie). Een synecdoche van het metonymische type!

Inhoud/ omvang (bereik).-- Begrippen hebben inhoud en bereik (= omvang).

Bibl. st.: G. Booij, *Lexikon van de taalwetenschap*, Utr./Antw., 1980-2, 38 (bereik). “Zo de vader, zo de zoon”. Of : “De appel valt niet ver van de boom” (weer een troep, een metafoor: appel = kind, boom = ouders).

Maar kijk: dat is niet altijd het geval. “A père avare, fils prodigue” (Op een vrekkige vader volgt een verspilzuchtige zoon).

M.a.w.: de omvang van “Zo de vader, zo de zoon” is maar een deelverzameling van alle getallen van “ouder-kindbetrekking”. Let dus op de omvang van de inhoud (alle/ niet alle/ alle niet).

B.-- Predicatieve themata.-- “Quaestio coniuncta de propositions aliqua” (een thema dat samengesteld is en uit een oordeel bestaat).-- Van een origineel, het onderwerp (subject), wordt een gezegde, het model van het origineel (predicaat), uitgezegd.

B.1.—Opgave in één zin

Zo b.v. “Arbeid adelt”. Zoals reeds op gemerkt:

vertaal in een andere vorm, nl. “Arbeid als bron van adel” of nog “Arbeid voor zover hij adelt”. Het is een betrekkingkundig onderwerp. Of ook nog: “Indien arbeid, dan (altijd, niet altijd) adelt”. In die tussengevoegde “altijd, niet altijd” gaat de omvang waarop de inhoud toepasselijk is, schuil. Want niet alle arbeid adelt!

B.2.—Opgave in meer dan één zin.

Wij nemen lukraak één model. E. Gun, Eva Braun (Maîtresse en vrouw van Adolf Hitler), Rotterdam, s.d.. Het motto halen wij aan.

Opm.-- Een motto is een tekst - b.v. een kenspreuk - geplaatst ergens aan het begin van een tekst om er de bedoeling - de stelling, die men wil illustreren - van aan te duiden.

In Gun's werk :

(1) Friedrich Nietzsche: “Ein Held musz frei sein”.

(2) Adolf Hitler: “Das ist das Schlimmste an der Ehe: sie schafft Rechtsansprüche!

Da ist es schon viel richtiger eine Geliebte zu haben. Die Last fällt weg und alles bleibt ein Geschenk. Das gilt natürlich nur für hervorragende Männer.

Men ziet het :

(1) Nietzsche's uitspraak, herschreven, zegt “Indien held, dan plicht vrij te zijn”.

(2) Hitler's uitspraak als precisering van die van Nietzsche: “Indien het huwelijk, doordat het de partner(in) rechten verschaft, “een last” is en indien zich een maîtresse nemen van die last ontslaat (waarbij alles blijft bij een geschenk), dan is een maîtresse hebben iets voor mannen van formaat (niet voor andere)”.

Men ziet dat Nietzsche's heldenbegrip en Hitler's begrip “mannen van formaat” het gemeenschappelijke begrip van beider uitspraken uitmaakt. Met name: helden of uitstekende mannen mogen zich meer veroorloven!

Opm.-- Filosofisch zit daar beider heroïcisme of heldenverering achter. Wat wij ook bij de Skinhead's aantreffen. Wat meer is: de Nazi's vereerden Nietzsche als hun voorloper. Dit behoort tot de vooropstellingen van de aangehaalde zinnen. Een verhandeling die een beetje diepgaande is, mag daar gerust op ingaan, ook al lijkt dit niet zo onmiddellijk tot het thema te behoren. Het behoort tot de problematiek der vooropstellingen in het thema onuitgesproken aanwezig.

Steekproef 25.-- Verhandelingsleer 6. gemeenplaatsen (145)

Gemeenplaatsen bestaan ook voor de ontwikkeling van een verhandelingstekst.

Er zijn drie hoofdgemeenplaatsen:

- a.1.** existentie (het al of niet bestaan van iets),
- a.2.** essentie (de zijnswijze van wat bestaat).

Samen maken deze twee de wezensvorm uit, d.i. dit waardoor iets onderscheidbaar is (discrimineerbaar) van de rest. Het wezen of de ‘vorm’ (versta: wezensvorm) is het eigenlijke object of onderwerp van een verhandeling.

Eens dat men het gegeven en het gevraagde heeft ingezien, kan men zich vastzetten op alwat de wezensvorm belicht.

Retorisch gezien is dit:

- a.** informatie inwinnen (heuristiek; E.R. 09),
- b.** die informatie ordenen (harmologie; E.R. 10) en
- c.** zelfs, al is dit eerder het laatste bijwerken, die geordende informatie stileren (stilistiek; E.R. 12).

M.a.w.: dit is de textuologische retoriek,-- toegepast. Wij heten dit ‘tekstontwikkeling’, gemakshalve.

Opm. - R. Barthes *L’aventure sémiologique*, 142:

a. existentie: “An sit?” (of het bestaat?). Waarop het antwoord luidt: “Dat het bestaat”); Toepassing: “An fecerit?” (Heeft (de dader, de daderes) het gedaan, ja dan neen?”),

b. essentie: “Quid sit?” (wat het is? Waarop het antwoord: “Zo is het of nog “Zo is het eraan toe”).

Opm.-- De omstandigheden.

In alle retorische teksttheorieën en voorbeelden treft men de zgn. omstandigheden-methode aan. Dit is een stel gemeenplaatsen die voor zo goed als alle onderwerpen te pas komen.

Appl. mod.: Nemen wij een steekproefje: McLaughlin, Robert, *What? Where? When? Why? (Essays on Induction, Space and Time, Explantion)*, Dordrecht, 1982.

De titel van deze verhandeling spreekt boekdelen voor wie de traditionele retoriek kent: wat, waar en wanneer (= ruimte en tijd), waardoor/ waarom,-- ziedaar waarlijk ‘klassieke’ gemeenplaatsen. Met name: het wezen (de wezensvorm voor zover essentie), aangeduid met ‘wat’, - het wezen (de wezensvorm voor zover existentie), aangeduid met “waar en wanneer”, -- de verklaring (de vooropstellingen van essentie en existentie), aangeduid met “waardoor / waarom”.

Opm.-- Staat gij dus voor een thema (met problematiek), herinner u deze drie ‘topieken’ (andere naam voor ‘gemeenplaatsen’, en gij zult al een prachtig, verhandelingschema hebben.

Steekproef 26.-- Verhandelingsleer 7 (opsomming : definitie/indeling). (146/ 148).
Wij staan nu stil bij de opsomming en haar twee voornaamste toepassingen, nl. de definitie en de classificatie.

Men kan maar opsommen voor zover men:

a. over een verzameling en **b.** over een stelsel (systeem) beschikt, waarvan men alle of niet-alle elementen of onderdelen opsomt.

b. Wat de summatieve inductie vooropstelt:

a. afzonderlijk overloopt men de elementen van een verzameling en de subsystemen (delen) van een stelsel

b. waarbij telkens weer opvalt dat zij ... of één of meer gemeenschappelijke eigenschappen vertonen (bij het systeem is dit het feit dat zij, bij alle onderscheid, tot éénzelfde geheel of stelsel behoren). Wat toelaat “van alle (elementen, onderdelen) afzonderlijk, tot alle (elementen, onderdelen) gezamenlijk te besluiten.

Dat is de definitie van “summatieve inductie”, d.i. die veralgemening of veralgelijking die de ‘som’ betreft (Lat.: ‘summa’ is ‘som’, ‘totaliteit’). Men kan ook van “summerende inductie” gewagen.

Aangezien het opstellen van teksten in een verhandeling voortdurend definities en indelingen (classificaties) omvat, gaan wij daar eventjes op in.

Opm.-- Analogie.-- Is ‘analoog’ (gelijkaardig) alwat én verschillend én gelijk is. Ch. Lahr, S.J., *Logique*, Paris, 1933-27, 612, legt de nadruk op een hoofdeis van opsommen (definiëren, indelen), nl. dat de op te sommen dingen én gelijkenissen én verschillen vertonen. Wat analogie is.

Appl. model.-- Janina Kharma, *Gastronomie pharaonique*, in: *Journal de Genève / Gazette de Lausanne* 10.02.1992, trekt de aandacht op een Engelse plantkundige-archeologe, Delwen Samuel, die sedert 1990 de eetgewoonten der Antieke Egyptenaren bestudeert. Zij onderscheidt twee types - soorten (indeling, classificatie) - van eetgewoonten, nl. de eetgewoonten van de rijke klassen en die van de minder begoede klassen. Let erop:

a. beide behoren tot éénzelfde verzameling, de Oudegyptische eetgewoonten, en tot éénzelfde systeem, de Oudegyptische eetcultuur;

b. maar, gezien de bezitsverschillen, lopen zij uiteen in twee grote types (deelverzamelingen, deel- of subsystemen). Wat een typologie (soortenleer) mogelijk maakt.-

Zoals Lahr onderstreept, moeten beide klassen zo zijn dat zij kentrekken vertonen die de andere insluiten (eenzelfde) en tegelijk de andere uitsluiten (verschil).

Opm.-- Dezelfde analogie is aan het werk in de definitie. Nemen wij b.v. R. Kühnl, *Faschismus (Versuch einer Begriffsbestimmung)*, in: *Blätter für deutsche und internationale Politik* xiii (1968). Deze verhandeling is niets anders dan één lange poging om tot een juiste definitie te komen. Zo doorslaggevend immers kan een definitie zijn!

De structuur: **a.** gegeven: het fascisme als feitenmateriaal en als bestaande naam;
b. gevraagd: een verantwoorde definitie - begripsinhoud - die beantwoordt aan de omvang (de feiten).

Opm.-- Aristoteles van Stageira (-384/-322) deelt een definitie o.m. in twee gedeelten in (althans wanneer het over algemene of particuliere gegevens gaat)

a. het geslacht (genos, Lat.: genus), d.i. de universele verzameling;
b. het soortelijk verschil (diafora eidopoiios, Lat.: differentia specifica). Beide samen geven de soort (type) als resultaat, d.i. de deelverzameling.

Appl. model.-- De Paleopythagoreeërs hielden zich reeds voor Platon en Aristoteles met definiëren bezig, d.i. met het opsommen van de kentrekken (eigenschappen) die de inhoud van een begrip uitmaken.

Luister naar Archytas van Taras (Lat.: Archytas van Tarentum; -445/-395) wanneer hij windstilte definieert: “Windstilte is a. de luchtmassa b. in rusttoestand”. Wind is dezelfde luchtmassa in beweging (soortelijk verschil). Wind en windstilte sluiten éénzelf-de gegeven in, luchtmassa, maar omvatten minstens één gegeven dat uitsluit (het soortelijk of specifiek verschil : rusttoestand, beweging).

Besluit: het opsommen, van wat insluit en wat uitsluit, is definiëren.

Opm.-- Kijken wij naar een definitie van Fascisme. “De leer van de partij die Benito Mussolini (1883/1945) in Milaan in 1919 stichtte”.

Hierin komen weer insluitende en uitsluitende gegevens voor:

a. leer (gemeenschappelijk met andere leerstelsels),
b. karakteristiek (= kentrek, soortelijk verschil) voor de partij e.d.m..

Men kan eraan toevoegen: “Leer die zich de bestrijding van het Communisme tot groot doel stelde”.

Weerom: a. leer (insluitend aspect), b. met als bedoeling bij uitstek, enz. (uitsluitend aspect).

Toch is deze laatste kentrek niet zonder meer uitsluitend, want, ook het Nazisme was a. een leer b. die zich de bestrijding van al wat Communisme was, ten doel stelde. Maar in het Nationaalsocialisme was iets wat de Fascisten niet vertoonden, nl. het Germaniserend racisme.

Opm. -- Dat het opsommen in de indeling (classificeren), die vooral de begripsomvang bedoelt, doorslaggevend is, dat weet iedereen. Maar dat definiëren eveneens opsommen is - de kentrekken (Lat.: notae) van de inhoud worden immers opgesomd - daarvan is men zich gewoonlijk veel minder bewust. Daarom wat volgt.

Het algoritme.-- Er zijn themata die men slechts door opsommen in de sterke zin van het woord kan definiëren. Zo alwat ‘algoritme’ is, d.i. alwat een doelgerichte reeks uitmaakt.

Een voorbeeld.-- Yvonne de Blaunac, *Cuisine d’Ardeche (238 recettes)*, 07400 Le Teil, Ed. Simone Sudre, 1984.

Keukenvoorschriften zijn “doelgerichte reeksen van deelhandelingen”. Wij zeggen wel: ‘deelhandelingen’ binnen het geheel of dynamisch systeem dat de bereiding van een keukenfenomeen altijd is: - O.c., 287 (Eau-de-vie à la sauge). Het Franse ‘sauge’ staat voor *salvia officinalis*, salie.

Ziehier, vertaald, het algoritme.

a. Ingrediënten (infrastructuur): 1 fles met 1 liter eau-de-vie (Genever) van 40°; 40 bladeren verse salie.

b. Bereiding: de fles openen, de saliebladeren er - één voor één - insteken, de fles sluiten,-- laten trekken gedurende drie weken, terwijl men daarbij de fles zoveel mogelijk in de zon zet, filteren, de fles hervullen met het gefilterde vocht, laten rijpen.

Opm.-- Er is geen andere methode om de handeling te ‘definiëren’ dan de volgorde - voorteken (wat voorgaat)/vervolg (wat daarop volgt) zonder iets over te slaan (volledige opsomming), zoniet is de definitie mis, weer te geven.

Men ziet het al: iedere beschrijving van iets. - ja, heel zeker, ieder verhaal (die naam waardig) vertoont die algoritmische structuur. Zodat echt en precies beschrijven en verhalen, zoals dat in verhandelingen vaak noodzakelijk is, eigenlijk verdoken vormen van definiëren (en dus van opsommen) zijn.

Terloops: al wie met de ordinator omgaat, weet dat het algoritme daar schering en inslag is. Ook daar, in de computerkunde, is opsommen en vooral volledig opsommen doorslaggevend, want wie de data, de gegevens, in de computer steekt op onvolledige wijze, zal, wat betreft betrouwbare computerbewerkingen, zeer bedrogen uitkomen.

Wat behelst dat summatieve inductie hier weerom beslissend is: de totaliteit van de data is gewoon noodzakelijke voorwaarde.

Steekproef 27.-- Verhandelingsleer 8 (existentie/ essentie). (149/153).

Wat nu volgt, geldt eerder de heuristiek. Wij gaan zien hoe een gevierde antropologe, Margaret Mead (1901/1978), doordat haar verhandeling; ‘onwerkkelijk’ was, van haar voetstuk is gehaald.

Bibl. st.: (1) culturele anthropologie:

P. Mercier, *Histoire de l' anthropologie*, Paris, 1971;

Sol Tex, ed., *Horizons of Anthropology*, Chicago, 1964 (twintigtal specialisten);

Th. Rhys Williams, *Field Methods in the Study of Culture*, New York, 1967 (‘veldwerk’);

(2) M. Mead: J.D. Jennings / E.A. Hoebel, ed., *Readings in Anthropology*, New York, 1955-2 (= bloemlezing; M. Mead.

Margaret Mead, *Anthropology and an Education for the Future* (o.c., 3/5), waarin de antropologe haar “nieuwe opvoeding” tracht waar te maken);

J. Erskine, *De dood van een Zuidzeemythe*, in: Snoecks (Gent) 1984, Gent, 1983, 133/143.

Prof. Franz Boas (1858/1942), Columbia University, stuurt een studentin, M. Mead naar Samoa ... voor een verhandeling. En wel in “Culturalistische zin”. S. Clapier Valladon, *Panorama du culturalisme*, Paris, 1976, leert ons dat (etnologisch, primitivologisch) Culturalisme, ‘n stroming tussen andere, de volgende kentrekken vertoont:

- a. studie van de persoonlijkheid als middenpunt van cultuur;
- b. analyse van de cultuur als totaliteit;
- c. nadruk op de veelheid van de culturen, met als gevolg ‘cultuurrelativisme’ (geen enkele cultuur is de enig ware);
- d. methodisch: ‘positivisme’ (nauwkeurige ontleding van de zo naakt mogelijk waargenomen ‘feiten’);
- e. cultuurhistorisch: ‘optimisme’ (de culturen vertonen een evolutie in opgaande lijn, met als gevolg opvoedkundige conclusies).

Cultuurdeterminisme en erfelijkheidsdeterminisme.

De cultuurdeterminist zegt: wij worden allen door onze cultuur ‘bepaald’. De erfelijkheidsdeterminist zegt: wij worden allen door onze erfelijkheid ‘bepaald’.

De enen zeggen: onze persoonlijkheid - in - cultuur is verworven; de anderen: zij is aangeboren.

Opm.-- Ondertussen worden beide ‘oppositionalismen’ overwonnen door het inzicht dat beide tegelijk op beperkte wijze gelijk hebben.

Opm.-- Fr. Boas behoorde tot de cultuurdeterministen: onze persoonlijkheid-in-cultuurverband is verworven. Ziedaar de vooropstellingen waarmee de studentin Mead vertrok.

Gezinssfeer en Progressisme.-- M. Mead had als vader een prof in economie. Haar grootmoeder was onderwijzeres, aanhangster van de “Nieuwe Opvoeding” (Maria Montessori; Friedrich Fröbel) en haar moeder was een feministische sociologe.

Gevolg: Margaret werd “vrij opgevoed” en - wat meer was - zij was een typische Progressiste: haar hele lever lang voelde zij zich “een tijdvak voor” op de rijzende generatie.

De verhandeling.-- Zij is vierentwintig. Boas stuurt haar naar de Samoa-eilanden om er de adolescentie te bestuderen. Op 31.08.1925 zet zij voet aan wal in Pago Pago, de hoofdstad van Samoa.

Haar verblijf duurde negen maanden,-- grotendeels op Manu, Oost-Samoa. Zij nam haar intrek bij een Amerikaans gezin, in een bijgebouw dat als polyklinikje dienst deed. E.R. Holt, apotheker bij de Amerikaanse marine, was haar gastheer.

Bij haar aankomst kende zij de inlandse taal niet; wel leerde zij er de elementen van gedurende negen weken. Ter aanvulling verbleef zij nog tien dagen bij een stamhoofd in Vaitogi wiens (dochter “een ceremoniële maagd” was). Deze kende een beetje Engels.

Met haar bracht Margaret Mead de nachten door onder eenzelfde muskietennet. In Holt’s klinikje ontmoette zij een zestigtal Samoaanse meisjes met wie zij lange gesprekken voerde over de betrekking “ouders/kinderen”, “jongens/meisjes” en over het opvoedingssysteem.

De stelling van de verhandeling.-- Met zijn *De geest van de primitieve mens* (1900) had Boas volgende stelling - thesis, propositio - trachten waar te maken.

Zij luidde: de geslachtsrijping met haar puberteitscrisis - zoals het Westen deze kent - is niet een biologische noodzaak (indien erfelijk bepaald, dan onvermijdelijk puberteitscrisis), maar een cultureel fenomeen dat dus voor ‘engineering’ (manipulering, ‘wijziging’) vatbaar is (indien cultuurbepaald, dan verworven en wijzigbaar). Want, in de culturalistische perspectief, is cultuur een waardensysteem dat ‘relatief’ (relativisme) is (meteen ook opvoeding).-- Boas verwachtte van Mead een verificatie van die stelling.

Karakteristiek.-- Een ‘karakteristiek’ is een beschrijving die de hoofdzaken weergeeft.

a. Feit.- Mead stelde vast dat er op Samoa geen adolescentiecrisis bestond (de existievraag is negatief beantwoord).

b. Verklaring.-- De ‘elementen’ (factoren) aan het werk bij deze afwezigheid van Sturm-und-Drangjahre, de puberteitscrisis die in een Westerse cultuur met haar waardensysteem zich voordoet, is gelegen in het verschil in opvoeding.

Welnu, het opvoedingsstelsel moet, op zijn beurt, gesitueerd worden in de Samoaanse cultuur als totaliteit, waarin de persoonlijkheid gevormd wordt.-

Vooraf inzake seksuele opvoeding verschilt Samoa van het Westen. Samoa heeft een ander “culture pattern” (cultuurpatroon).

Wat Mead was opgevallen, was dat de mensen op Samoa “geen diepgaande bindingen aan juist één persoon” kenden. Echte, diep gemeende waardering én voor ouders én voor seksuele partner/ partnerin is op Samoa zeldzaam!

M.a.w. : de verhoudingen, zo deze al bestaan, zijn ‘vrijblijvend’ en “vrije liefde” is algemeen aanvaard. Zij is “een lichte en plezierige dans”. Meteen is de ‘niet-vrije’ liefde zo goed als onvindbaar.

Praktisch gesproken: de meisjes gaan met een zo groot aantal jongens naar bed dat “diepe betrokkenheid” t.o.v. juist één jongen zeldzaam is. De nadruk ligt daarbij - zo meent Mead - op de virtuositeit in de erotische technieken.

Opm.-- De tweede typisch Westerse gedragscomponente, in Freudiaanse taal, is de aanvalsdrijf. Welnu, volgens Mead, is agressie, met wedijver en prestatiedrang als uitingen, onbestaande.

Opm.-- “Samoa is een plek waar het nooit om een hoge inzet gaat. Niemand staat er onder spanning om het beste resultaat uit het leven te halen”. (S. Clapier Valladon, o.c., 185vv.).

The coming of age in Samoa, New York, 1927.

Ziedaar de beroemde titel van de verhandeling. Gevolgd werd het werk door vele andere teksten - boeken, artikels - gedurende het bewogen leven van Mead.-

Op één daarvan wijzen wij: *Culture and Commitment (A Study of the Generation Gap)*, New York, 1970 (het jaar daarop al in het Frans vertaald: *Le fossé des générations, De generatiekloof*).

De term ‘generatiekloof’ is ondertussen een slogan geworden! Hij dateert van de dagen van de triomf van “de godin van de antropologie” (Cfr S. Clapier, *Panorama* 158/165 (*L’anthropologie comme science du futur*)).

Opm.- Schijnbaar kon Boas zijn vooropgestelde stelling ‘bewaarheid’ (geverifieerd) zien.

Het onthaal ('receptie').

Het onthaal was verpletterend. De redenen daarvan dienen te worden gezocht in welomschreven cultuurstrekkingen in het Westen (o.m. in de USA).

a. Wij kennen alle het Primitivisme

(o.m. in de vorm van allerlei Exotismen en Naturismen) dat een naïeve verering cultiveert voor al wat 'Primitief' is (of uitheems (exotisch) of 'Naturistisch' of wat ook indien het maar 'alternatief' is).

J.-J. Rousseau (1712/1778), invoerder bij uitstek van het romantiserend Sentimentalisme o.g.v. zijn cultuurkritiek en zijn "Terug naar de natuur".

Bernardin de Saint-Pierre (1737/1814; *Paul et Virginie* (1787)) en een aantal anderen in dat spoor waren de baanbrekers.

Opm.-- De Beatniks (1955+), de Hippie's en Yippie's (1962+), onze reisbureaus vertonen allen de een of andere vorm van zo'n "vlucht uit de dagdagelijkse, moreel gebonden werkelijkheid".

b. Te vernoemen is ook een Bertrand Russell (1872/1970) b.v.,

de emancipator (ontvoogder) die, met een aantal 'ontvoogden', Mead's werk met grote geestdrift onthaalden - Het Progressistisch Antitaboeïsme dat in het afschaffen van wat zij "morele en andere taboes (verboden)" heetten, het element bij uitstek van 'voortgang' zag, jubelde het uit: eindelijk de feiten! De verhouding der geslachten, o.m. bij de jeugd, -- de zin van het huwelijk (die ene Calverton, Het bankroet van het huwelijk, trachtte te duiden),-- het waardeoordeel omtrent de echtelijke (on)trouw en de vrije liefde -- dat alles leek een verificatie aan te treffen in Mead's verhandeling.

De falsificatie.-- De Westerse geëmancipeerde intelligentsia kreeg echter iets zwaars te verwerken.

Derek Freeman (1916/2001), Nieuwzeelands ethnoloog, publiceert zijn *Margaret Mead and Samoa (The Making and the Unmaking of an Anthropological Myth)*, 1983.

De ondertitel verraadt de stelling - een echte 'tegen' - stelling - : de opbouw en de afbouw van een ingebeeldde voorstelling van zaken! Voor o.m. The New York Times formuleerde Freeman het als volgt.

1. De stellingen van M. Mead werden door de gevestigde intellectueel - artistieke voorhoede aanvaard; alle leerboeken en encyclopedieën weerspiegelen dit.

2. Die stellingen zijn onwaar : de werkelijkheid op Samoa is grondig anders.

De falsificatiemethode.-- Freeman leefde op West-Samoa,-- in het onderwijs. Leerde de taal der inwoners grondig kennen (examen inbegrepen).

Hij werd door een Samoaans gezin geadopteerd. Nam zelfs deel aan zittingen van een groep stamhoofden (die zo'n machtige invloed uitoefenen op het traditionele Samoaanse leven).

Freeman is tegelijk aanhanger van een uiterst gedetailleerde weergave van de fenomenen. Wat de streng wetenschappelijke waarde van zijn boek bevestigt.

Karakteristiek.

Ziehier de hoofdzaken.

1. De feiten (existentie/ essentie).

a. De "vrije liefde" waarover Mead het had, is onbestaande. Zo is o.m. maagdelijkheid, in de inlandse mentaliteit, een hoge waarde.

b. De wedijver (ook op erotisch terrein) is er even veelvuldig als in een Westers cultuurmodel. Ja, de aanvalsdrijf is er zeer sterk: moord komt veelvuldig voor en Samoa prijkt vooraan in het percentage verkrachtingen.

2. De verklaring.

a. De verklaring van Mead.-- Zij verklaarde vanuit de opvoeding.-- Freeman stelde als feit vast dat, niettegenstaande Amerikaanse aanwezigheid, de opvoeding "voorvaderlijk - autoritair" is. Ja, Freeman zegt dat dit o.m. vaststelbaar is aan sommige uitwerkselen, nl. psychische problemen zoals neurosen (hysterie) en zelfmoord.

Opm.-- Men kan opwerpen: Freeman kwam zoveel jaren later.

Freeman: Mead verwaarloosde b.v. de politieverslagen in haar tijd, die zij grondig had behoren te raadplegen. Welnu, die weerspreken haar stellingen. M.a.w. : er is niet zoveel veranderd sedertdien. -

b. De verklaring van Mead's vergissing.

a. Haar "vrije opvoeding" thuis, waar zij zo groot op ging, heeft haar verkeerde vooropstellingen meegegeven die een juist begrip van Samoa in de weg stonden.

b. Haar methodefout.-- Zelfs diegenen die, na Freeman's werk, Mead's boek trachten te verdedigen, achten die fout mogelijk. Met name: veldwerk verrichtende etnologen ondervinden vaker dat, bij het aanknopen van dialogen,

i. in dienst van een hypothese, **ii.** de "Archaïsche wellevendheid" antwoorden ingeeft die niet de objectieve waarheid der feiten behelzen, maar de wil om in de smaak van de Westerse gesprekspartner te vallen.

M.a.w.: de Samoaanse meisjes met wie Mead' sprak, wilden "wellevend overkomen".

Besluit.-- Mead begin een waarnemingsfout. Ziedaar de stand, de probleemstand nu (E.R. 140), na Freeman.

Steekproef 28.-- Verhandelingsleer 9 (ontwikkelingstopiek). (154/155)

‘Topiek’, in de Antieke betekenissen, betekent “de leer omtrent de gemeenplaatsen.” Wat niet belet dat - metonymisch - ‘topiek’ ook betekenen kan ‘gemeenplaats’.

Wij hebben er al een aantal ontmoet: existentie/ essentie (of en hoe iets, het thema, werkelijk is), gegeven/gevraagd (thema/probleem), waarbij ‘motief’ of ‘stof’ probleemstand (status quaestionis), inhoud/omvang (bereik), omstandigheden (waardoor, waarom), waar/wanneer (ruimte / tijd, existentie), opsomming (definitie/ indeling (classificatie)), algoritme. M.a.w. : wij beschikken nu al over een “klein arsenaal”.

A. Langlois, *Le style (La chose et la manière.-- Du xvii-e au xx-e siècle)*, Bruxelles, 1925, 57, zegt: “De Antieken hechtten groot belang aan dit heuristisch gedeelte (...). Zij beschikten over een heel arsenaal”.

Langlois somt er enkele - de meest in het oog springende - op: definitie/ indeling, gelijkenis/ verschil (wat wij ‘analogie’ heten), omstandigheden (waaronder het tegenstellingspaar “voorteken (oorzaak)/vervolg (gevolg)”).

Ziedaar wat ons, bij de tekstontwikkeling, op weg kan zetten naar ‘vondsten’.

Herstichting (actualisering).

Nemen wij een recenter Amerikaans boek over verhandelen: S. P. Moss, *Composition by Logic*, Belmont (Calif.), 1966. Moss onderkent als ‘topieken’ wat volgt.

1. Fact statements (protocoluitspraken, vaststellingen van feiten),-- example statements (exemplificaties, voorbeelden d.i. grepen uit de omvang van een begripsinhoud).

2. What topics (wat vragen), definition statements (definities),-- how topics (hoevragen).

2.bis Comparison topics (vergelijkingsvragen), contrast topics (tegengesteld - tegenmodelvragen,-- wat een tweede vorm van vergelijken is).-- Compare and contrast topics (gelijkenis- en tegenmodelvragen).-

Opm.-- Gelijkenissen en tegengestelden zijn, in de grond, slechts omwegen ter beschrijving van de essentie of zijnswijze.

3. Why topics (waardoor / waaromvragen).--

Besluit: vergelijk Langlois en andere traditionelen met Moss, en men stelt vast dat de gemeenplaatsen der Oude Grieken “het nog steeds doen”. Een bewijs te meer voor de stelling dat onze actuele vindingrijkheid of ‘creativiteit’ niet absoluut, maar zeer relatief is, d.i. echt gediend met aloude denkbewegingen.

Economisch model.-- Wie kent niet het internationaal beroemde handboek voor economische wetenschap P.A. Samuelson (Nobelprijs economie 1970) / W. D.. Nordham, *Economics*, New York, 1985-127. Wij staan even stil op p. 916 (766;899 (toepassingen)). *What, How and For Whom?*-- Dit zijn drie grondvragen inzake economie.

Wat?

“Wat dient, aan economische goederen en diensten, geproduceerd te worden, indien men de beperkte voorraden aan hulpbronnen (‘inputs’) van een samenleving vooropstelt? Waarbij de berekenende producent, tegelijk met het ‘wat’, het hoeveel’ denkt.

Hoe?

Hoe zal de producent te werk gaan bij het benuttigen - het combineren - van de beschikbare goederen of diensten, in het ‘wat’ en het ‘hoeveel’ vermeld? Dit is niet meer rein economisch maar tevens technologisch.

Voor wie?

Na het hoeveel van wat en het hoe komt de bestemming(e): verbruiksgoederen en diensten dienen gespreid te worden over de leden van een samenleving (wat men de “distributie- of verdelingssector” heet).

Opm.: Achter dit producentenschema of -gemeenplaats gaat een driedigheid schuil, nl. “ik, de producent, tracht aan de man te brengen een goed of een dienst” (ik, goed of dienst, ‘man’). Men zou dit de verkoops-driedigheid kunnen heten: verkopende, verkochte waar of dienst, kopende.

En wie Ch. S. Peirce’s driedigheid kent, ziet achter beide schemata “duider (interpretant), het geduide, duiding”. -

Besluit.-- De analyse zo-even verricht maakt ons enkele gemeenplaatsen rijker,-- o.m. “Hoeveel, voor wie,-- ik/ product (goed, dienst) / medemens,-- duidende/ het geduide / duiding”. Ons arsenaal vergroot!

Opm.-- Men vindt gemeenplaatsen of ‘topieken’ zowat overal.

Zo : “De vraag, inzake gifstoffen, luidt “wat, hoeveel en hoe gevaarlijk, Waar?” (D. Martinetz/K, Lohs, *Gift (Magie and Realität/ Nutzen und Verderben)*, Leipzig, 1985, 172 (een boek over gifstoffen).

Opm. -- Dr. Cecil Heiman, medisch-antropoloog of ethnomedicus, gaat uit van het overheersende dokterspatroon maar verbreedt het: de analyse van het genezingsproces- zo zegt hij - omvat ook de helende invloed van de genezende zelf; meer nog: de te genezene wil niet enkel weten wat hij/zij heeft, doch ook waardoor/ waarom hij/ zij dat ‘wat’ vertoont. – Tot daar enkele steekproeven lukraak uitgevoerd inzake topieken.

Steekproef 29. -- Verhandelingsleer 10 (chreia). (156/158)

Tot nog toe zagen wij fragmentatie gemeenplaatsen aan het werk. Bestaan er ook, vanuit de Oudheid, totale gemeenplaatsen? Ja, o.m. de 'chreia' (Lat.: 'chria', chrie)

Bibl. st.: H.I. Marrou, *Histoire de l' éducation dans l' antiquité*, Paris, 1948, 241;
O. Pecqueur, *Manuel pratique de la dissertation*, Namur, 1922, 12.

J. Fr. Marmontel (1723/1799), *Eléments de littérature* (1787), definieert de chreia, die hij ook 'definition' heet (de term 'definitie' heeft bij hem een brede betekenis: als volgt.-- "De duiding of 'definitie' van hetzij een merkwaardig feit hetzij een uitspraak".

Opm.-- Hiermee belanden wij bij wat de Antieken 'gnomè', Lat.: sententia, mening (spreuk, uitspraak), heetten. Dit soort oordeel bevat gewoonlijk de vaststelling van een of andere theoretische of vooral praktische levenswijsheid.

Zo b.v. gold bij de Soemeriërs (een volk in Mesopotamië (het huidige Irak - Iran), tussen -4.000 en -3.000 ingeweken) een spreuk (daterend van + -2.000): "Omwille van het genot trouwen. Na diep nadenken: echtscheiding". Of nog: "Gij moogt een meester hebben. Gij moogt zelfs een koning hebben. De man die gij, echter, werkelijk moet vrezen, is de belastingontvanger".

Terloops: zo'n wijsheden zijn ideale onderwerpen voor een chreia.

De achtledige chreia.-- In het Antieke middelbare onderwijs bedroeg de tekstomvang van de chreia "een kleine bladzijde".

Zij doet de veelduidigheid van het thema en de probleemstelling goed uitkomen: het gegeven en het gevraagde worden, immers, van acht verschillende kanten bekeken. Dit geeft, tekstkundig, acht 'kefalaia', Lat.: capita, rubrieken.

Ziehier.

A.1. Gegeven.-- "Isokrates van Athene zei ooit: "De wortels van de opvoeding komen bitter over. De vruchten echter hebben een aangename smaak".

A.2. Gevraagd.-- Tekstontwikkeling volgens het schema van de chrie. Tot daar de opgave. Nu de ontwikkelingen.

B. Uitwerking.

B.I. Karakteristiek van Isokrates.-- Isokrates (-436/-338) was een retor (een leraar in retoriek), leider van een wijsgerig - retorische school, die met de Academie van Platon rivaliseerde.

Opm. De karakteristiek is een weergave, zeer kort hier, van de hoofdkentrekken.

Opm. In de Oudheid (en heden nog) komt de karakteristiek gemakkelijk neer op 'enkomion' (lofspraak) of ook wel 'psogos' (kritiek, 'blaat') - cfr E.RH, 89 - , die een waardeoordeel uitmaken,

B. II. Het feit of het gezegde (uitspraak).

Alle volgende rubrieken (paragrafen) van de chreia handelen over dit aspect.

II.a. Parafrasis.

De ‘parafrasis’ (waarvandaan ons ‘parafrase’ of omschrijving) is een verkorte uitspraak (een zeer korte karakteristiek).

Zo b.v.: “(1) Isokrates - in een metafoor - vergelijkt opvoeding met de structuur van een plant wier wortels bitter smaken maar wier vruchten aangenaam uitvallen.

(2) Hiermee bedoelt hij dat de “sensitivity training”, de inoefening, eigen aan opvoeding, gestreng is en stress veroorzaakt,-- maar met als uitwerksel het feit dat men achteraf in theorie en vooral praxis ondervindt hoe bruikbaar die inoefening wel is. Als men wil: de onderbouw van het opvoeden en opgevoed worden is lastig; de bovenbouw is een lust”.

II.b. Betoog (argumentatie).

Deze rubriek verantwoordt tevens een waardeoordeel of evaluatie, want zij is tweeledig gestructureerd.

b.1. verificatie.

In het Grieks ‘kataskeuè’. De stelling, thesis, van de parafrasis hangt in de lucht, - is ‘onwettelijk’, zolang er geen bewijs geleverd wordt.

Hier is de (gemeen)plaats van de voorbeelden die aantonen, dat inderdaad opgevoed worden mettertijd goed en waardevol uitvalt.

b.2. falsificatie.

Grieks: ‘anaskeuè’ (E.R. 89). Het tegenmodel wordt aan kritiek, weerlegging, onderworpen. De mening van Isokrates, m.a.w., voor zover geloofwaardig, wordt weerlegd. - Hier is ook de plaats voor de mislukte vormen van opvoeding, natuurlijk.

Opm.-- De chreia houdt rekening met de veelheid der meningen (opinieonderzoek) in de Griekse democratie (pluralisme).

II.c. Betoog

(verdere aspecten).

c.1. vergelijking.-- ‘Sunkrisis’ (E.R. 89).-- Men kan gebeurlijk een parallel invoeren. Zo b.v.: de groentenman wroet in de aarde maar brengt heerlijke groenten op de markt.

c.2. anekdote, verhaal.-- Hier is de (gemeen)plaats voor de illustratie (exemplificatie).-- “Demosthenes van Athene (-384/-322) leed aan een zwakke stem (in een cultuur zonder luidsprekers), ja, was weinig dramaturgisch (E.R. 19vv.: hypokr. ret.) aangelegd. Maar hij koesterde een krachtdenkbeeld “een groot redenaar worden”. Hij leerde redevoeringen uitpreken

met keien in de mond (tegen het stotteren) en, aan de oevers van de zee, tegen de bruisende golven in. Hij werd een der beroemdste redenaars der Antieke Grieken”.

c.3. gezagsargument (getuigenis).

In de Late Oudheid golden “de Ouden” (Homeros, Hesiodos) b.v. als woordvoerders van ‘hoge’ (godgegeven) waarheden. Wij, einde twintigste eeuw kunnen dit actualiseren door een uitspraak te zoeken van een gezagvol iemand die spreekt in dezelfde zin als Isokrates.

Ziedaar de chreia, d.i. ‘bruikbaarheid’. Dit schema (stel gemeenplaatsen) blijft, zeker ter inoefening, zeer bruikbaar tot op heden.

De chreia (verlatijnt) van Afthonios van Antiocheia (+270/...).

Deze Deuterofistis retor (E.R. 88; 94) leerde het als volgt.

A. Inleiding.-- Het feit of het woord krijgt een lofspraak.

B. Midden.-

a. Parafraze.-- Omschrijving, ja, herschrijving.

b.1. Verklaring “a causa” (vanuit de oorzaak; verificatie). **b.2.** Verklaring “a contrario”(vanuit een tegenmodel; falsificatie).

c.1. Vergelijking. “A simili” komt een parallel bloot. **c.2.** Applicatief model (voorbeeld). “Ab exemplo” wordt geredeneerd zo dat het feit of de uitspraak bevestigd wordt. **c.3.** Gezagsargument (getuigenis). “A testimonio” wordt geredeneerd.

C. Slot.-- “A brevi epilogo”, vanuit een kort nawoord wordt verder uiteengezet. Zo b.v. “Ziedaar de degelijke stelling van Isokates inzake opvoeding en haar bruikbaarheid

Besluit.-- Het schema van Afthonios van Antiochië is blijkbaar zeer getrouw een variante van het vorige toonbeeld. Dezelfde of nagenoeg dezelfde gemeenplaatsen.

De Latijnse mnemotechnische formule.

A. Inleiding.-- Quis? (Wie handelde of sprak zo?).

B. Midden -

a. Quid? (Wat? Parafraze).

b.1. Cur? (Op grond van wat? D.i. waardoor of waarom?) (Verificatie). **b.2.** Contra (Tegenmodel) (Falsificatie).

c.1. Simile (Analoog geval , Parallel; **c.2.** Paradigmata (Voorbeelden). **c.3.** Testes (Getuigen, gezagsargumenten), zowel ‘scripta’ (gezegden) als ‘facta’ (feiten).

C. Slot. B.v. een aansporing.

Besluit: Al wie heden een kloeke verhandeling wil uitwerken, doet er goed aan dit aloude schema even te overlopen, want het is een stel gezichtspunten dat “eeuwig en altijd” terugkeert. Daarbij is het een zeer evenwichtig schema.

Steekproef 30.-- Verhandelingsleer 11 (eristrek). (159/160)

Bibl. st.: E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides tot Bolzano)*, Antwerpen / Nijmegen, 1944, 78/92 (Eristiek en sepsis).

De School van Megara, één der Kleinsocratische scholen, staat o.m. bekend om haar eristische methode. Volgens Beth, o.c., 84, komt die methode van tekstontwikkeling hierop neer:

- a. het is een falsificatie of weerleggingsmethode;
- b. zij gaat te werk d.m.v. tegenmodellen (tegenvoorbeelden). Volgens Beth, *ibid.*, wordt zij “met groot succes in de moderne wiskunde en in de moderne logistiek toegepast”. Wat haar tekstvormende waarde bewijst. Daarom een woordje daarover.

Zenon van Elea (-500/...),

leerling van Parmenides van Elea (-640/...) en eristisch toepasser van Parmenides' logica, geeft ons daarvan een eerste schets. Aristoteles zegt het als volgt: in de grond doet Zenon niets anders dan redeneren in de vorm van “gij evenmin als ik geeft een doorslaggevend bewijs”. Cfr Beth, o.c., 19.

Dit komt dan hierop neer:

- a. Gij, de tegenspreker, geeft argumenten maar zij zijn niet doorslaggevend;
  - b. Ik, de spreker, geef ook argumenten maar zij zijn evenmin doorslaggevend.
- Dus beide stellingen (meningen) zijn voorlopig onbeslisbaar inzake absolute waarheid.

Gevolg: enkel restrictieve zinnen geven de waarheid objectief weer. Zo b.v. “In zekere zin hebt gij gelijk” of “Ik geef toe: ik haal maar tot op zekere hoogte, gelijk”.

Als men verhandelingen maakt, is het zeer nuttig dit te beseffen: hoe doorslaggevend is mijn verificatie/falsificatie? Hoe is zij doorslaggevend? (existentie en essentie van het doorslaggevend karakter). Dit zal behoeden voor veel ‘dogmatisme’ en waandenken.

Karneades van Kurene (-214/-129).

Karneades situeert zich in de zgn. “Derde Academie (-150+), gekend om haar Scepticisme, dat beweert dat er geen doorslaggevende bewijzen bestaan, maar enkel waarschijnlijkheid gevende.

Terloops: de Scepticistische denkfout zit in “volstrekt geen” (d.i. alle niet). De inhoud van de stelling houdt steek; maar de omvang (bereik) ervan is overdreven.-

Karneades was leerling van Diogenes van Babulon (-240/-152; Stoicus) en lezer van Chrusippos van Kilikie (-280/-207; Stoicus). Hij hield zich erg afzijdig. Was retorisch zeer begaafd.-- In -156 komt hij als gezant te Rome aan.

Hij was snel bekend als schitterend spreker. Aanvaardt een tweeledige toespraak over “de gerechtigheid” (versta: gewetensvol handelen). Talrijk is zijn publiek waaronder heel wat Romeinse jongeren.

1. De eerste uiteenzetting.

Hij betoogt dat gerechtigheid een objectieve werkelijkheid is, uitdrukbaar in woorden als ‘gerechtigheid’. Haalt Platon (de gerechtigheid is, uiteindelijk, een idee die zich toont in gerechte daden en in ons begrip ‘gerechtigheid’), Aristoteles (de gerechtigheid is een uit de werkelijk gerechte daden geabstraheerd begrip),-- de Stoiekers Zenon van Kition (-336/-264; stichter) en Chrusippos uit Kilikië (-280/-207) aan, die in een gerechte natuur (heelal) geloofden.

2. De tweede uiteenzetting.

Hij betoogt dat “de gerechtigheid” slechts een naam, een klank, is die door de individuele mensen en groepen geduid, wordt nu eens zo dan weer anders. Vooral legt hij de nadruk op de utilitaristische duiding van ‘geweten’, zoals dat bij Romeinen nogal eens opviel: de utilistische mens zoekt in de grond enkel of althans op de eerste plaats zijn eigen belang.

Opm.-- A. Men herkent daarin een ver naverken van Platon’s aporetische methode (de redenen voor, de redenen tegen maken dat het gesprek tot geen beslissing komt).

B. Men herkent ook en zelfs vooral de methode der “Nieuwe Academie” - sceptizerend van strekking - die na het pro (verificatie) en het contra (falsificatie) tot ‘epoche’, suspensio, oordeelsopshorting, komt.

Opm. -- De Romeinse groepsdynamica.-- Het theoretisch effect - vooral op een aantal jonge Romeinen die zo’n Scepticisme als ‘nieuw’ ervoeren - was als een inslaande bliksem. Ook: Cato (= Marcus Porcius Cato, bijgenaamd ‘censor’ of “de oude”(-234/-149)), bekend om zijn wantrouwen t.o.v. het ‘Hellenisme’ (waarvan in zijn ogen het subversieve spreken van een Karneades het prototype was), deed de Senaat vlug instemmen met de wensen van het Atheense gezantschap om het vertrek van Karneades te bespoedigen.

Besluit.-- Rome werd geleidelijk meegesleept in de maalstroom van de Scepsis. Wat de reactie van de behoudsgezinde Romeinen uitlokte die in dat type van denken een ‘opruierij’ (subversie) zagen.

Zij mobiliseerden dan ook al wat nog enigszins het “goede oude Rome” vertegenwoordigde, met alle mogelijke middelen. O.m. ook m.b.t. het al te weelderige leventje dat men begon te leiden (denk aan Cato’s strijd tegen de weelde).

Steekproef 31.-- Beschrijvingsleer 1 (omschrijving). (161/165)

Om een verhandeling te begrijpen moet men, onder de gemeenplaatsen, de beschrijving vooropstellen. Daarom een stel steekproeven terzake.

Bibl. st.: C. Lefèvre, *La composition littéraire*, Bruxelles, 1963-3, 300/322 (La description);

J. Gob, *Précis de littérature française*, Bruxelles, 1947, 151/154 (La description).

Recentere steekproeven: Poétique 65 (février 1986), *Raconter / représenter / décrire*;

Ph. Hamon, *Qu' est-ce qu' une description?*, in: Poétique 12;--

J.Ricardou, *L'ordre des choses ou une expérience de la description méthodique*, in: *Pratiques* (Metz), no. spécial, 75/84;

E. Zola, *De la description*, in: *Le roman expérimental* (1880), in: E Zola, *Oeuvres complètes*, x, *Cercle du livre précieux*, 1968;

C. Ginzburg, *Ekphrasis and Quotation*, in: *Tijdschr.v.Filos.* 50 (1988): 1 (maart), 3/19;

Alain Robbe-Grillet, *Temps et description dans le récit d'aujourd'hui*, in: *Pour un nouveau roman*, in: *Idées*, Paris, 45.

Ziedaar een povere steekproef uit een massa.

De verre oorsprong.

Volgens R. Barthes, *L' 'aventure sémiologique*, 148s., is de 'par.ek.basis', Lat.: digressio of excursus, uitweiding, de oorsprong van de 'ekfrasis' (beschrijving). Cfr E.R. 89.

M.a.w.: in dichterlijke, retorische, wetenschappelijke of wijsgerige werken week men af van het eigenlijke thema om ... uit te weiden over een verwant thema (zo b.v. om een voorbeeld te geven (exemplificatie), een weerlegging van een opwerping of aanmerking, zelfs een op zich staand verhandelingetje in beschrijvende aard uit te werken).

Een eerste omschrijving.

R. Barthes, o.c., 102, noteert dat 'ekfrasis' (Lat.: descriptio) is "een fragment (uit een bloemlezing)

Opm.: beter ware 'gemeenplaats' - toepasselijk in een veelheid van gevallen gesitueerd in een context (verhaal b.v.)". Hij voegt daaraan toe: "De beschrijving is een weergave van b.v. een landschap (plaats) of van b.v. een personage (opm.: portret)".

Opm.-- Onthouden wij twee gegevens: gemeenplaats en weergave.

De beschrijving als weergave.

Of zij nu, onderdeel van een breder context is ofwel op zich bestaande (gebeurlijk om zichzelf beoefend), de beschrijving geeft weer de existentie / essentie, gebeurlijk uitgewerkt tot en met de omstandigheden eigen aan een thema.

Platonische definitie.-- G.J. Warnock, *Qualities*, in: *Encyclopedia Britannica*, 1967, 18, 914/916, zegt dat de term ‘poiotès’, eigenschap of kentrek, door Platon geschapen werd en door M. Tullius Cicero (-106/ -43; de grote Romeinse redenaar en denker) in het Latijn door ‘qualitas’ vertaald werd. Cfr. Platon’s Theaitetos 182a.-- ‘eigenschap’ in die zeer brede zin betekent dan al wat iets onderscheidbaar maakt van de rest (wezens - bestaanskentrek). Vertaalbaar door termen als kenmerk, karakteristiek, eigenheid e.d..

In die brede zin verstaan, slaat die term op wat in een beschrijving aan iets kan toegeschreven worden. Beschrijven is dan “de eigenschappen van iets in woorden vastleggen”.

Opm.-- 1. De Platonische term is breder dan de huidige logistische: de huidige wiskundige logica stelt ‘eigenschap’ tegenover b.v. ‘betrekking’. Zo b.v.: “De aarde is groter dan de maan” drukt, voor de logicus, een betrekking - geen ‘eigenschap’ - uit, terwijl zij, voor de Platonicus, een ‘eigenschap’ uitdrukt. Zo is, Platonisch gezien, “Liesje is de dochter van Hendrik” de uitdrukking van een relationale kentrek of ‘eigenschap’ van Liesje (en van Hendrik).

2. De Platonische term ‘eigenschap’ - aldus Warnock - betekent o.m. ook een waardekentrek of -eigenschap. “Deze lectuur is goed voor een jong meisje” drukt dus een axiologische (waardeleerstellige) eigenschap uit eigen aan “deze lectuur”.

Besluit.-- Betrekkingen beschrijven, waardeoordelen weergeven in een beschrijving ervan is, Platonisch, dus mogelijk.

Profilering.

‘Profiel’ betekent o.m. “omtrek, omlijning, gebeurlijk op zij gezien, van iets (voorwerp, aangezicht)”. In de aardrijkskunde (het profiel van een landschap als gelaagde werkelijkheid), in de psychologie (het mentaal profiel van iemand afgebeeld in een kromme die de testen der intelligentie weergeeft) is de term gangbaar.

Maar kijk: “Wespentaille, een glimlachje van onderworpenheid, zedig zich stil houden! Zo tovert Pagnol, de cineast, met zijn Augustine een generatie schuchtere vrouwen voor onze ogen”. Ook dat zal een damestijdschrift als ‘profiel’ aanduiden! Maar dan is er praktisch geen verschil meer tussen ‘profilering’ en beschrijving.

Van het definiëren naar het beschrijven.

E.R. 147.-- Daar omschreven wij ‘definitie’ als “het opsommen van de eigenschappen die de inhoud van een denkbeeld (begrip) weergeven”.

Maar dan is er geen wezenlijk verschil meer tussen definiëren en beschrijven! Definiëren is immers, de zo kort mogelijke beschrijving van de wezensvorm de eigenschappen die van de rest onderscheidbaar maken. Beschrijven is dezelfde definitie uitgebreider weergeven. beschrijving is, in de grond, een uitgebreide definitie,

Een definitie.-- “De beschrijving de woordelijke omstandige weergave van een (zintuiglijk waarneembaar) gegeven” (C. Lefèvre, o.c. 300).

Wij zetten opzettelijk de termen “zintuiglijk waarneembaar” tussen haakjes. Waarom? Omdat door de invoeging van die twee woorden Lefèvre slechts een particuliere en geen universele definitie geeft: hij heeft het over één soort beschrijvingen. Men kan, immers, van alles beschrijven,-- ook niet-zintuiglijk waarneembare gegevens!

Opm.-- Fraseologische definitie.-- A.-F. Greimas, *Cours de sémantique* (1964), zegt dat “het verhaal één lang uitgewerkte zin - ‘phrase’ - is. Men kan dit met evenveel recht van de beschrijving zeggen (wat blijkt door het feit dat men ze kan samenvatten in één zin).

Fenomenologisch.-- De fenomenologie, in de zin van ‘intentionele’ fenomenologie, zal zeggen dat de beschrijvingsact drie geledingen vertoont.

- a. het beschrijvende subject, dat iets weergeeft,
- b. het beschreven object, dat weergegeven wordt,
- c. de beschrijving zelf, d.i. de weergave, maken een structuur uit, nl. de intentionele structuur van het beschrijven als daad.

Opm.-- Perspectiviteit.-- Onder ‘perspectief’ kan men verstaan “de gezichtshoek, duidingsstandpunt, die het beschrijven beheerst”.

Zo beschrijft de Husserliaan bij voorkeur als enkeling, introspectief afgestemd op wat hij wil weergeven. Terwijl de Marxist liefst vanuit b.v. een standpunt van klassenstrijd of -perspectief hetzelfde gegeven weergeeft. Waarop Positivist, de echte, “zo objectief en feitgetrouw mogelijk” weergeeft, liefst verifieerbaar door andere ‘stellig’ (= positief) ingestelde medemensen, die de klasse der wetenschappers uitmaken.

Opm.-- In al die standpunten is er één-éénduidigheid aan het werk, maar beheerst door telkens een ander standpunt (‘perspectief’ geheten,-- om een door Nietzsche gekoesterde term te gebruiken).

In de grond is iedere één-éénduidige weergave door een perspectief gedragen en ... dus restrictief op te nemen.

Eenheid en rijkdom.-- Zaakgetrouw, objectgetrouw; want één-éénduidig is de goede beschrijving. C. Ansotte, *Traité pratique de rédaction et d' élocution*, Dour, 1910, 61, ziet twee aspecten.

a. de totaliteit. - “De keuze van de details - ‘omstandigheden’ - ondergeschikt maken aan de totaalindruk” maakt dat de beschrijving eenheid vertoont (en het gegeven en het gevraagde eerbiedigt).

b. omstandig weergegeven.-- Het afwisselen van de details geeft de weergave haar rijkdom, die verscheidenheid - veelheid - eist. Ansotte: schilder de deelindraken liefst nieuw, oorspronkelijk (E.R. 136)! Het gegeven komt dan machtvol in zijn karakteristieken, d.i. wezenskentrekken, bloot. Wat erover gezegd wordt, “doet het zien”.

Besluit.-- De totaliteit van het gegeven omstandig weergegeven vergt éénheid-in-de veelheid.

De beschrijving van een waardering.

Bibl. st.: J. Ruytinx, *La morale et les sciences* in: *Philosophica Gandensia* (Meppel), New Series 10 (1972), 1/12.

David Hume (1711/1776; topfiguur van het Engelse Enlightenment) stelde als Empiristisch Verlichter dat men uit louter positieve of ‘empirische’ feiten geen ethiek (versta: waardeoordelen van het geweten) kan afleiden.

Terloops: deze scheiding tussen feit en waarde wordt hernomen in de Taalanalytische filosofie.

Logischer uitgedrukt: uit vooropstellingen (indicatieve voorzinnen) die enkel positief vastgestelde dingen bevatten, komen nooit normatieve nazinnen voort.

Opm.-- a. Als begripsinhoud juist. **b.** Als begripsomvang of -bereik onjuist want overdreven.-- M.a.w.: niet altijd waar.

Max Scheler (1874/1928; waardeleerstellig Fenomenoloog) stelde: “Es gibt ein ursprüngliches intentionales Fühlen (von Werte)”. Er bestaat waarlijk een ‘oorspronkelijk’ d.i. tot niets anders herleidbaar, aanvoelen – een waarde-waarnemen.

Appl. model. -- Spijt/ wroeging /berouw. -- Feit: ik heb een vriend bedrogen. Ik was, uit ‘schaamtegevoel’ verplicht hem een blaam verdienende houding en act te verzwijgen daar waar hij erin betrokken was (ik had zijn vrouw beklad).

Waardewaarneming. - Hij ontdekte het. Ik had spijt (betreurde die voor mij nadelige ontdekking). Later kwam die daad mij ‘gemeen’ voor: ik kreeg wroeging (want een gewetensvol mens doet zoiets niet). Totdat ik besloot dit te herstellen: ik kwam tot echt berouw.

Let op de drie types van waarde-aanvoelen of, beter, waarde-waarneming. In de spijt betreur ik het nadeel als zelfzuchtig wezen. In de wroeging echter, betreur ik als met geweten begaafd wezen dat passief de onwaarde ondergaat. In het berouw nu betreur ik als gewetensvol wezen dat actief zich bekeert.-- De spijt is pre-ethisch. Wroeging en berouw zijn ethisch.

Opm.: Zinvatting en zinstichting.

In alle drie de houdingen vat ik de zin “Het was verwerpelijk”. Maar daarin voegen zich perspectieven die een variëteit scheppen: egoïstisch (spijt), ethisch fijngevoelig maar nog niet actief (wroeging), ethisch fijngevoelig maar reeds ondernemend (herstellende wroeging). Drie zinstichtingen in éénzelfde zinvatting.

Terloops: zinstichtingen zijn er vele! Ik kan de wroeging ontkennen (bewust onderdrukken of onbewust verdringen). Ik kan om die wroeging die ik niet loochenen kan, woedend worden en op het gevoel ervan en op mijzelf als onzedelijk wezen. Ik kan er neerslachtig van worden, mij laten gaan. Ik kan ze ook aanvaarden (en zo tot echt berouw komen).

Welnu, dit alles kan in beschrijvende zinnen weergegeven worden. Deze zijn de basis van echt ethische gedragingen en de verantwoording ervan.

Besluit.-- In ontkenning, woede, neerslachtigheid,-- spijt is er scheiding tussen feitelijkheid en (ethische) waarde. In de wroeging, zeker eens dat zij ‘aanvaard’ - versta: geïntegreerd, geïnternaliseerd - wordt (en berouw wordt), is er geen scheiding meer tussen (ethische) waarde en feit. Hume had dus gedeeltelijk ongelijk met zijn overdreven Empirisme terzake.

Beschrijving is geen verklaring.

Beschrijven is het gegeven, het thema, rein vatten,-- door alles uit te schakelen wat niet onmiddellijk gegeven is. Nog eens: de thematiek (thematologie; E.R. 138) is beslissend. Rein waarnemen en niets dan dat! Een theorie omtrent het thema, een traditie er omtrent,-- zij komen hier niet aan te pas. Het ik dat waarneemt, met zijn reacties,-- komt niet te pas. Als men Husserliaans begint, komt zelfs het bestaan buiten mijn waarnemingsact er niet aan te pas!

Besluit.-- Wilt gij goed beschrijven, schakel dan alles uit wat niet streng gegeven is. Zo niet vervalt gij in niet-beschrijvende zinnen daar waar gevraagd was louter te beschrijven. Men ziet het: de gemeenplaatsen “gegeven/ gevraagd” beheersen alles.

32.-- Beschrijvingsleer 2 (typologie).

Wij vatten de definitie van beschrijving nog eens samen: gegeven is een gegeven (let op de herhaling); gevraagd is dat gegeven voor zover gegeven (als gegeven; E.RH . 142v.) weergeven.

Opm.-- Men ziet het: de ontologie ‘werkelijkheidsleer’ primeert alles! De beschrijvende zegt van het gegeven hoe werkelijk het is (of het werkelijk is: existentie) en hoe het werkelijk is (wat voor werkelijkheid het is: essentie). - Wij zullen zien dat het verhaal, het verslag en zeker de verhandeling juist dezelfde ‘beschrijvende’ grondslag vertonen.

Types.

Eerst een aanhaling.-- B. Vouilloux, *Le tableau (Description et peinture)*, in: *Poétique 65 (Raconter, représenter, décrire)*, 1986: février, 1/18.

Steller verwijst naar G. Genette, *Introduction*, in: P. Fontanier, *Les figures du discours*, Paris, 1977, 16, waar Genette zegt dat de traditionele retoriek zes hoofdtypen van beschrijven kent.

Wij rangschikken ze als volgt:

a. als pure beschrijving: schildering (= tableau),-- parallel;

b. als beschrijving van iets: topografie (landschapsbeschrijving),-- prosopografie (uitzichtsbeschrijving) en ethopee (innerlijkheidsbeschrijving), waarvan portret de samenvoeging is (én uitzicht én innerlijkheid van iets weergeven) (wat O. Willmann ‘karakteristiek’ heet).

Opm. -- Fontanier voegt daaraan toe een zevende type, nl. chronografie (tijdsbeschrijving).

Kort en omstandig beschrijven.

Men kan een gegeven op twee wijzen weergeven.

a. Op korte wijze. - Een ‘hupografè’, schets of karakteristiek, geeft de wezenlijke hoofdtekken weer,-- op minimaal - essentiële wijze. Zo b. v. Platon, *Politeia* 504d (ook 548d; Wetten 737d), waar hij de gerechtigheid de ziel eigen kort ‘schetst’. Zoals A.R. Henderickx, *De rechtvaardigheid in De staat van Platon*, in: *Tijdschr.v.Fil.* 6 (1944): 1/2, 82, zegt: de schets is meer dan een definitie, maar minder dan een verhandeling. Het is een ‘trace’, ‘profiel; verkort.

b. Omstandig. - Zo b.v. wanneer L. Mumford, *Technics and Civilization*, New York, 1934, of Jer. Rifkin/T. Howard, *Entropy (A New World View)*, N.Y.,1980, over de Middeneeuwse leefwereld spreken:

a. natuurlandschap (overheersende trek: “wouden waarin mensen”) en

b. cultuurlandschap (hout werd als brandstof, als werktuig en materiaal,-- voor alles gebruikt), - alles is bos en hout,-- breedvoerig uitgewerkt.

Steekproef 33.-- Beschrijvingsleer 3 (modellen). (167/168)

Wij staan nu stil bij enkele typische modellen. Wij beginnen met de ‘schilderende’ beschrijving. Eerst een poëtische vorm ervan.

Bertolt Brecht (1898/1956; theaterschrijver) liet ons het volgende na.

“*Die Maske des Bösen.*-- An meiner Wand hängt ein japanisches Holzwerk, / Maske eines bösen Demons bemalt mit Goldlack. / Mitfühlend sehe ich / die geschwollenen Stirnadern, andeutend, / wie anstrengend es ist, böse zu sein”.

Vertaald bij benadering: “Het masker van het boze.-- Aan mijn muur hangt een Japans houten beeld, / Masker van een boze demon, beschilderd met goudlak. / Meevoelend zie ik / de gezwollen aders van het voorhoofd, het teken ervan / hoeveel inspanning het vergt boos te zijn”.

Opm.-- Het is een beschrijvend gedicht. Met enkele trekjes “ziet men het houten masker voor de geest komen”. In het Frans ‘tableau’, in het Nederlands best ‘schildering’. -- ook nog: “schilderende hypotypose”. ‘Hupotuposis’ is schets, karakterisering, profilering.

Volgens C. Ginzburg, *Ekphrasis and Quotation* in: T.v.Fil. 50 (1980:1 (mrt), 11, “is het doel van de ekfrasis de beschrijving, ‘enargeia’, lat.: evidentia (ook: demonstratio, inlustratio) d.i. het als direct aanwezig tonen van een gegeven,-- met als effect ‘waarheid’ ”.

De term ‘enargeia’ (enargès) - in Homeros, *Ilias* 20:131 en *Odusseia* 16:161 - wordt gezegd van de tastbare aanwezigheid van een godheid. Men zou de term ‘enargès’ zelfs soms kunnen vertalen door ‘blakend’, -- zo klaarblijkelijk is wat ‘enargès’ is.

M.a.w.: wat niet direct waarneembaar is, wordt d.m.v. de ‘schildering’ dermate onder de ogen geschoven dat het bijna is alsof het direct waarneembaar aanwezig is. Zo ‘levendig’ is de weergave!

Opm.-- Eén vorm daarvan is het zich te midden van het gegeven situeren. Denk aan de student die zegt, lang voor zijn examen: “Ik zie mij al gelukt”. Of nog: “Ik zie mij dat al beleven!” (zegt de volksmens die die schildering goed hanteren kan).

Beroemd is de schildering van Martin Luther King (1929/1968; Nobelprijswinnaar voor de vrede 1964): “I have a dream” (waarbij hij zijn droom zo levendig voordraagt dat het de indruk wekt dat de rassengelijkheid en de vrede er al is).

Opm.-- Nicolas Boileau-Déspreaux (kortweg Boileau (1636/1711) geeft de tijd der Vadsige koningen (de laatste Merovingers, t/m 752) weer in volgend versje:

“Quatre bœufs attelé, d’un pas tranquille et lent, promenaient dans Paris le monarque indolent”. (Vertaald: “Vier ossen in een span - met trage pas - voerden in Parijs de vadsige alleenheerser rond).

Opm.-- Bekijk de methode: twee deelindrukken die gezamenlijk een totaalindruk wekken! De os is een traag dier, vergeleken met de driftigheid van het paard. De monark is ook traag: beide elementen passen in mekaar! Men voelt het vertragen! Een heel politiek tijdvak wordt in dat vers gekarakteriseerd.

De parallel.

Cfr E.R. 89 (157).-- De ‘sunkrisis’ of vergelijking is, bij de Archaïsche Grieken, overbekend. A. Rivier, *études de littérature grecque*, Genève, Droz, 1975, 115s., 348ss., b.v. wijst erop.

De vergelijking - niet te verwarren met ‘gelijkstelling’ - is “un agent de connaissance” (een kenfactor).

Appl. model.-- Wij bijven in de sfeer van de boze demonen;- Euagrios van Ibora (Pontos) (345/399; kerkvader - Platonicus), *Verhandeling over het bidden*, 50, zegt wat volgt.-

“Wat hebben de demonen voor wanneer zij in ons onverzadigbare eetlust, seksbegeerten, bezitsdrang, woedeaanvallen, wraakgevoelens en andere passionele toestanden veroorzaken? Hun bedoeling is: onze geest dermate te belasten dat hij niet tot het gewenste bidden geschikt is. Immers de passies - eigen aan het geestloze gedeelte van onze natuur - zodra zij overheersend worden, laten onze geest niet toe zich te ontplooien zoals het hoort en zich tot Gods Heelalwijsheid (opm.: Jezus als Tweede Persoon van de Drie-eenheid) te richten”.

Opm.-- Vergelijken wij met de tekst van B.Brecht: de inspanning van het boze leven valt Brecht op, via het Japanse kunstwerk; bij Euagrios is het meer het lustleven, het zich libertijns uitleven, dat opvalt.

Beide beschrijvingen vullen elkander aan. De ene belicht de andere en vervolledigt het beeld dat wij ons kunnen vormen van “al wat boos is”. Men kan ook zeggen dat samen beide teksten deelindrukken (deelwaarnemingen) zijn die convergeren tot een totaalindruk (totaalwaarneming).

Doen wij zoals de overbegaafden: lezen wij en herlezen wij beide beschrijvingen zonder zenuwachtigheid, kalm, - goed en ontspannen gezeten,-- aandachtig de beide teksten eerst bekijkend als gehelen (totaalindruk),-- ons verliezend in beide teksten (de wereld rondom ons vergetend),-- traag overlopend. Het boze - al wat boos is - zal ons voor de geest komen.

Steekproef 34.-- Beschrijvingsleer 4 (modellen). (169/176)

Weerom staan wij stil bij het beschrijven zelf.-- Nikolaj Gogolj (1809/1852; Russisch romanschrijver) is bekend om een zeldzame tweeledigheid. Enerzijds vermoedt men voortdurend een ideale werkelijkheid ontleend aan zijn Orthodox geloof en de Oosters - Griekse kerkvaders. Anderzijds is zijn weergave van de mensen en de dingen er een van verloederde werkelijkheden allerhande. Enerzijds Gods hoge lichtende ideeën; anderzijds, de lachwekkend - tragische karikaturen van die hoge ideeën. - Daarvandaan het “wenende lachen” van Gogolj, zoals een kenner, Leo Kobbilinski-Ellis, het zegt, dat is karakteristiek voor het ‘realisme’ van Gogolj.

Naturalisme.

Idealisering, zoals o.m. die van Gogolj’s Orthodox geloof, is voor de naturalist “vlucht uit de barre werkelijkheid”. Eén van de vormen van verloederde literatuur is het miserabilisme (Duits: Elendmalerei, ellendeschildering). Men staat dermate stil bij de zondig-mislukte zijde van het leven en ons cultuurlandschap dat men erin verzuipt.

Een andere vorm is recenter: de cynische literatuur die nog een stap verder gaat dan de naturalistische van de XIX-de eeuw. Denkers als de drie “kritische Materialisten” (zoals Paul Ricoeur ze bestempelt), K. Marx (economisch-sociale verloedering), Fr. Nietzsche (cultuurverloedering), S. Freud (dieptepsychologische verloedering), hebben, met hun eigentijds naturalisme, het huidige cynisme dat alle hogere ideeën, idealen en waarden ‘afbouwt’ (deconstructie), een weg gebaad.

Opm.-- Weerom:

a. als begripsinhoud is naturalisme, miserabilisme, cynisme een stuk werkelijkheid;
b. als omvang is dat stuk werkelijkheid beperkt. Wie zich enkel zou houden aan het mens- en wereldbeeld der verloedering, zou een zeer eenzijdig beeld van de totale werkelijkheid opdoen.

Men ziet het: de vraag is altijd weer: hoe werkelijk is de verloedering? Hoe is zij juist werkelijk?

Model. Frech (Frankfurt am Main) 7, 51.-- Wij lezen gewoon.-- “Marcia, het meisje van de nacht.-- Zij heeft iets van de katten. Duister en vol geheimenissen ... Zoals vele katten wordt ook Marcia pas ‘s nachts actief. De uren na het invallen van de duisternis zijn het element waarin zij zich pas thuis voelt.

“Reeds als tiener - zo valt het haar, nu zij 21 is, nog steeds te binnen - was ik iemand die echt in de nacht onderdook”. -- Het is dus niet sedert zij als barmeisje in een bar - in een “Exclusive Club” in Londen - leeft, dat de nacht haar element is.

“Dit, tot grote smart van mijn moeder vooral die van zorgen verging totdat ik, als middernacht voorbij was, weerom bovendreef. Wat mij iedere keer beterschap deed beloven.

Doch de lichtzee die de grootstad is, trok mij - ‘magnetisch’ zegt Marcia - telkens weer aan en hield mij in haar greep. Waar de lichtreclames der amusementsbedrijven - der clubs en bars en discotheken - de nacht in een dag omtoverden, daar was voor mij “het ware leven”. Ik kon gewoon, niet eens meer rustig thuis zitten zodra het tot mij doordrong dat ‘daarbuiten’ gelachen, gedronken, geleefd, aan erotiek gedaan werd.

Tussen zonsopgang en zonsondergang bepalen arbeid, koortsige jacht, stress, streven naar carrière en succes, broodwinning en geld het verloop van de tijd.-- Maar... dan plots sluiten de burelen en de business. En gaan de deuren van de lokalen en amuseergelegenheden open.

Maar misschien is de hoofdreden van mijn onderduiken in de nacht daarin gelegen dat ik in een armoedig, zielig-lelijk stadsgedeelte van Londen opgevoed ben. Waar - eerlijk gezegd - het leven overdag geen mooie aanblik bood.

Komt daarbij nog dat mijn ouders - na ruzie - uiteengegaan zijn en er van - wat men noemt - “harmonisch gezinsleven” geen sprake was”. -

Opm.-- 1. Platonisch gezien is deze ellendebeschrijving glashelder: ook in Platon’s psychologie staat de nacht centraal. De nachtdroom met zijn gewetenloze inslag, - de misdaad, het machtsmisbruik van de tiran e.d. ontstaan in het driftenleven der nachtdromen, daar zijn geen remmingen die in wakkere toestand wel gelden; het nachtelijke fuiven - zo op Sicilië - van de sociale bovenlaag (la dolce vita).

2. De ‘enargeia’, evidentia, werkt in de tekst: steller ervan situeert u te midden van het nachtelijke Londen der amusementsbedrijven en wel in de persoon van één der leden ervan.

3. De parallel werkt: zoals de katten nachtelijke wezens zijn, zo de ‘roofdierlijke’ Marcia!

4. De parallel verstaan als tegenstelling is ook aanwezig: de ‘glitter’ (het kunst- en vliegwerk) van de nachtbedrijven staat in schrille tegenstelling tot de donkere ellende der armoedige buitenwijken die Marcia achter zich gelaten heeft.

Fantastiek -

Wij staan nu stil bij een andere sfeer die ook voor beschrijving vatbaar is, nl. de fantastische literatuur.

Bibl. st. Fr. Rottensteiner, *The Fantasy Book (An Illustrated History from Dracula to Tolkien)*, New York, 1978,-- waarin wij bijzonder de aandacht trekken op *The Demonic Vision of H.P. Lovecraft* (o.c., 74/77);

U.Carl, Hrsg. *Geister, Gespenster und Vampire (Die unheimlichsten Grusel- und Spukgeschichten der Weltliteratur)*, München, Blanvalet, 1978 (de grote schrijver van griezelverhalen). Tot daar een steekproefje uit een massa teksten.

Als specimina kunnen wij b.v. aanduiden Bram Stoker (1837/1912), *Dracula* (1897);

Guy Endore (1900/1970), *The Werewolf of Paris* 1933. Deze twee lijken ons van het meest karakteristiek en daarenboven goed geschreven. Wat ook zo is, is W. McGivern, *Night of the Juggler* (1975).

Ook: Angela Carter, *In gezelschap van wolven*, Amsterdam, Contact, 1985 (met natuurlijk sterk Sadianse inslag), dat kleinschaliger verhalen - griezelverhalen uiteraard - geeft.

Een bijzonder griezelige sfeer is te vinden in de mythe van Cthulhu, die o.m. door Lovecraft als achtergrond van de teksten verwerkt werd. Daarvoor is het best bekend te zijn met *H.P. Lovecraft e.a., Necronomicon*, Paris, Belfond, 1979 (een bijzonder verbijsterend boek dat zo' n achttien bladzijden bevat van een Arabische tekst uit de jaren 730,-- met inleidingen en beschouwingen).

Zie ook Fr. Rottenheimer, *The Fantasy Book*, 80/81 (The Cthulhu Mythos). Lovecraft's 'mythe' - een echte mythe overigens - handelt over woest-gewetenloze wezens uit een oertijd die wel van onze aarde verdreven zijn maar telkens weer dreigen terug te keren (een soort eschatologie of eindtijdleer).

Het wonderlijke en het bevreemdende.

Christine Brooke-Rose, *A Rhetoric of the Unreal (Studies in Narrative and Structure, Especially of the Fantastic)*, Cambridge, 1983, stelt, inzake fantastiek, met Tzvetan Todorov (E.R. 143), voorop dat het fantastische ("the unreal") twee hoofdtypen vertoont, nl. het griezelige (the uncanny) en het wonderlijke (the marvellous).

Dit, terwijl in "science fiction" het dagdagelijks-werkelijke met het fantastische ineen vloeit.

Terloops: het boek heeft het over b.v. *Tolkien, Lord of the Rings*,-- Vonnegut/McElroy (science-fictionverhalen),-- de Franse "Nouveau Roman"(Robbe

Grillet, N. Sarraute),-- de recentere ‘Metafictie’.-- allemaal verhalend proza.

Opm.-- Hier kan verwezen worden naar Ernst Jünger (1895/1998), o.m. *Der Arbeiter* (1931), waarin het zgn. magisch realisme tot uiting komt, en naar Frederik Van Eeden (1860/1932), o.m. *De kleine Johannes* (1885 (1), 1905/1906 (II/III)), waarin het wonderlijke - o.m. in, de kinderwereld - aan bod komt. Kinderen, immers, vooral voor het twaalfde jaar, leven nogal eens in de wereld der natuurgeestjes en dergelijke.

Model.-- Stevens W. Mosher, *Journey to the Forbidden China*, New York, London, 1985 (o.m. 42ff.).

Opm.-- De traditionele retoriek kent als gemeenplaats “locus amoenus”, lustverblijf (iets in de aard van ‘paradeisos’ (lusthof met planten en dierenpark), ‘paradijs’, o.m. van Xenofon van Athene (-427/-355; Socratieker)).

Steller komt in Zuid-China (Kwangsi-provincie, ten Westen van Kanton) aan. Hij beschrijft hoe wat eerst als een romantische idylle overkomt, in feite een exemplaar is van het Maoïstisch-Marxistisch systeem.

De nederzettingen waren hier meer uiteen liggend in dit sterk ingekerfd landschap en de wegen brachten ons zelden tot in hun nabijheid, maar op een plaats waar de weg een plotse bocht maakt, bespeurde ik een dorp. Ver beneden ons, gevat in de kromming van een bruisende stroom. Een kleine uithoek van de wereld, ver van de rest weggeborgen.

(...). Omsloten als het was, leek het dorp iets dat volkomen op zich bestaat,-- een magische, betoverde wereld van zo’n twintig stoer gebouwde, uit in de zon gedroogde bouwstenen (‘adoba’) bestaande woningen.

Wij bevonden ons op slechts twintig mijlen van Wuchow, maar wij hadden het gevoel alsof wij, in tijd en ruimte, ver verwijderd waren. Enkel de draden van het elektrisch net, die langs de rivier gespannen waren, getuigden van de eeuw waarin wij leven. De rest leek een venster dat op een ver verleden uitgaf.

Het geheel was één kleurenfeest. In het bleke blauw van de hemel nestelde zich een schitterend-witte cumuluswolk die traag aan het voorbijschuiven was. In zachte, blauwgroene drommen dreeven de bergen weg,-- de groep posters van de rivier voorbij, die zeegroen rond de tuinhellingen wond. Purper gesteelde suikerrietvelden samen met stralend - groene graanstalen vormden een dambord in wiens middenpunt een

reusachtig vierkant van rood en okergeel - het dorp - te zien was. Mensen met nootbruine gezichten en in het zwart gekleed bewogen zich daarin, -- traag en met het uitzicht van boerenfiguren in keramiek.

Het hele landschap was één pracht met een beeldindruk van diepe vrede. Hier was het de aangewezen plek om, al levend, de parabool van het menselijk bestaan - geboorte, verloving, bevalling, kinderopvoeding, oude dag, dood - te doorlopen: de geborgen sfeer van een klein dorp. Vanzelf kwam men onder de bekoring van deze blauwgroene eenzaamheid in oostelijk Kwangsi (...). -- Tot daar het idyllisch gedeelte.

Nu de ontzuivering. Wat overkwam als een meesterwerk van vorm, kompositie en kleur van op het standpunt waarvandaan ik het stond te bewonderen, zou ongetwijfeld een zeer verschillend uitzicht krijgen, eens dat ik het dorp zou intrekken. Deze zakelijke overweging bracht mij terug in de wereld van de nuchtere werkelijkheid, binnen dewelke dit dorp op "een dorp gelijk een ander" zou neerkomen.

En toch: gedurende een zekere tijdspanne had ik het dorp doorleefd als gedompeld in volkomen heldere rust,-- een eigenschap die - ofschoon ik beseftte dat zij een illusie was - mij toch bleef boeien. Een 'voorstelling' - het romantische begrip 'idylle' - had mij in verstrooiing gebracht.

Al dromend vluchten in een leven van landelijke eenvoud binnen een gesloten gemeenschap is een belangrijk deel van het fantasieleven van de huidige westerse wereld.

Jean-Jacques Rousseau, die in een Europa van boeren leefde (E.R. 152), veredelde "de wilden" terwijl hij aan het mijmeren was over de Hobbesiaans-barre werkelijkheid van het stamleven.

(Opm.: Thomas Hobbes (1588/1679; Engels Verlicht-Rationalist, bekend om zijn Leviathan (1651), een beeld van de politiestaat).

De Westerse mens die het drukkend fornuis van de eeuw der elektronica beleeft, ziet het boerenleven 'romantisch' -- althans van op afstand, waarbij hij het feit vergeet of onderdrukt dat de zgn. natuurmens dikwijls in armoede gekneld zit, door arbeid opgejaagd wordt, door ziekte ondermijnd geraakt. (...).

De schijn van afgezonderdheid van dit dorp was bedrog, een list van zijn ligging. Eenheden van het Rode Leger hadden, gedurende de laatste dagen van de burgeroorlog, de streek doorkruist (...). Jonge kaderleden waren gekomen, in de vroege vijftigerjaren, om de rijken

aan te houden en de armen te collectiviseren. Rode Wachten waren, in de late zestigerjaren (*opm.*: de ‘cultuurrevolutie’), tot hier geraakt om de beelden der godheden en de gedenkplaten der voorouders te vernielen.

Dit gehucht was een ‘productieteam’, onderdeel van een ‘productiebrigade’, die op haar beurt een onderdeel van een ‘commune’ was. Want ook hier volgt de ‘productie’ van maïs en suikerriet “het centrale plan”. Hoe ongerept en afgezonderd deze nederzetting ook leek, zij was - onmiskenbaar - de verst reikende greep van de leiband der macht in de handen van Peking (Beijing)”.

Model.-- Het bizarre.-- De term ‘bizar’ - afkomstig van het Spaanse ‘bizarro’ (grootmoedig) - is moeilijk te vertalen: **a.** grillig-fantastisch, **b.** onguur, bevreemdend. Liefst de twee betekenissen ineen.

De term wordt van langs om meer toepasselijk op een zekere literatuur.-- Eén van de werken die het eerst, in het Moderne of zelfs Postmoderne Europa, het bizarre vertolkt heeft, is *Révéroni Saint-Cyr, Pauliska ou la Perversité moderne (Memoires d’ une Polonaise)*, Paris, Desjanquères, 1991. Het werk dateert van 1798. Het zijn de gedenkenissen van een Poolse vrouw van adel die o.m. voor de Russische invallers op de vlucht slaat en van het ene land in het andere dwaalt. Waarbij zij het slachtoffer wordt van “een bizarre reeks lotgevallen”.

a. Valt daarbij op de tweeledigheid “sentimentalisme/ cynisme”. Maar dan een cynisme dat waanzin behelst. Een waanzin die vastzit aan (wat geheten wordt) “de sekten van de Illuminaten” en van hun aanhangers van allerlei pluimage, die als “gevaarlijke gekken” afgeschilderd worden. Deze fanaten van “de machine” staan onderling in verbinding over heel Europa, leden als zij zijn van een geheim genootschap, universeel vertakt maar ongrijpbaar.

b. Valt daarbij ook op dat “de naïeve en gelukkige onschuld” een bijzonder aantrekkingspunt vormt voor “de absurde systemen”, de Illuminaten eigen. Vooral de onschuldige kinderen en vrouwen zijn het mikpunt.

c. Vooral valt op dat twee kentrekken de absurde systemen kenmerken:

a./ een instellingenanalyse of maatschappijkritiek die “bij bijna alle volkeren de grondslagen van de moraal en de samenleving ondermijnen” in een subversie;

b./ een groepsdynamica die als een pletrol al wat afwijkt van het ideaal - het systeem - der Illuminaten, verplettert.

d. Staat ook centraal de wetenschappenkritiek: baron von Olnitz die een overtuigend Materialist, stijl XVIII eeuw, is, belichaamt de perverse vorm van wetenschappelijk experimentalisme: hij doet aan “human engineering” (manipuleren van mensen).

D.m.v. allerlei bizarre, werktuigen en technieken - o.m. de machine die de levenskracht - le fluïde - van mooie vrouwen opvangt en opstapelt, alsook van kinderen - wil hij seksuele genietingen veroorzaken, ja, een eeuwige jeugd stichten. Dit alles op de achtergrond van een duister occultisme.

Een uittreksel: de bizarre systeembouwer von Olnitz.

O.c., 125.-- Die von Olnitz een groot magnetiseur, te midden van al zijn hersenspinsels, vertoont een stevig en volhoudend karakter. Hij kwelt en foltert de onschuld: het berekenen van de verschillende graden of overgangen van de ene pijniging na de andere in die onschuld maakt hem ‘gelukkig’.

Toch zou men hem ten onrechte een gemene schurk heten, hij kwelt om te bestuderen,-- om o.g.v. experimenteren de waarheidsgraad van “zijn systeem” te toetsen.

De man beschikt over een fanatieke onverschrokkenheid die verontwaardiging wekt. Toch is die onverschrokkenheid meer die van een afgedwaalde dan die van een verdorvene.

Dit is dermate waar dat hij zichzelf wijsmaakt dat zijn slachtoffers - o.m. Pauliska - mettertijd hem dankbaar zullen zijn om die kwellingen. Ook tracht hij zijn slachtoffers die overtuiging bij te brengen.

Kijk: als iemand die zichzelf kan beheersen, is hij te midden van zijn uitpattingen ertoe in staat er paal en perk aan te stellen zoals hij dat wil en wanneer hij dat wil.

Weliswaar dient het lichaam van “zijn mooie Pauliska” - zijn ogen verslinden haar vrouwelijke tover - ertoe de eindeloze reeks die de roes van zijn meest lichtgeraakte vlagen verwekt, te doorleven. Toch verwerpt hij plots ieder schuchter begin van wellust die enkel hemzelf als enkeling zou verraden, en verwacht hij er zich aan dat degene die hij inwijdt, zijn genietingen deelt vooral eer er zichzelf aan over te leveren. Ja, zijn genotspiek stelt hij uit tot op het ogenblik dat voor het slachtoffer het uur van de begeerte aanbreekt.

Von Olnitz is alleszins een mengsel van bizar gedrag en wreedheid. Toch is hij slechts wreedaardig doordat hij bizar is. En bizar is hij doordat de adepten van de geleerde vereniging zijn denkvermogen in verwarring hebben gebracht (...).

Er is geen enkel detail in al wat hij verricht, in al wat hij zegt, dat niet kadert met het stel originele kentrekken van “homme à système” (systeembouwer) : hij zou liever de wereld en zichzelf opofferen dan één van zijn praktijken of één stelregel van zijn hersenspinsel te laten varen.

Tot daar een beschrijving - een ethopee (innerlijkheidsweergave) - die doet denken aan een huidig type van ontwikkelden die cynisme aan bizarheid koppelen: hun aantal neemt toe. In 1798 had steller van Pauliska daarvan een soort voorgevoel.

Opm.-- De vraag rijst of ... de term ‘Illuminaten’ zoals hij in het boek gebruikt wordt, soms uitstaans heeft met de Illuminati germaniae, de Illuminaten van Beieren, gesticht door Adam Weishaupt (1748/1830; prof aan de universiteit van Ingolstadt).

Men vertelt er van alles over: o.m. dat zij Anarchisten waren (voorlopers van Bakoenin en Kropotkin b.v.), maar van typisch Duits-Germaanse allure.

Men vertelt ook dat zij b.v. nog heden de platenmaatschappijen die de pop music uitgeven, gedeeltelijk beheersen. Cfr P. Mariel, dir., *Dictionnaire des sociétés secrètes en occident*, Paris, 1971, 260 (*Illuminés de Bavière*); 318 (*Les Illuminés de Bavière*);

H. Masson, *Dictionnaire initiatique*, Paris, 1970, 244 (*Illuminés de Bavière*), waar beweerd wordt dat de orde gesticht werd op 01.05.1776 en op vorstelijk bevel opgeheven in 1785.

Of dit samenvalt met de Illuminaten zoals beschreven in Pauliska, is onbeslisbaar, voorlopig. Wellicht vormen zij een soort achtergrondinformatie.

Opm.-- Zoals opgemerkt loopt het werk parallel met de werken van le marquis de Sade (1740/1814).

E. De Smet, *De Sade: dood of levend?*, in ‘Streven 1991: dec.’, 230/238, zegt dat de Sade zelf wel aan ‘algolagnie’ leed, “een neurose die wellust aan wreedheid paart”, maar strikt genomen geen ‘sadist’ was (wat ook van hem gezegd wordt). De bizarre buitenissigheden van de Sade zijn louter ‘fantastiek’, ingebeelde dingen. ‘Fantasmen’! Deze Libertijn vertoont een typisch Moderne structuur: hij is schaamteloos pornograaf maar dit op een wijze typisch voor de Verlichte intellectueel (Materialistisch van strekking).

Wat wij op onze dagen nog steeds zien, -- steeds meer. Met Platon zeggen wij: zo een literatuur is wel deskundig, maar getuigt zij van geweten?

Steekproef 35.-- Beschrijvingsleer 5 (fictie / fictioneel) (177/179)

De fantastiek confronteerde ons met een hoofdprobleem - vooral eigen aan vele huidige teksten - nl. het juiste inschatten van fictie en al wat ‘fictief’ of ‘fictioneel’ heet.

Opm.-- Van Dale, *Groot woordenboek der Nederlandse taal*, Utr./Antw., 1989-11, 765v., zegt: fictie is een niet op ‘werkelijkheid’ (versta: buiten de geest bestaande werkelijkheid of, nog beter, buiten de fictie zelf bestaande werkelijkheid) gesteunde voorstelling (denkbeeld, begrip) of beschouwing (oordeel, redenering),-- b.v. als uitgangspunt voor een gedragslijn of voor verdere beschouwing.

‘Fictief’ wordt vertaald door ‘verdicht’ of ‘denkbeeldig’ (in de zin van “louter denkbeeldig”). Zo dat wat men ‘verdichtsel’ heet, eigenlijk ‘fictie’ is, nl. louter verzonnen gegeven. Zo b.v. “een verzonnen verhaal is een verdichtsel.”. Daarmee is de weg vrij voor een literatologische stellingname.

Bibl. st.: G. u. I. Schweikle, Hrsg., *Metzler Literaturlexikon*, Stuttgart, 1984, 150 (Fiktion).

Vooreerst een opmerking: de Angelsaksische landen heten ‘fiction’ verhalende teksten met verzonnen inhoud (zo b.v. “science fiction”).

A -- Algemeen

Is ‘verdichtsel’ of ‘fictie’ alwat als gegeven noch met ‘waarheid’ (d.i. wat buiten dat verdichtsel bestaat) noch met ‘waarschijnlijkheid’ (d.i. wat wellicht buiten dat verzonnene bestaat) uitstaans heeft en dus voor toetsing principieel (tenzij toevallig) niet in aanmerking komt.

Opm.-- Daardoor verschilt verdichtsel van “(wetenschappelijke) hypothese of vooropstelling” die uiteraard (= principieel) voor toetsing in aanmerking komt (om de nominale (= ongetoetste) definitie of beschrijving te vervangen door de reële of zakelijke getoetste) definitie of beschrijving, dankzij veri- of falsificatie).

B.-- Literatologisch.

Hier gaat het over teksten.--

B.i.-- Geveinsde verdichtfels.

Er zijn verzonnen dingen die wezenlijk voor toetsing in aanmerking komen. Zo wie iemand beliegt die op de objectieve waarheid recht heeft, veinst en bedriegt. Zo iemand verwoordt alsof het toetsbaar was.

B.ii. -- Fictionele teksten

Deze veinzen niet: zij maken niet op toetsbaarheid aanspraak:

- a. zij doen alsof het verzonnene ‘werkelijk’ was,
- b. maar zonder ook maar ergens toetsbaarheid te behelzen.

Wij keren nu, even terug, op wat hoger gezegd werd: E.R. 112 (Hamburger's indeling in 'fictioneel' (mimetisch) en 'lyrisch' (haar begrip 'Fiktio'n' loopt ineen met het Angelsaksische 'fiction'); 116 (het onderscheid tussen kunst (letteren) en wetenschap).

Na wat wij zo-even zegden, is het veel klaarder: loutere verdichtfels maken niet op uitwendige, buiten het verdichtfel, zelf situeerbare gegevens afgestemde toetsing aanspraak.

Appl. model.-- Een wetenschappelijke protocoluitspraak - b.v. in een laboratorium waar men een feit én vaststelt én noteert (in notulen), een boek van geschiedschrijving, een essay over iets,-- zij verwijzen naar iets buiten de teksten zelf als basis, van toetsbaarheid.

Daartegenover: een roman, een liefdesgedicht (opm.: ook lyriek is fictie, wat Käte Hamburger ook zegge; tenzij het uit de context blijkt dat het anders is), een epos, een film,-- zij zijn, principieel verdichtfels (tenzij het uit de context anders blijkt),

Besluit.-- De context, of hij nu blijkt uit de stijl (een geschiedkundig werk is anders gestileerd dan een fictief verhaal, b.v. een sprookje, een fabel) ofwel uit de omgeving, is beslissend of althans mede beslissend.

Het verschil tussen logica en epistemologie (ontologie).

De traditionele denklee'r heeft het nooit over 'ware' of 'onware' gegevens (die veri- of falsificatie behelzen). Zij denkt enkel "indien/ dan" zinnen. Ook daar is men bezig met louter hypothetische zinsverbanden, met verdichtfels, met ficties (in de vorm van voor- en nazinnen).-- Anders de epistemologie: zij heeft het over toetsbare zinnen.

Appl. model.-- "Indien appels aan de boom, dan het vallen niet zo ver van de boom.

Welnu, een appel aan die boom. Dus het vallen ervan niet ver van die boom: Dit is een deductie (van alle naar juist een (of sommige)). Dat is gezien het logisch verband logisch geldig.

"Indien alle nietsen, dat niet ver van het niets. Welnu, hier één niets. Dus niet ver van het niets". Hoe gek, versta: verzinsel, verdichtfel, fictie, ook - logisch is de deductie even geldig. Natuurlijk niet epistemologisch, want de zinsinhouden zijn zinloos, ontoetsbaar.

Analogie.-- Rein fictionele literatuur of kunst situeert zich, net als de logica, in het louter verzonnene, met dit verschil dat logica zich interesseert voor geldige afleidingen, terwijl bellettrie zich voor verhaalstructuur of zo (denk aan lyrische uitingsfenomenen) interesseert.

Platon en de kunst (fictionele kunst).

“Dichters liegen”! Ja, indien men goed begrijpt.

a. Ofwel veinzen zij (schrijven alsof het werkelijk toetsbaar is wat zij neerpennen daar waar het niet het geval is).

b. Ofwel verzinnen zij zonder meer alsof het “ergens werkelijk was (nl. in hun verbeelding of liever inbeelding), maar zonder aanspraak op toetsbaarheid buiten het verzonnene zelf”.

Wat is nu Platon’s probleem? Het ethische van zo’n kunst. Hoezo? Doordat Platon niet kijkt naar het scheppen-in-vrijheid-inzake-verzinnen (de fameuze kunstenaarsvrijheden), maar naar het onthaal (de ‘receptie’; E.R. 34).

1. Men denke niet dat Platon niet het verschil kent tussen ‘veinzen’ en zuiver ‘verzinnen’.

2. Meer nog: hij waardeert verzinsels! Hij is vol lof over Homeros als ‘dichter’ (versta: verzinner, verdichter) en noemt hem ‘goddelijk’ (d.i. paranormaal begaafd).

Nog meer: Platon verzint zelf! In zijn Timaios, een kosmologie (heelalweergave), verzint hij een “eikos muthos” een verhaal dat enige waarschijnlijkheid vertoont, “een gissing die er rationeel uitziet”.

Zoals de aloude mythen dat doen, maar rationeler natuurlijk. De vormeloze massa gegevens waarover hij, in, zijn tijd, beschikte omtrent de structuur van het heelal, geeft hij zo een schijnbaar rationele vorm.

Welnu, denk nu niet dat Platon zo naïef is om;

a. alle delen van Homeros’ werken, ethisch gezien, ‘goed’ (“werkelijk goed”) te noemen (er zijn dingen in die b.v. voor een onrijpe lezer verkeerd inwerken),

b. alle delen van zijn kosmogonisch verhaaltje ernstig op te nemen (er is zeker wel ontoetsbare fictie in).

Besluit.-- Hetzij in naam van het geweten (Homeros) hetzij in naam van wetenschap: Platon spreekt in restrictieve zinnen over Homeros en zijn eigen mythe. Om redenen buiten het verzinsel.

Voor al onrijpe geesten wil Platon - in de context van de democratie in diepgaande crisis - waarschuwen voor het ethisch en rationeel risico dat men loopt indien men “loutere fictie” niet goed onderscheidt van “toetsbare fictie”. Toetsbaar hetzij aan de gewetenseisen die eigen zijn aan het feitelijke leven, hetzij aan de rationele eisen van de feitelijke wetenschap.

Opm. -- Cfr. ter precisering: D. Iser, Hrsg., *Funktionen des Fiktiven*, München, Fink, 1983 (de nieuwe definitie van ‘fictie’). Alsook vele andere werken en artikels.

Steekproef 36.-- Beschrijvingsleer 6 (landschapsweergave) (180/183)

Na hiervoor eerder de benaderingswijzen te hebben omschreven in enkele van haar modaliteiten, keren wij ons nu eerder naar het benaderde, het object.-- Eerste duidelijk aflijnbaar gegeven : het landschap. Hetzij natuurlandschap, hetzij cultuurlandschap.

a. Topografie

Let op: 'topografie' heeft meer dan één betekenis (streekaardrijkskundig, taalkundig (streeктаalkundig)). Hier is het woord gebruikt in de traditioneel-retorische zin.

Opm.: Verwar ook niet met het wiskundig begrip 'topologie', (hetzij leer omtrent de samenhangende verzamelingen (denk aan een klomp klei die men vervormt) hetzij zelfs, in uitgebreide zin, verzamelingenleer).

Terloops: in de retoriek der landschapsbeschrijving betekent 'topos' (cfr. E.R. 135) niet enkel 'gemeenplaats', maar ook 'landschap' (plaats waar men woont).

b. Locus amoenus. Cfr. E.R. 172.-- Letterlijk: "liefelijke woonruimte". Inzonderheid de herdersliteratuur en de idylle kennen deze gemeenplaats. Dit van in de Oudheid.

Denken wij aan Theokritos van Syrakuse (-315/-250) en P. Virgilius Maro (-70/-19; Bucolica). Wij hoefden b.v. niet op de Romantiek (einde XVIII-de e.) te wachten om het landschap te ontdekken.

Model.-- Bibl. st.: Mariette Haugen, *Oerwoud, Bantoe en ...een vrouw (Omzwervingen in Kongo's wildernissen)*, Leuven, 1961, 17/20.

De wildernis, gewoonlijk 'broesse' geheten. "Het is een groots, een machtig woord omdat het de hele wildheid in zich bevat. Het is het "amu ditu, amu mpata, amu mayi" van de zwarte. "Niets dan oerwoud, niets dan savanne, niets dan water". Ziedaar de samenvatting in Negro-Afrikaanse taal,-- van ter plaatse! Schrijfster volgt die indeling. Wij staan er even bij stil.

Amu ditu.-- Het is het oerwoud dat zich eindeloos ver uitstrekt, stil, geheimzinnig, ondoordringbaar en aangrijpend door zijn woestheid. Het baadt in de afgrijselijke verrotting die de bomen, de klimplanten, de wilde gewassen en de eeuwen in een onveranderlijk ritme hebben neergeslagen.

In de humus wemelt een afzichtelijk leven. Lijkkleurige wormen, in krul gezette en giftige rupsen, walging opwekkende duizendpoten, slijmerige slakken en larven, grijze teken, vraatzuchtige piraatmieren, stinkende scarabeeën, stekende insecten, mestkevers, het hele insectenrijk dat in de te warme humus (...) is ontloken.

Humus die ruikt naar de eeuwen, naar schimmel, bederf en moer. Doch waaruit het rijke sap spruit dat in de gewassen opborrelt,-- dat de bomen een steeds vernieuwde aanloop laat nemen naar een hoekje indigohemel, naar de lucht, de hemel, de vrijheid. Aan de stammen en takken hebben de lianen en andere klimplanten zich vastgezoegen (....).

De kwetterende weervogels lieten er de palmpit vallen; de taterende papegaaien zaaiden er de wilde noot en de kirrende bosduiven de bessenzaadjes. Dit alles schoot wortel in de vochtige aarde,-- ontsproot, versmacht te langzaam de bedektbloeienden, de grassen en de mossen onder het struikgewas, -- daar waar noch lucht noch zonneschijn doordringen.

De knagende termieten hebben de woudreuzen aan hun steunvlak zelf ondermijnd; de wormen hebben de scheuten en uitlopers afgeknaagd. In de rimpels van de schors hebben de zwammen geleefd ten koste van de bomen, hun levenssap wegvretend. Eens dat het merg helemaal verdroogd was, heeft de tornado in hun kruin blazend ze ontworteld en neergeworpen, meteen hele woudpanden in hun val meesleurend, verpletterend.

Doch daardoor stierf het woud niet: het woud is eeuwig. In de tronken der limba's en der palissanders ontstond nieuw leven (...)-- Amu ditu!

Amu mpata.

De broesse is ook de savanne. Geen lachende prairie, llano of pampa. Nee: een zee van gras dat in de te schrale, verzengde aarde wegwijnt of afzonderlijk, of in pakken metershoog opschiet.

De savanne is enkel met gele termietenheuvels bezaaid of met kleine, paddestoelvormige gedrochten 'matua' geheten, eveneens door termieten gebouwd.

Geen boom om tot schuilplaats te dienen. Alleen enkele gummistruiken met hun hoewel wrange toch levende vruchten.

Geen water om de verdorde aarde te drinken.-- Niet het rijk van de mens. Wel dat van de tambwe, de leeuw, die er, bij valavond jaagt,-- van ngulungu, de antilooop, die als de koe steeds voor zich uit staart (...),-- van kumbikumbi, de aasgier,-- van mubwabwa, de jakhals.

De savanne is het rijk van het vuur: in het droge seizoen komt het, ergens vanuit een onpeilbare verte, aangerend, loeiend - net een sneltrein die de nacht in rent - het gras en de struiken in een, oogwenk verslindend. Rest

nog slechts een woestenij van as, verwrongen skeletten en mateloze droefheid.--
Amu mpata!

Amu, mayi.

De brousse is, eindelijk, water. Niets dan water! -- Beekjes die in feite rivieren zijn. Rivieren die er als stromen uitzien. Stromen die meren gelijken. Meren die uitgestrekt zijn als zeeën. - Ook moerassen waarboven wolken muskieten op en neer dommelen, eindeloos en zonder ooit op te houden, -- met één treurig pizzicato dat aanzwelt, wegsmelt, weer aangroeit, immer opnieuw.

De brousse is de wildernis. Zo b.v. de “el Campo” der Argentijnen: al wat buiten de steden en de grote posten ligt.-- Amu ditu. Amu mpata, Amu mayi (,....)-- de wildernis. Zij is niet alleen voor mij. Zij is ook achter mij. Overal: rondom.

Opm.-- Men ziet het: de schrijfster heeft haar beschrijving, hoe literair ook, gestructureerd en wel volgens de spreekwoordelijke samenvatting der plaatselijke bevolking. Wat aan haar tekst een merkwaardige “lokale kleur” (= singularisering) geeft.

Opm.-- Herkent gij, in de beschrijving, gemeenplaatsen?

Chronografie.-- E.R. 166. - Fontanier kent een apart statuut (wezensvorm) toe aan de tijdsbeschrijving.

Dat is een zeer moeilijk punt, want de tijd als afzonderlijke werkelijkheid bestaat niet! Wel zijn er de veranderende werkelijkheden, Waaraan wij een abstract kader toekennen, ‘tijd’ geheten. Daarin situeren wij, als in een verzameling van ogenblikken en tijdstippen of tijdperken (de tijdsindelingen), ja, soms als in een systeem van structuur bevattende opeenvolgingen, al wat gebeurt “in de tijd”.

Toch heeft Fontanier ergens gelijk. Ten bewijze volgende aardrijkskundige beschrijving. Let op het verloop in de beschrijving zelf die een doorleving weergeeft.

Opm. -- Eigenlijk vertoeven wij daarmee reeds in de sfeer van het verhaal. Want een gebeuren - kinesis (Lat.: motus), proces - wordt weergegeven maar omspannen door een korte of lange tijdsspanne. Het is de tijdsspanne in het beschreven gebeuren die eigenlijk de chronografie sticht.

Model.-- Aurora Bertrana, *Fenua Tahiti (Vision de Polynésie)*, Neuchâtel/ Paris, 1943, 106s.-- Wij bevinden ons op Huhaine, een der eilanden.

Wij dringen diep in het oerwoud door (...). Tussen de hoge boomtakken

schemert iets door van de ongerepte blauwe kleur van de hemel. Het woud baadt in de stralen van een vuurzon. Hier is lucht te kort. De hitte is echt stikkend.

In de absolute stilte van deze natuur komen alle dingen sterker door en werken zij diepgaand op het gemoed in. Zo de kleinste geluiden, het gegons van duizenden insecten, het getsjilp van een vogel, het kraken van een tak.

Een nooit te ontwarren wirwar van takken, van boomstammen omklemt ons: wij zijn letterlijk de gevangenen van deze maagdelijk-wilde natuur. Wij maken halt. Onze ademhaling immers wordt gejaagd, de hartslag bonzend. Op de slag overvallen ons de muskieten, zuigen zich op armen en benen vast en in de blote nek. Een ogenblik later is onze, reeds door de zeelucht verschroeide huid bedekt met honderden zwarte vlekjes. Dan maar vechten, armen, benen heen en weer slingeren, sprongen maken, handig naar alle kanten te gelijk manoeuvreren.

Resultaat: over onze huid verspreid kleine insectenlijkjes en ons bloed dat het hunne geworden was, overal op onze huid open gespat.-- Ik, onthutst, afgemat, denken: “Wat voor een zinloos gespuis! Nooit hebben zij mensen gezien. Waardoor storten, zij zich dan op ons op juist dezelfde wijze als onze beschaafde medemensen?”

Opm.-- J.-P. Cuny, *L'aventure des plantes (51 histoires vraies et extraordinaires)*, Paris, 1987.-- “De planten verrassen ons door haar handigheid, haar vindingrijkheid en haar listen die heel en al die van de dieren zijn, om niet te zeggen die van de mensen”. (O.c., 6).

De kenners - de echte en niet-naïeve - delen de argeloze verering voor “de ongerepte natuur” - soms eigen aan de Groenen - volstrekt niet! -- Meteen blijkt dat de perspectief - duidingshoek - van Aurora Bertrana niet die is van Mariette Haugen, ofschoon zij o.m. inzake oerwoud dezelfde werkelijkheid beschrijft. Niet dat Haugen die perspectief niet zou kennen. Maar bij Haugen ligt de nadruk op een objectgetrouwe weergave. De context is ook anders.

Opm.-- Weerom: een parallel. Hetzelfde maar een tweede keer. Ga bij uzelf na hoe juist die tweede beschrijving de eerste aanvult, gebeurlijk verbetert. Zo leert gij, de bruikbaarheid van het vergelijken d.m.v. parallelle weergaven beter waarderen.

Opm.-- Ga ook na of gij ‘gemeenplaatsen’ aantreft. Want die zijn er zeker maar soms zeer verborgen.

Steekproef 37.-- Beschrijvingsleer 7 (uitzichtsweergave), (184/185)

‘Prosopon’, in het Antieke Grieks, betekent “gelaat, vooraanzicht, boeg (van een schip), masker, rol”. ‘Prosopopoiis’ betekent “verpersoonlijking, in een verhaal een persoon aan het woord laten”.

Men heeft er ‘prosopopee’ van gemaakt, uitzichtsweergave. Het antwoord op de vraag: “Hoe ziet iets eruit?”. Meteen: gedragsbeschrijving voor zover onder ‘gedrag’ het uitwendig-waarneembare zich voordoen en eruit zien verstaan wordt. Iets voor Behavioristen.

Model.-- Bibl. st.: Joepie 361 (15.02.1981), 24/26.-- The Stray Cats.

Ter inleiding: De gitarist (Brian Setzer), de drummer (Slim Jim) en de akoestisch-bassist (Lee Rocker) liepen ooit samen school. Br. Setzer richtte eerst The Tomcats op die in clubs van Long Island, N.V., in New-Wavestijl optraden.

In 1979 gaan zij over naar de traditionele Rock’ n’ Roll (Eddie Cochran, Gene Vincent, Elvis Presley). In 1980 veranderen zij de naam in The Stray Cats. Zij waagden het tot in Londen.

Hits: Teenage Haven,-- Runaway Boys (thema: de vlegeljaren in New York met sigarettenroken en pornoboekjeslezing),-- Rumbie in Brighton (thema: gevechten tussen Mods en Rockers).

Vetkuiven.-- De Stray Cats hebben iets van de dandy, die zeer veel waarde hecht aan het uiterlijk. Vanaf 1979 vertonen zij twee kentrekken: **a.** tatoeeringen (waarvan Lee slechts afkeer heeft) en **b.** vetkuiven.

Om hun beeldindruk of ‘imago’ te stichten gingen zij als volgt te werk. Jim : “Ik laat mijn vetkuiven in de Verenigde Staten maken, waar zij met Indische tinten geverfd worden. In Europa missen wij het goede smeermiddel voor het vetkuifhaar: ik moet wekelijks beschikken over een massa brillantine en een dosis supersterke hairspray. Eerst smeer op het haar. Dan water. Waarna hairspray.

Alle haren worden daarbij naar omhoog geborsteld en in een ‘vetkuif’ vastgelegd. Afgewerkt met nog eens hairspray.-- Maar het slapen en weer en wind halen onze superhoge vetkuiven neer”.

Gevolg: het vetkuifalgoritme moet een paar keer per dag herhaald worden.

Een raad: “De kortharige dragers van modkapsel onder onze ‘kids’ - zij bootsen reeds in groten getale de vetkuiven na - moeten, natuurlijk, eerst het haar laten groeien”.

Opm.-- De beschrijving van de vetkuif geschiedt door de weergave van de aanmaak ervan.

Model.-- Bibl. st.: B. Heimo, *Lolita (Une femme peut en cacher une autre)*, in: Genève Home Informations 566 (12.09.1985).

Pin-ups, fotomodellen en mannequin's kunnen door haar uitzicht zeer misleidend zijn.-- Heimo: "Voor Lolita Moreno is, sedert haar verkiezing tot Miss Zwitserland, de tijd zeer snel verlopen. Want, ondertussen, heeft zij bewezen dat "een miss" niet enkel mooie benen hebben kan, maar ook een kop boordevol plannen (...).

Haar egyptologie (opm.: studie van de Egyptische cultuur) en meteen haar universitaire studies zijn achter rug. Een loopbaan als fotomodel kon haar niet bevredigen. Daar tegenover beschikt onze gewezen "mooiste van Zwitserland" over ambities: zij lanceert zich in het zakenleven,-- in een firma van kleren, een promotieagentschap (showbizz, sport); zij is momenteel het boegbeeld - l' image de marque - van Telecinema (opm.: een tv - keten) (,....).

Te midden van jeans, T-shirts, is Lolita Morena nog even spontaan en eenvoudig als te voren. Wel legt zij de titel van schoonheidskoningin die haar faam gevestigd heeft, niet af. Zij beseft tegelijkertijd dat het etiket "Miss Zwitserland" nog zeer lang op haar zal gekleefd worden, "De mensen lopen met een cliché (E.RH, 135) in het hoofd rond: voor hen ben ik "Miss Zwitserland", dus kan ik onmogelijk met iets ernstigs bezig zijn". (...).

Lolita Moreno heeft, in feite, een heel stel bezigheden en wordt van de meest uiteenlopende kanten aangesproken.-- Toch straalt zij glimlach en goede luim uit. "Soms heb ik het er wel moeilijk mee. Veel nachtrust heb ik nodig.. Maar ... klagen? Dat moet men niet te veel doen. Mijn overtuiging is nu dat wij ergens over verborgen energieën beschikken : ik zou vroeger nooit gedacht hebben dat ik het allemaal zou volhouden (....).

Opm.-- De 'look' of beeldindruk, object bij uitstek van prosopopee, uitzichtsbeschrijving, is, blijkbaar, ook sociaal belangrijk. Niemand minder dan O. Willmann, *Abriss der Phil.*, 34, 153f., zegt dat "de karakteristiek" van iemand - hij bedoelt in feite het 'portret' (waarover straks), - behalve het directe uitzicht, ook de plaats in de maatschappij, omvat. Het verslag over Moreno bevestigt dit.

Misschien is dit ook de oorsprong van the love Story van Lolita Moreno, in,1991, met Lothar Mattheus, de Duitse voetbalster, waardoor zij ook met de hooligans uitstaans krijgt.

Steekproef 38.-- Beschrijvingsleer 8 (innerlijkheidsweergave). (186/187).

A. Rivier, *Etudes de littérature grecque*, Genève, Droz, 1975, 75, vernoemt de term 'ètho.poiia' (E.R. 89), ethopee. Hij heeft het o.m. over Euripides, de tragicus, en Pasifae, een mythische figuur (o.c., 43/61), alsook over "het demonische element bij Euripides" (o.c., 61/91), waarin hij over het gedrag, de psychologie van dat gedrag en de demonologie van datzelfde gedrag heeft. Wat neerkomt op het doorgronden van uitwendig-waarneembaar gedrag op zijn verborgen, innerlijke vooropstellingen. En dat is, inderdaad, ethopee, innerlijkheidsbeschrijving.

Terloops: 'èthos' betekent **a.** plaats waar men gewoonlijk verblijft 'verblijf; **b.** maar ook gedrag dat men gewoonlijk aan de dag legt, inborst, 'karakter' en 'temperament' -- in de retoriek, in de strikte zin, ook "indruk die een spreker maakt". -

Opm.-- Men verwarre niet met het eveneens Antiek - Griekse 'ethos' (een 'e', niet een 'è'), dat 'gebruik' betekent of ook 'gewoonte'.

Portret.-- De term 'portret' betekent én de weergave van het uitwendige (individuele en maatschappelijke) aspect van iets en de weergave van het verborgene en innerlijke aspect ervan. Wat in zijn taalgebruik O. Willmann, *Abriss der Philosophie*, 34, 153f., 'karakteristiek' van iets heet. "Iets (voorwerp, persoon) karakteriseren" - aldus Willmann - betekent:

- a.** het wezenlijke (het essentiële waardoor het van de rest onderscheidbaar is (wezensvorm)) weergeven,
- b.** met weglating van het onwezenlijke.

Opm.-- Men kan ook zeggen "iets typeren". -- Willmann: dat omvat:
a.1. uitzichtsbeschrijving, **a.2.** beschrijving van de maatschappelijke situering,
b. innerlijkheidsbeschrijving. Dit laatste is het 'noölogisch' aspect "Wat voor geest (ziel, temperament en karakter) verradt iemand?".

Opm.-- 'Nous' is 'geest' en 'noölogie' is het beschrijven van geest.

Opm.-- Dit is het eigen domein van de 'Geisteswissenschaft' (Dilthey: de begrijpende of comprehensieve methode die tot de ziel doordringt doorheen het uitwendig waarneembare).

Terloops: de Antieke lofrede, 'enkomion', beoefende het portret of karakterbeschrijving. -- Meer nog: reeds Theofrastos van Eresos (-372/--285; opvolger in het Lyceion, Lyceus, van Aristoteles) liet ons, zo luidt de traditie, in zijn 'Karakterbeschrijvingen' dertig portretten na.

Opm.-- Idealisering. -- Cfr. E.R. 169.-- In de Platonische (ja, de Paleopythagoreïsche) traditie zegt Aristoteles, *Poëtiëk*, 15, dat b.v. “goede schilders” het kenmerkende (het karakteristieke) van iets weergeven maar - bij alle getrouwheid aan het object zoals het op zich is - dat kenmerkende “schoner uitbeelden dan het in feite. is”.

Meer nog: volgens dezelfde Aristoteles behoort een schrijver die temperaments- en karaktergebreken weergeeft, zijn figuren toch veredeld weer te geven. De reden is duidelijk: hij was ervan overtuigd dat het rauwe beschrijven op de ziel van het publiek, voor zover het onrijp, onvolwassens is, nefast inwerkt,-- niet verheffend maar verloederend,-- niet anagogisch maar katagogisch.-- Dit is het tegenovergestelde van het huidige cynisme en aanverwanten.

Model.-- J.-Fr. de La Harpe (1739/1803) over *Fr. de Salignac de la Mothe Fénelon* (1651/1715; bisschop van Kamerijk, Cambrai; lid van de Academie Française) in zijn Loge de Fénelon. Wat een ‘enkomiastion’ is (E.R. 89).

Fénelon staat bekend als sociaalvoelend kerkvorst.-- “Zijn luim was steeds dezelfde, zijn beleefdheid gemeend en eenvoudig. In een gesprek was hij levendig en leerde men iets van hem.(...).

Zijn tafel was, gedurende de oorlog, toegankelijk voor alle officieren of zij nu Fransen of vreemdelingen waren. Zijn faam trok velen naar Kamerijk: te midden van zijn werk en de last van het episcopaat had hij nog tijd te over voor hen. Hij sliep eerder weinig. De voeding was uiterst karig.(...).

Ontspanning, verveling,-- zij waren hem onbekend: het enige dat hij kende inzake ontspanning was wandelen. En dan nog: wandelend beoefende hij zijn vrijgevigheid.

Hij stuurde erop aan om buitenmensen te ontmoeten en hij ging in gesprekken met hen op. Men zag hem b.v. met hen op het gras zitten. Wat aan de H. Lodewijk, Saint Louis, onder de eik van Vincennes deed denken. Zelfs ging hij ze in hun krotwoningen opzoeken, waar hij met genoegen aanvaardde al wat de gastvrijheid van eenvoudige lui hem bood.(...)”.

Opm.-- figuren.-. Wanneer men van iemand zegt: “Zij/hij was een figuur” dan betekent dit dat iets uitnemends kleeft aan de bedoelde. Met Eloge de Fénelon hebben wij een figuurbeschrijving. Cfr. A. u. W. Van Rinsum, *Lexikon Literarischer Gestalten*, Stuttgart, Kröner, 1988, geeft vele Duitse figuren weer.

Steekproef 39.-- Beschrijvingsleer 9 (parallel). (188/189)

Herneem even E.R. 168 (Parallel),-- 176 (R. Saint-Cyr / de Sade), 183 (Haugen / Bertrana).

De ‘sunkrisis’ comparatio, vergelijking, is tweesoortig :

- a. hetzelfde van meer dan één standpunt;
- b. van één standpunt meer dan één gegeven. Als er maar analogie - ‘deelidentiteit’ is.

Model.-- Et. Barilier, *Les petits camarades*, Paris, 1987.-- De tekst geeft een portret van Raymond Aron (1905/1983; Liberaal denker) en van Jean- Paul Sartre (1905/1980; Existentialist). Ofschoon Pro-Arongezind, toch hecht Barilier veel belang aan Sartre.

Achtergrond.-- De systechie “figuur (= voorgrond)/achtergrond” is onthullend.-- Beider achtergrond is in hoge mate identisch, Beiden zijn in hetzelfde jaar geboren. Elkander ontmoeten zij aan de école normale superieure (1924/1929). Beiden worden vrienden. Beiden zijn zeer vrijheidsgezind.

Twee figuren.-- Het wordt Wereldoorlog II (1939/1945).

1. Aron vertrekt naar Engeland en stelt zich, met vele Fransen, onder de leiding van generaal Charles de Gaulle (1890/1970). In Londen wordt hij hoofdredacteur van *La France libre*. Intellectueel zeer eerlijk als hij was, ziet hij zich, mettertijd, ertoe verplicht kritisch van de leider afstand te nemen: hij verwijt b.v. de Gaulle zijn aanspraak op de alleen vertegenwoordiging van “het wettige Frankrijk”.

2. 1946: definitieve breuk tussen Aron en Sartre.

a. Tot op zekere hoogte was Aron ‘links’ maar hij kon niet uitstaan dat wat zich ‘links’ noemde, in holle retoriek verviel.

b. Aron bekritiseerde niet zozeer de echte Communisten, die, overigens, stelselmatig iedere discussie met - wat zij minachtend heetten - ‘bourgeoisdenkers’ uit de weg gingen.

c. In het toenmalige Frankrijk waren zeer vele intellectuelen ‘progressisten’. Dezen klaagden genadeloos ieder schoonheidsvlekje op de Westerse liberale democratieën aan, -- “in naam van “la Gauche” (Links), “la Revolution”, “le Proletariat”.

Terwijl zij 1/ aan ‘grove’ politiek deden en 2/ met gesofistikeerde ‘argumenten’ de grofste misdaden van het gevestigde Communisme ofwel wegmoffelden ofwel goedpraatten. Ziedaar “de holle retoriek”.

d. Aron zag b.v. hoe zijn ‘vriend’ Sartre en de linkse Existentialist Maurice Merleau - Ponty (1908/1961) tot procommunistische intellectuelen evolueerden.

In 1955 verschijnt Aron's *L'opium des intellectuels*, waarin hij de voze retoriek der 'progressisten' hekelt met oerdegelijke argumenten. Dit werk is één van de merkwaardigste staaltjes van intelligentsiakritiek. Overigens: sedert de perestrojka en de glasnost van M. Gorbatsjov in de gewezen USSR blijkt hoe juist Aron - in de vroege vijftigerjaren - gezien heeft.

Twee beeldindrukken.-- Bibl. st.: Ch. Widmer, *Projecteur sur le cas de J.-P. Sartre*, in: Journal de Genève 18.04.1987.

a.-- "Vanaf 1968 (opm.: het jaar der Nieuwlinkse Mei-revolte) en tot 1980) worden Sartre en Aron met de volgende beeldindrukken vereenzelvigd.

Aron verstart tot 'reactionair' spelbreker,-- iemand die voordat hij leeft, al oud is.-- Sartre verstart tot 'libertair', een geestdriftige,-- iemand die op latere leeftijd nog jong blijft".

b.-- "Heden - 1987 - bekomt men gelukkig van deze simplistische tegenstelling. Meer nog: het tij keert.-- Men geeft toe dat Aron "een verdienstelijk man" is. Wij zouden zeggen: nu overdrijft men in tegengestelde zin!-- Sartre ondertussen staat bloot aan een vaak vernietigende kritiek, zowel wat betreft zijn letterkundig werk als zijn denkstijl".

Opm.-- Dat Widmer inzake Sartre gelijk heeft, blijkt b.v. uit G. Joseph, *Une si douce occupation* (Simone de Beauvoir et Jean-Paul Sartre 1940/1944), Paris, A. Michel, waaruit blijkt - met bewijzen aan de hand - dat het beruchte koppel Sartre-Beauvoir nooit aan 'weerstand' gedaan hebben maar gedurende WO II hun literaire carrière hebben voorbereid,-- dat zij m.a.w. nooit "auteurs engagés" (het slagwoord om succes te halen) geweest zijn. Wat zij altijd hebben voorgegeven!

Besluit.-- De parallel.-- Widmer.-

a. Aron is de beroepsintellectueel met zin voor maat, rationele methode (wier begrensde hij beseft) met de bezorgdheid de gegevens te onderzoeken en de stellingen te verifiëren. Met de weigering de objectieve waarheid aan "dringende situaties" op te offeren.

b. Sartre is er vooral op uit "in de kijker" te geraken d.m.v. 'wijsgerige' boeken en artikels, d.m.v. 'Existentialistische' en marxiserende romans en theaterstukken. Wel is hij een geniaal psycholoog en schrijver (aldus Widmer), die twee decennia lang de dominerende figuur in Frankrijk blijft. Maar verificatie wordt vervangen door "publicitair verkondigen" (aldus Widmer).

Steekproef 40.-- Verhaalkunde (narratologie / narrativiek). (190/191)

‘Narrare’ in het Latijn, betekent ‘verhalen; ‘vertellen; ‘Narratio’ is ‘verhaal

Termen. - Theorie omtrent het verhalen ‘verhaalttheorie’, krijgt, sedert kort, meer dan één naam. Tzvetan Todorov stelde, in 1969, ‘narratologie’ voor. Anderen willen ‘narratiek’ of ‘narrativiek’. Nog anderen houden zich aan het Oudgriekse ‘diëgetiek’.

Bibl. st.: J.M. Adam, *Le récit*, Paris, 1984 (de voorgeschiedenis van de narratologie; zie ook: id. *le texte narratif*, Paris, 1984);

M. Mathieu-Colas, *Frontières de la narratologie (Discussion critique)*, in: *Poétique* 65 (Raconter/ Représenter/ Décrire), 1986 (févr.), 91/110;

G. u. I. Schweikle, *Metzler Literaturlexikon*, Stuttgart, 1984, 298 (Narrativiek);

Rimmon-Kenan (Sholomith), *Narrative Fiction* London/New York, 1933;

Cl. Bremond, *Le message narratif*, in: *Communications* 4 (Recherches sémiologiques), Paris, 1964, 4/32;

R. Fayolle, *La critique*, Paris, 1978, 213/216 (L’analyse du récit);

Mieke Bel, *Narratologie*, Paris, 1977;

F.K. Stenzel, *Theorie des Erzählens Göttingen*, 1979 (auktoriales und personales Erzählen);

P. Ricoeur, *La narrativité*, Paris, 1980;

G. Genette, *Nouveau discours du récit*, Paris, 1983; *Cahiers pour l’analyse* (Paris), 7 (mars-avril 1967), Du mythe au roman;

Fr. Ankersmit/ M.C. Doesen/ A. Kibédi Varga, *Op verhaal komen (Over narrativiteit in de mens- en cultuurwetenschappen)*, Kampen, Kok, 1990;

D. Knight, *Hoe schrijf ik een goed verhaal?*, Utrecht, Spectrum, 1987- 2 (voor aspirant-schrijvers);

J.P. Faye, *La raison, narrative*, Paris, 1990 (Over de ontologie en het verhaal : O.c., 25/67 (Ontologie et narration));

A.C. Danto, *Narration and Knowledge*, New York, 1985;

F. Ankersmit, *Narrative Logic (A Semantic Analysis of the Historian’s Language)*, The Hague, Nijhoff, 1983;

A.J. Greimas, *De betekenis als verhaal (Semiotische opstellen)*, Amsterdam, J. Benjamins, 1991 (Greimas is een beroemd verhaalkundige).

Opm.-- Het beste van al is nog verhalen lezen,-- zelf : K.A. Horst, Hrsg., *Erzähler der Welt*, Freiburg, Herder (wereldliteratuur).

Opm.-- Vergeten wij toch niet Vladimir Propp, *Morfologija Skazki (Morfologie van het sprookje)*, Leningrad (Petrograd), 1928,-- een werk in de structuur van het Russische sprookje geïnteresseerd, -- een uitstekend narratologisch werk,-- baanbrekend.

Opm.-- M. Canto, trad./ introd., *Platon, Euthydème*, Paris, Flammarion, 1989, 18, vermeldt dat de Sofistische ‘eristikè’, de vaardigheid om zich te doen gelden in de discussie, zich o.m. bediende van ‘diègèsis’ (Lat.: narratio), “une présentation dramatisée” (een dramatische uitbeelding) van de geleerdheid der Sofisten.

Platon zelf geeft verhalen in *Gastmaal* 173b, *Parmenides* 126b, *Theaitetos* 142d. Hij onderscheidt tussen ‘mimèsis’ (directe weergave) en ‘diègèsis’ (indirecte weergave), Om de structuur van de polis, de stadsstaat, te schetsen bedient hij zich van de genetische methode: de stad ontstaat, groeit, vertoont verderf en wordt gezuiverd (waarin zich een cybernetische structuur toont: doelgerichtheid, afwijking, herstel). Cfr G.J. De Vries, *Platon en de geschiedenis*, in: Tijdschr.v.Phil. 8 (1946): 4, 483/490.

Opm.-- Bibl, st. L. Wolde, Uebers, Longus, *Daphnis and Chloe (Ein antiker Hirtenroman)*, Leipzig, Dieterich, 1950, 137/1506 (Nachwort).

De Griekse naam voor dit letterkundig genre luidde: “dramatikon diègèma” (dramatisch verhaal) of - wat meer de inhoud betreft - “logos erotikos” wat nog het best door liefdesroman vertaald wordt.

Het verhaal in prozavorm in de Griekse Oudheid begon, in de eeuw voor Christus, met enkele verzamelingen van novellen en ontwikkelde zich daarop tot de roman. Deze beleefde gedurende de vier eeuwen na Christus een bloeitijd, met o.a. Daphnis en Chloë (Longos) en Aithiopika (Heliodoros).

De idylle overheerst: eros beheerst het lot. Een koppel, van meet af aan door eros verbonden, vaak reeds gehuwd, geraakt, door een ongunstig lot - lotsanalyse - gescheiden om, pas op het einde (‘suspens’), een duurzaam, ongestoord geluk - met - tweeën te doorleven.

Onthaal: in de Byzantijnse Middeleeuwen en gedurende de Renaissance waren deze “dramatische verhalen” zeer geliefd.-

Opm.-- De retoriek kende ook het teksttype : E.R. 89.

Opm. -- De huidige narratologen onderscheiden o.m. als soorten verhaal: de fabel, de legende, het epos, de roman, de geschiedenis, de levensbeschrijving (biografie), het kortverhaal, maar ook het toneel, het ballet (dat iets verhaalt d.m.v. uitbeelding), de film, de tekenverhalen. Ziedaar de bijzonderste types waarin de wezenskern ‘verhaal’ is of kan zijn.

Steekproef 41.-- Verhaalkunde (definitie). (192/193)

Hoe het verhaal omschrijven?

a. Aristoteles, *Poët.* 1450a 2/3, definieert: “De ‘muthos’, verhaal, is de ‘mimesis’, weergave (beschrijving), van een ‘praxis’, handeling”.

De materialen - aldus de Stagiriet - zijn “ta pragmata”. de feiten. Vergelijk met Herodotos’ ‘opsis’ (directe waarneming) en ‘historia’, indirecte kennis, onderzoek).

Het verhaal zelf, op zich, is van die feiten, de gegevens, de ‘sunthesis’, de gesloten weergave. Vergelijk met Herodotos’ logos, geordende tekst, -- Men ziet de retorische structuur (E.R. 07vv.). -

Opm.-- Aristoteles, *Poët.* 1450b 23, heet het verhaal een ‘sustasis’, structuurweergave, van de feiten zo dat deze uit het verhaal te voorschijn komen als een volledige en samenhangende handeling (gebeuren, proces). Wat dan behelst - normaal gesproken - dat die handeling een zeker ‘megethos’, een minimale omvang heeft: een zinnetje of twee kan men moeilijk een verhaal noemen! Een anekdote, hoe kort ook, omvat toch enkele zinnetjes.

b. Een meer wijsgerige omschrijving luidt: “de weergave van de diachronische wezensvorm van een gegeven”

Want: gegeven: iets dat verhaalbaar is, d.w.z. een voorteken en een vervolg vertoont; gevraagd: dat iets als geheel van voorteken en vervolg weergegeven. De nadruk ligt op “als geheel van voorteken en vervolg”. Wat de diachronie, het naeen in de tijd, benadrukt.

Meteen beschikken wij over de grondstructuur: ‘voorteken’, iets dat er is, maar verwijst naar iets dat daarna komt; ‘vervolg’, iets dat er maar is indien er iets aan voorafgaat (in de tijd).

Die tijdsstructuur ontmoeten wij reeds E.R. 182 (chronografie). Men kan inderdaad het verhaal enigszins definiëren als ‘chronografie’ (tijdsbeschrijving).-- Men kan ook zeggen dat ‘voorteken’/‘vervolg’ de twee basisgemeenplaatsen uitmaken van het verhaal.

Verhaal en beschrijving.-- B. Vouilloux, *Le tableau*, in: *Poétique* 65, 11s., zegt dat ieder gegeven (thema) vatbaar is voor twee perspectieven (gevraagd)

a. het gegeven wordt in zijn synchronische wezensvorm weergegeven;

b. datzelfde gegeven wordt in zijn diachronische wezensvorm beschreven. Het eerste is een beschrijving, het tweede is een verhaal, dat dus een soort beschrijving is,-- met dezelfde wetten.

Wat Vouilloux zegt, is niet nieuw. J. Broeckaert, *Le guide du jeune littérateur*, Bruxelles/ Paris/ Bois-le-Duc, 1872, 180, zegt dat de beschrijving een gelijktijdig stel gegevens betreft, terwijl het verhaal een verloop - “une action successive” - weergeeft.

Opm.: Ook andere kentrekken zijn dezelfde: verhalen is niet allereerst verklaren, aangezien gezonde verklaring van een gebeuren eerst een beschrijving ervan vooropstelt; verhalen is ook niet - net als beschrijven - ‘evalueren’, daar een gezond waardeoordeel een weergave van het in te schatter object vooropstelt.

Verhaalkundige gemeenplaatsen.

1. Ontologisch.-- De ‘feiten’ waarover b.v. Aristoteles het heeft als object van verhalen, zijn ‘zijnden’ in de transcendente zin, want ook verzonnen ‘feiten’ - geestesproducten - zijn ‘zijnden’, d.i. ‘niet-niets’, iets.-- Het is dan ook niet verwonderlijk dat de verhaalkundige vraag bij uitstek luidt: “Wat is gebeurd?”. ‘Wat’ is essentie; ‘gebeurd’ is existentie.

2. De andere gemeenplaatsen luiden : “Waar is het gebeurd?” (plaats), “Wanneer is het gebeurd?” (tijd),-- “Hoe is het gebeurd?” (omstandige essentie). Cfr E.R. 136; vooral 145 (wezensvorm en omstandigheden).

Het gaat om dezelfde categorieën (= grondbegrippen) van onze geest. Het verschil zit in de invoering van het koppel “voorteken/ vervolg” en de meer ontwikkelde vormen van dat koppel.

Twee verhaalkundige vormgevingen.-

1. Aristoteles en in zijn spoor G. Genette (*Nouveau discours du récit*) definieert ‘verhaal’ als de louter woordelijke weergave van een feitenvolgorde”. Een Antiek woordgebruik inzake ‘diègèsis’, verhaal, onderscheidt deze term van ‘mimesis’, geacteerd (uitgebeeld) verhaal. B.v. op het toneel.

2. Platon en in diens spoor P. Ricoeur (*Temps et récit*) definieert breder: iedere tekst, al of niet ingebed in een acteren, is ‘verhaal’. Waarbij drie types voorkomen:

a. “haplè diègèsis” (het puur woordelijke verhaal, zo als bij Aristoteles of Genette),
b. “dia mimèseos” (het mimetische, versta : op het toneel geacteerde verhaal, zonder woorden (mime (gebarenspeel)),

c. de vermenging van beide (een gebeuren opgevoerd op toneel). (Platon, De staat 3:393).-- De tweestrijd tussen de twee definities is een kwestie van afspreken, natuurlijk.

Steekproef 42.-- Verhaalkunde (de anekdote). (194/195)

Laat ons maar snel een applicatief model onderzoeken.-- Zoals R. Descartes (1596/1650; stichter van het Moderne denken), om een onoverzichtelijke totaliteit 'rationeel' (versta: doorzichtig) te maken, splitste hij ze op in haar kleinte elementen. In die zin staan wij stil bij de anekdote.

a. 'An.ek.doton' in het Antieke Grieks is 'on.uit.gegeven'.

b. Nu betekent 'anekdote' een kort, maar pittig snedig geestig, - in alle geval sprekend verhaal.

Opm.-- M. Maloux, *L' esprit à travers l' histoire*, Paris, 1977, 20, zegt: anekdotes zijn gekenmerkt door a. originele of hoogstens zeldzame of b, schilderachtige ('pittoreske') feiten of gezegden. Wat er het sprekend, treffend, inslaand karakter van fundeert.

Opm.-- G. Lenôtre (1857/1935) zei ooit dat men tot de grootschalige geschiedschrijving komt dankzij de kleinschalige. Pr. Mérimée (1803/1870), *Chronique du règne de Charles IX*, préface, zegt: "Eigenlijk interesseren mij in de geschiedschrijving enkel de anekdotes. Daaronder gaat mijn voorkeur uit naar die welke een wezensgetrouwe schildering (E.R. 167) van de zeden en de karakters van een bepaald tijdvak vertegenwoordigen".

Opm.-- De 'ernstige' anekdote geeft een historisch verifieerbaar gegeven, terwijl de ver dichtende alleen maar het 'historietje' op zich bedoelt,-- als genieting van het verzon-nene.

Model. - Letten wij op het oerkoppel "voorteken / vervolg" en diens herhalingen.

G. Bush, president der USA, in 1988, was ooit in gesprek met paus Johannes-Paulus II (Karol Wojtila, Paus sedert 1978). Het ging o.m. over Mao Zedong (Mao Tse Toeng (1893/1976 stichter der Chinese Volksrepubliek)) en Mevrouw Brezjnev.

a. Bush was ambassadeur in Communistisch China. Mao was, iets voor zijn dood, in gesprek met Bush: "Straks ga ik naar de hemel. Ik heb van God al mijn uitnodiging gekregen".

Opm.-- Als men weet dat, althans in de aanvang, de Chinese Volksrepubliek "religie opium van het volk" heette!

b. Bush was op de plechtige uitvaart van Leonid Brezjnev (1906/1982), staatshoofd der USSR. -- "Daar - te midden van het centrum van een totalitaire, koud - triestige staat - stond Mevrouw Brezjnev voor de laatste keer haar man te bekijken. Met een niet te misduiden gebaar buigt zij zich neer ... om een kruisteken over de borst van haar man te maken". (Journal de Genève 21.09.1987).

Men ziet het: wie, waar, wanneer, wat! En wel toegepast op een gebeuren (= voorteken/vervolg).

Model. -- Michaele Denis, *Un léopard sur les genoux*, Paris, 1956, 35s, vertelt wat volgt.

Michaele maakte als actrice in een Hollywoodgroep de opnamen van De mijnen van koning Salomon, (Kenia) mee. Haar verhaal is een uitgebreider anekdote, indeelbaar is types van “voorteken / vervolg”.

a. Voorknoop.-- ‘Ekthesis’ (Lat.: expositio).-- Ik had een jongetje van negen jaar aangeworven om mijn grimeerkastje te dragen. De fooien die ik hem gaf, brachten hem in een categorie die hoger lag dan die van zijn vader. Ik vermoed dat hij aan mij zeer gehecht was.

b. Knoop. - ‘Desis’. -- Met de ‘knoop’ begint de handeling spannender te worden.- - Omtrent een jaar later - toen wij op het punt stonden Nairobi te verlaten (...), kwam hij mij opzoeken. Ik bekeek hem: ik vermoedde dat hij iets wou zeggen. Ik dacht dat hij in geldnood zat en wilde hem geld geven.

c. Omslag.-- ‘Peripeteia!-- De peripetie betekent een wending in het gebeuren die eerder onverwacht is.-- Hij weigerde. Het kopje gebogen bleef hij voor mij staan, met een tranenwaas voor zijn donkere oogjes.-- “Leg eens uit” zei ik.-- “Gij moet mij als uw kind aannemen”. ---”Maar uw vader en uw moeder” zei ik “zouden erg boos zijn als zij hun zoon verliezen”. -- Het negerjongetje gaf geen antwoord.

d. Ontknoping.-- ‘Lusis’. -- De ontknoping omvat het laatste vervolg.-- Ik nam hem bij de kin en zei: “Ik zal uw tante zijn, de zuster van uw moeder”. -- Zijn gezichtje klaarde op. Opgeruimd zei hij: “Tot weerziens”. Ik heb hem zingend zien weglopen.

Opm.-- Wie nog een greintje medemenselijkheid in zich draagt, kan niet niet ontroerd zijn bij zo’ n verhaaltje. Omdat het een echte anekdote is: nl, treffend.

Opm.-- Ontmoeting.-- Herlees E.R. 186 (innerlijkheidsbeschrijving). De anekdote beschrijft een ‘ontmoeting’, d.i. een meer dan oppervlakkige kennismaking, een kennismaking waarbij minstens één der betrokkenen zijn ‘innerlijkheid’ blootgeeft. Een ‘ontmoeting’ (‘rencontre; ‘encounter’), in de wijsgerige zin, geschiedt “van ziel tot ziel”.

Cfr. F. Buytendijk, *Zur Phänomenologie der Begegnung*, in: O. Fröbe-Kapteyn, *Eranosjahrbuch* 1950 (Mensch und Ritus), Zürich, 1951, 431/ 486.

Steekproef 43.-- Verhaalkunde (voorteken/ vervolg). (196)

Een verhalende tekst bevat een volgorde.-- Aristoteles en met hem de Scholastiek (800/1450) definieerden de tijd als de volgorde “eerder/ later”. Passen wij dit hanteerbare koppel toe op ieder verband tussen de voorgaande en de volgende zinnen in een verhaal.

Appl. modellen.

a. Bijvoeglijke zinnen.-- “Zij die daar kwam, reageerde kwaad”. Het is duidelijk dat ‘voorteken’ - zij komt daar - en ‘vervolg’ - zij reageerde kwaad - een eerder en een later uitmaken dat vertellend overkomt.

b. Bijwoordelijke zinnen.-- Zo b.v. “Doordat zij van die drank gedronken had, was zij niet meer zichzelf” (oorzaak/ gevolg). Zo ook: “Ofschoon zij heel wat gedronken had, bleef zij toch zichzelf meester” (toegeving). Ook: “Toen zij begon te drinken, werd zij geleidelijk aan blijer” (tijdsverband : gelijktijdigheid).

c. Zijdelingse rede: “Zij zei: “Ik wil dat gij komt”.”.

Besluit.-- Verhalen bevat eindeloos vele “voorteken/ vervolgzinnen”. Maar van zeer gevarieerde aarden.

Propp’s formalistische analyse.-- Vladimir Propp analyseerde de Russische sprookjes volgens de vooropstellingen van het Russische Formalisme.

Model.

1. “Een vorst geeft aan een held een arend. Die arend voert de held naar een ander vorstendom weg”. Voorteken : “Een vorst geeft ...”. Vervolg : “Die arend voert...”.

2. In een analoog sprookje ontdekt Propp : “Een oude man geeft aan Soesjenko een paard. Dit paard voert Soesjenko naar een ander vorstendom weg”.

3. In een analoog sprookje dit: “Een prinses geeft aan Ivan een ring. Aan die ring ontspringen jongelui die Ivan naar een ander vorstendom wegvoeren”.

Besluit.-- Er zijn “voorteken/ vervolgkoppels” die een structuur, d.i. een algemene vorm (wezensvorm) vertonen, waardoor zij onderling bijeen horen en van andere structuren onderscheidbaar zijn.

Hier: identisch zijn de handelingen,- geven aan, wegvoeren -; niet-identisch zijn degenen die geven, dat wat gegeven wordt, degenen aan wie gegeven wordt, enz..

De ‘actanten’ (handelende wezens), de objecten, e.d.m. variëren; de handelingen zelf zijn invariant. Wezenlijk is het handelen (‘functie’); bijkomstig is “door wie”, “hoe” (met welke middelen), “met welke bedoeling”, enz.. -Cfr. Cl. Bremond, *Le message narratif*, 6.

Steekproef 44 -- Verhaalkunde voorteken (197/200)

De basisstructuur is: “Er gebeurt iets. Daarna gebeurt er iets. Daarop gebeurt er weer iets”. Van de eerste zin (eerste voorteken) tot laatste (laatste vervolg)! Maar er zijn types. Zo die welke Propp onderscheidde. Zo ook de faseologische. ‘Fasis’ in het Antieke Grieks betekende “het voorbijschuiven - b.v. van de maan - in fasen (opgang, neergang, enz.)”.

Ieder proces - kinèsis Lat.: motus, verandering - omvat normaal drie fasen:

- a. Beginfase (protologie, d.i. het ter sprake brengen van wat eerst (‘proton’) komt);
- b. wendings- of keerpuntsfase (kairologie, d.i. theorie omtrent ‘kairos’, (gunstig) ogenblik
- c. eindfase (eschatologie, d.i. het spreken over ‘eschaton’, uiterste).

Ziedaar wat Romano Guardini ooit de driedledige structuur van de chronologie heette.-

Opm. -- Het is duidelijk dat ieder verhaal die structuur, de louter chronologische, vertoont en dat de voorteken/volgekoppels, in de loop van het verhaal, dit in de formulering desnoods weerspiegelen. Zo “In de tijd toen de dieren nog spraken”. Zo “Zij leefden beiden lang en gelukkig”.

Dramaturgische structuur.-- Wij hebben ze reeds ontmoet, E.R. 195.

1. -- De voorknoop.-- de beginomstandigheden - tijd / plaats, persoon (actanten) - en eerste gebeuren worden vermeld. Ansotte zegt: de zorgt de voorknoop een singuliere - lokale - kleur.

2 -- De knoop /de knopen.-- ‘Desis’ of nog ‘ploke’ (binding, verwikkeling). De fase waarin de handeling zich opsplijt in meer dan één mogelijkheid zo dat spanning ontstaat.

Broeckaert: “une complication de incidents” (een verwikkeling die onvoorziene voorvallen behelst). Aristoteles definieert ‘knoop’ als dat gedeelte van het verhaal dat vanaf het begin tot aan de omslag (ommekeer) ten goede of ten kwade reikt.

Zo b.v. : E.R. 195. De actrice weet niet wat. Tot wanneer het negerjongetje de laatste wending, knoop, verwikkeling, inzet: “Gij moet mij als uw kind aannemen” (verrassende ommekeer).

3 -- De ontknoping.-- Tenslotte: de afloop of het resultaat van de handeling.

Aristoteles: vanaf de peripeteia, ook ‘metabasis’, geheten tot aan het einde. Wat niet het geval is, schijnbaar in een “finis ex abrupto”, een verhaal dat plots afbreekt.

Appl. model: de ballade.

‘Ballade’ en ‘balladesk’. -- Misschien is de omschrijving van Börries von Münchhausen (die zelf balladen schreef) nog de beste:

- a. centraal is een handeling;
- b. maar zij heeft een zicht- en tastbare voorgrond - zoals in een alledagsgeschiedenis - en een mysterieuze achtergrond die op het ‘Alltagsgeschehen’ in werkt als lotsbepaling.

Dit maakt dat, zelfs wanneer de ballade idyllische kentrekken vertoont, de mysterieuze achtergrond als een dreigende wolk erover hangt.

Opm.-- K.G. Young, *Talewords and Storyrealm (The Phenomenology of Narrative)*, Dordrecht, 1986, zegt dat verhalen twee werkelijkheidstypes vertonen:

- a. storyrealm, de feiten hier en nu (oppervlaktegegevens);
- b. taleword, gebeurtenissen in een ‘andere’ wereld. Verhalen zou dan het heen - en - weer zijn tussen beide deelwerkelijkheden.

“Die Lorelei”. -

De term - uit de mythologie - betekent:

- a. die Lure, vrouwelijke natuurgeest (elf),
- b. die of der Lei, rots. Dergelijke al of niet aan een rots verbonden vrouwelijke wezens - ook en zelfs vooral wanneer zij geïncarneerd zijn in een concrete vrouw - gelden in de mythen als voltreksters van godheidsoordeel (Homerisch : ‘atè’). Denk aan de godin Nemesis in de mythe van Narkissos.

Opm.-- Dit behelst dat de ballade die nu volgt, een lotsanalytische ballade is. Lotsanalyse is oeroud in de mythen. Leopold Szondi (1893/1986), bekend om zijn Schicksalsanalyse (1944), heeft de lotsanalyse in Psychoanalytische zin omgeduid (stamboomlot dat nawerkt in vriendschappen, huwelijken, beroepskeuzen).

Opm. -- In tegenstelling tot het Verlichte Rationalisme had de Romantiek oog voor de ballade en het balladeske. Die Lorelei is van de hand van Joseph von Eichendorff (1788/1857), uit de Jüngere romantische Schule van de Heidelberger romantici. Deze zeer evenwichtige romanticus was ooit, met Ludwig Uhland (1887/1862), uitzonderlijk populair bij het Duitse publiek.-

Dus nu: die lorelei.

a.-- Voorknoop.

“Es ist schön spat. Es ist schon kalt. Het is al laat. Het is al koud.

b.-- Knoop.

Was reitest du einsam durch den Wald? Wat rijdt gij zo eenzaam door het woud?
Der Wald ist lang. Du bist allein. Het woud is lang (om te doorlopen). Gij zijt alleen,
Du, schöne Braut, ich führt dich heim.” Gij, mooie bruid, ik leid u huiswaarts.

“Grosz ist der Männer Trug und List. Groot is der mannen bedrog en list.
Von Schmerz mein Herz gebrochen ist. Van smart is mijn hart gebroken.
Wohl irrt des Waldhorn her und hin. Wel dwaalt de woudhoorn heen en weer.
O flieh : du weiszt nicht wer ich bin” Vlucht toch : gij weet niet wie ik ben.
“So reich geschmückt ist Rosz und Weib. Zo rijk uitgedost is paard en vrouw.
So wunderschön der junge Leib. Zo wondermooi het jonge lichaam.

c.-- Omslag. Jetzt kenn ‘ ich dich : Gott steh’ mir bei! Nu ken ik u : God sta mij bij!
du bist die hexe lorelei!” Gij zijt de heks lorelei!

“Du kennst mich wohl : von hohem Stein. Gij kent mij wel : van de hoge rotssteen
Schaut still mein Schlosz, tief, in den Rhein. Kijkt stil mijn slot, diep, in de Rijn.

d.-- Ontknoping. Es ist schon spät. Es ist schon kalt. Het is al laat. Het is al koud.
Kommst nimmermehr aus diesem Wald”. Gij geraakt nooit meer uit dit woud.

Opm.-- De Lorelei is een plek langs de Rijn, die o.m. voor voorbijgangers noodlottig kon zijn. Althans volgens mythisch aanvoelen.

Tot daar de aartsmooie ballade.-- De “Lorelei’ is een motief (E.R. 138). Zo komt het voor in M. Genevoix, *Lorelei*, Paris, 1978, een roman waarin jonge Fransen met Duitsers kennis maken. Genevoix, o.c., 57.-- “Het was in Zabern (opm.: het huidige Franse Saverne (Bas-Rhin)). Zij kwamen in een restaurant terecht(...). Bij het binnenkomen kwamen zij oog in oog te staan met een vrouw, - groot van gestalte, ietsje majestueus, - toch een tikkeltje bleek en met een iet of wat afwezige blik.

Haar getekende maar uiterst mooie ogen vielen hem onmiddellijk op en de wijze waarop zij gekleed was, drong diep tot hem door (...). Zij bracht de spijskaart, noteerde de bestelling,-- zonder ook maar in is iets van haar innerlijk leven prijs te geven.

“Wat een curieuze figuur!” zei Brigitte, zodra zij de rug gekeerd had. “Maar het is een ‘nixe’, een wezen dat ons verschijnt! Zo pas uit de andere wereld opgedaagd. Voor ons. Of liever: voor u, Julien! Zij leek u met de ogen, aan te duiden”. Hebt gij ze opgemerkt, die ogen? Twee afgronden. Met kleuren als van een waterstroom. Betoverend! Men zou zeggen: een Lorelei uit vroeger dagen, -- met haar sieraden van goud, haar gouden kam.

Ik heb letterlijk haar haarlokken over haar schouders zien vloeien.-- Wees aartsvoorzichtig, mijn jongen : in uw plaats zou ik schrik beginnen krijgen”. -- Iedereen heeft toen voor de zoveelste keer hartelijk gelachen!

Opm.-- De aangehaalde tekst verwijst naar Heinrich Heine, *Die Lorelei*,-- een gedicht dat Heine (1797/1856) dichtte n.a.v. een door Clemens Brentano (1778/1842; een Heidelberger romanticus) ontdekte sage, die het volgende inhoudt: nabij St. Goarshausen verheft zich 132 M. hoog de Loreleirots langs de Rijn. Daar lokt een ‘nixie’ (= waterfee) ‘s avonds en in de maneschijn door haar schoonheid en haar verleidelijk zingen de voorbijvarende schippers aan: dezen worden, indien zij naderen, door de wilde golven verslonden.

Heine zegt o.m. : “Zij kamt haar gouden haar.-- Zij kamt het met gouden kam en zingt onderwijl een lied. Het heeft in zich een wonderlijke, machtige melodie. De schipper in het kleine schip grijpt het aan met wilde smart. Hij kijkt niet naar de rotsklippen: hij heeft enkel oog voor haar daar omhoog”.

Op die passus zinspeelt Genevoix’ tekst: de vrouw in het restaurant heeft sieraden van goud, een gouden kam; haar haarlokken vloeien lokkend - verschalkend over haar lijf.

Men ziet dat de ballade van von Eichendorff analoog is: een mooie vrouw lokt de - naïeve - man aan door haar vrouwelijkheid die mysterieus overkomt; de man gaat daarop in tot wanneer hij juist in die mooie vrouw zijn noodlot bereikt.

Analoog.-- Een analoge structuur vertoont J.W. Goethe (1749/1832), *Erlkönig*. Gedicht in het spoor van J.G. Herder (1744/1803), *Erkönigs Tochter*.

Terloops: ‘Erlkönig’ is een misvorming van het Deense ‘Ellerkonig’ (= elfenkoning).-- De sage: elfen (soms : ‘Elben; in het Duits; of natuurgeesten waren “harmonie der tegengestelden” (zoals de Antieke Grieken zegden): nu eens lief, dan weer noodlottig. Zij gaan op in dansen, zingen, spelen, vooral op verlaten plaatsen en in de maneschijn. -- o.m. lokten zij mooie kinderen aan, die, indien dezen op die lokroep niet ingingen, door de elfen, die teleurgesteld waren, aangeraakt of beademd werden met als gevolg ziekte of zelfs dood. “Ich liebe dich, mich reizt deine schöne Gestalt. Und, bist du nicht willig, so brauch’ ich Gewalt’ - Tot daar een steekproef in de wereld der balladen.